दायित्व

(साहित्यिक मासिक)

वर्ष १७ / पूर्णाङ्क ४६ / असार २०६०

प्रधान सम्पादक
रामप्रसाद पन्त
फोन नं. ४-४८६४७६

व्यवस्थापक
लक्ष्मी पन्त
फोन नं. ४-४८६४७६

सम्पादन सल्लाहकार
ठाकुर शर्मा
फोन नं. ४-४८३४२६

सह-सम्पादक
यादव भट्टराई
फोन नं. ४-७८३२६४

प्रतिनिधि
केशवराज पन्त
ऋषिराम डाँगी

विशेष सहयोगी
कमल ज्ञवाली/विष्णु ज्ञवाली 'शास्त्री'
अरुण खत्री 'नदी'

आवरण सज्जा
सोम सानु

प्रकाशक
दायित्व वाङ्मय प्रतिष्ठान, नेपाल

कार्यालय:
घ-२७२/७०, चावहिल-७, काठमाडौं
फोन ४-४७४९८३
पो.ब.नं. ६७६६, काठमाडौं

सहयोग
संस्थागत रू. ५०/-
व्यक्तिगत रू. २०/-

विशेष सल्लाहकार
डा. तुलसी भट्टराई

मुद्रक : चावहिल अफसेट प्रेस, चावहिल, फोन नं.- ४-४७०१७०
कम्प्युटर: देवेन्द्र सिंह रावल (चावहिल अफसेट प्रेस)

सम्पादकीय

- नेपाली साहित्यका किताब वा साहित्यिक पत्रिकाको स्थिति माध्यमिक कालमा जस्तो थियो आज पनि उस्तै छ । मोतिराम भट्टको पालामा छापिने किताबको संख्या र अहिलेको संख्यामा फरक छैन । जनसंख्या बढिरहेको छ, शिक्षित समुदायको सख्या बढिरहेको छ, साहित्यकारको संख्या बढिरहेको छ तर प्रकाशित संख्या किन बढ्न सकेको छैन ? यो एउटा सोचनीय विषय हो ।

- हामीले साहित्यका पाठकहरूको संख्या बढाउन नसक्नुको कारण के हो ? साहित्यको स्तर बढेन कि ? पाठकको क्रयशक्ति घट्न गयो कि ? पाठकले चाहे अनुरुप साहित्यमा उल्लेखनीय परिवर्तन आउन सकेन कि ? पाठकको साहित्यप्रति वितृष्णा जाग्यो कि ? पाठक वहिर्मुखी रंगीन दुनियाँतिर आकृष्ट हुँदै गए कि ? के भयो ?

- पाश्चात्य मुलुकमा अहिले पनि एकै संस्करणमा दशौं लाखको संख्यामा साहित्यिक कृतिहरू छापिन्छन् र एकै दिनमा लाखौं किताब बिक्री हुन्छन् भन्ने सुन्दा आश्चर्य लाग्छ । तर ती किताबहरूको मापदण्डमा नेपाली साहित्यका किताबहरू पर्दैनन् भन्ने चाहीं होइन ।पाश्चात्य साहित्य र पूर्वीय साहित्यमाआधारित हाम्रो साहित्यको तुलना कम हुन सक्तैन । तर विश्व मान्यता प्राप्त भाषामा हाम्रो भाषा साहित्यले अनुवादित हुन नसक्नु कमजोरी पक्ष हो ।

- देवकोटाको मुनामदन, माधव घिमिरेको गौरी, लीलबहादुरको बसाईं विदेशी भाषामा अनुवाद हुन सकेमा त्यसले विश्व बजार लिने पक्का छ । यसैगरी वीपी, भूपी लगायत केही विशिष्ट साहित्यकारहरूका कृतिहरू पनि माथिल्लो श्रेणीमा गणना भएका उत्कृष्ट कृतिहरूमा पर्दछन् । वर्तमान यान्त्रिक दृष्य उपकरणरहरू आध्ययनशीलताका वाधक हुन गएकाले यस्ता मननीय र उपयोगी ग्रन्थहरूको यथोचित चर्चा हुन नसकेको हो ।

- साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशन गर्ने जिम्मेवार संस्थाहरूको ध्यान पनि परिवर्तनशील सामाजिक मनोगत चेतसम्म पुग्न नसकेकोले साहित्यिक कृतिहरूको प्रकाशन बढी उपयोगी र व्यवहारिक हुन सकेको छैन । नातावाद र भनसुनको बोलबाला भएर हो कि ? आर्थिक भार कम पर्ने वा छाप्न सजिलो हुने भएर हो ? या संयोग यस्तै परेर हो ? यस्ता संस्थाहरूको दृष्टि बढी कवितामा केन्द्रीत हुनपुगेको छ । तर, कवितप्रति हाम्रो वितृष्णा वा अपहेलना भने पटक्कै होइन ।

- जहाँ असी प्रतिशत कविता वा काव्यिक कृतिहरू छापिन्छन् र बिक्री नहुनेमा पनि असी प्रतिशत नै काव्यिक कृतिहरू हुन्छन् । यो तथ्याङ्क हामीले निकालेको होइन, सम्बन्धित संस्थाले नै आफ्नो कमजोरी लुकाउन नसकेर उजागर गरेको हो । यदि यसै हो भने त्यस अँध्यारो घैंटोमा घाम किन लाग्दैन र नयाँ सोच पलाउँदैन ?

- जुन संस्थाले कथाको कमी महसुस गर्छ, मौखिक रूपमा आख्यानको स्तर बढाउने राग अलाप्छ तर प्राप्त हुन आएका त्यस्ता पाण्डुलिपीहरूलाई वर्षौंवर्ष लाइनमा राखेर फिर्ता दिने दुस्साहस गर्छ । जुन संस्थाले यात्रा साहित्य वा निवन्धको कमी महसुस गर्छ, प्रकाशित हुने आश्वासन थोपर्छ र गुरुकपीको फाइलमा ढुसी लगाएर फिर्ता गर्न हिचकिचाउँदैन । यो एउटा तथ्य हो, अतिरञ्जना होइन ।

- साहित्य लेखन वा प्रकाशन भनेको एउटा पवित्र पेशा हो । हामीले यस तथ्यलाई यसै रूपमा हेर्थ्यौं र हेर्दैआएका छौं । लेखनको विशिष्टतालाई हामीले कदर गर्नै पर्छ । साहित्यको प्रकाशनमा पनि गुणस्तर भन्दा मुख हेर्ने परिपाटीले प्रश्रय पायो भने त्यो भन्दा दुर्भाग्य अरू केही हुँदैन ।

- बिक्री हुन नसकेका कृति वा पत्रिकाहरूको बिक्रीमा केही हदसम्म गति प्रदान गर्न सकिन्छ । तर यस कार्यमा सरकारी पक्ष र साहित्य प्रकाशनका जिम्मेवार पक्षबीच सहकार्य आवश्यक पर्दछ । तब मात्र एउटा साझा संयन्त्र निर्माण गरेर अधिराज्य भर पुऱ्याउन सकिन्छ । तर यस दिशातिर क्रियाशील हुन न हामी साहित्यसेवी वर्ग गम्भीर छौं, न सरकारलाई नै कुनै चासो छ ।

- अतः विज्ञ एवं विद्वत् वर्ग र साहित्योत्थानका लागि लाखौंलाखको बजेट सञ्चालन गर्ने जिम्मेवार संस्थाहरूको ध्यान साहित्य जगतमा देखापरेका यी मूलभूत समस्याहरू प्रति आकृष्ट होओस् भन्ने कामना गर्दछौं ।

दायित्व

(साहित्यिक मासिक)

व्यक्ति/व्यक्तित्व

इन्द्रबहादुर राईका केही अभिव्यक्तिहरू — १ — प्रस्तुति : रामप्रसाद पन्त

लेख/निबन्ध

घाँटी हेरी हाड निल्नु — ५ — गोपीकृष्ण शर्मा

यस संयोगलाई कुन रूपमा हेर्ने ? — १२ — निरञ्जन बराल

कथा/लघुकथा

दृष्टिभेद — २५ — रामप्रसाद पन्त

गहिराइ — ४३ — मधुसूदनप्रसाद घिमिरे

राज्यक्रान्ति — ४६ — दीनबन्धु शर्मा

दयालु हाकिम — ५० — आर.आर. चौलागाई

हजारमध्ये केही रूप प्रभुरामको — ५१ — अच्युत घिमिरे

भाँडो — ५२ — सोना शर्मा

पुरस्कार — ५८ — लीलाराज दहाल

बुढेसकालको पुरानु घाउ — ५९ — लक्ष्मी पौडेल

श्राप — ६१ — हरिप्रसाद सिलवाल

समीक्षा/समालोचना

सृष्टि सुन्दर दृष्टिमा निबन्ध काव्यकारिता — २६ — ठाकुर शर्मा

सिर्जनाका दुई फूल — ३० — यादव भट्टराई

साहित्य साधक कविशिरोमणि ..... — ३२ — खिमानन्द आचार्य

कुहिरो फुल्ने देशका कवि : विनोद गौचन — ५४ — रोशन शेरचन

भक्तिसूत्र : सामयिक चिन्तन — ५५ — जीवन सुवेदी

संस्मरण/यात्रा संस्मरण

सिक्किम यात्रा : तेत्तीस वर्ष..... — ६ — डा. तुलसी भट्टराई

कुलचन्द्रको श्राद्ध — १० — अच्युतरमण अधिकारी

कार्यक्रम झरनाको अनुभूति यात्राको — ३६ — माधवप्रसाद काफ्ले

माधव घिमिरे 'सागर' सँग जम्काभेट — ५७ — अरूण खत्री 'नदी'

उपन्यास

इतिहास दोहोरियो — २० — ठाकुरनाथ रिमाल

कविता/गीत/गजल/मुक्तक

पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री'-४/ अर्जुन विरक्ति-१८/ प्रभा भट्टराई-१९/ कृष्णप्रसाद बस्याल-१९/ कोमलदत्त तिवारी-२४/ छविरमण सिलवाल-२४/ नम्रता भण्डारी-२९/ सुधा बस्नेत-२९/ निमेष निखिल-३५/ इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित्'-३५/ उर्मिला पन्त (पाण्डेय)-३५/ पुष्प अधिकारी 'अञ्जली-४२/ महेश मार्सेली-४२/ जोतारे धाईबा-४२/ एम.पी. 'उराठी' गौतम-४२/ वी.के. पाल्पाली-५०/ सन्तोष खनाल 'प्रशान्त'-६२/ माधव पन्त-६२

व्यक्ति/व्यक्तित्व

इन्द्रबहादुर राईका केही अभिव्यक्तिहरू

✦ प्रस्तुति : रामप्रसाद पन्त

वि.सं.१९८४ साल माघ १७ गते दार्जिलिङ्गमा जन्मेका इन्द्रबहादुर राईका बाजे (बजी) जितमान राई संखुवासभाको चैनपुर र आमापट्टिका बाजे पनि धनकुटाबाट धेरै अघि मुग्लान पसेका थिए । श्री राईका बाबुआमा दार्जिलिङ्गमा नै जन्मेका थिए । कामको सिलसिलामा बालासन खोला नजिकै गएको बेला त्यहीं बगरमा उहाँको जन्म भएको हो । आफ्ना पुर्खाहरू सेनामा भर्ति भएर बन्दुक चलाउन थाले पनि श्री राईले भने कलम चलाउन थाल्नुभयो । बाबु ठेकेदारी गर्ने भएकाले बाल्यकाल बिताउन र पढ्न उहाँलाई कठिनाई भएन । उहाँको पढाई सेन्ट रोवर्ट स्कुलबाट अगाडि बढ्यो र २००३ सालमा एस.एल.सी.मा पुरा भयो । उच्च शिक्षा सेन्ट जोसेफ कलेज र नर्थ बङ्गाल विश्वविद्यालयबाट हासिल गर्नुभयो। बोजु (हजुरआमा) बाट पढ्ने प्रेरणा पाएका राईले आमाबाट नेपाली भाषा सिक्नुभयो र गुरु कमलकुमार शर्माको मद्दतबाट क ख देखि लिएर साहित्यमा समेत हात हाल्ने अवसर पाउनु भयो । गुरु शर्माबाट प्राप्त शारदा, प्रगति आदि साहित्यिक पत्रिका, संस्कृत व्याकरण र सिद्धान्त कौमुदी आदि उहाँका लागि साहित्यिक वरदान सिद्ध भए। विद्यार्थी अवस्थादेखि श्री राईले साहित्य लेख्न शुरु गर्नुभयो। सूर्यविक्रम ज्ञवाली र धरणीधर कोइराला पनि त्यसबेला दार्जिलिङ्गको एउटा स्कूलका शिक्षक भएकाले केही साहित्यिक सहयोग उहाँहरूबाट पनि प्राप्त भयो । धरणीधरले त उहाँलाई यति हौसला दिनु भयो कि "साहित्य सिर्जना गर्न छाड्नुहुन्न, लेखन प्रक्रियालाई कहिल्यै विश्राम दिनुहुन्न, ती सृजनाहरुले भविष्यमा छोरा नातिहरूले जस्तै स्यहार सुसार गर्छन् ।"

अहिले आएर उहाँ नेपाली साहित्यमा आन्दोलनकारी परिवर्तन ल्याउन समर्थवान् प्रखर साहित्यिक स्रष्टाका रुपमा सुपरिचित हुनपुग्नु भयो ।

हालै भुपालमान सिंह कार्की पुरस्कार ग्रहण गर्न काठमाडौं आउनुभएका श्री राईलाई मैले प्रथम पटक रसियन सांस्कृतिक केन्द्रमा भेट्ने अवसर पाएँ । त्यसपछि सिद्धिचरण पुरस्कार वितरण समारोह र सर्वदा अभ्यर्चना अर्पण समारोहका अवसरमा प्रज्ञा भवनमा भेटें । यी अवसरहरूमा उहाँबाट व्यक्त विचारहरू, मसँग भएका छिटफुट वार्ताहरू, र उहाँकै नातिनीको निवास जाउलाखेलमा कवि ठाकुर शर्मा र गोकुल अधिकारी समेतको सामूहिक भेटघाटको अवसरमा भएका सम्वादका आधारमा गरिएका केही अंशहरू यहाँ प्रस्तुत छन् ।

▶ साहित्यकार दुई प्रकारका हुन्छन् -सिद्धान्तवादी र इम्पेरियल अर्थात् आर्दशवादी, यथार्थवादी वा भावनावादी । साहित्यकारहरूको क्षेत्र व्यापक छ । सिद्धान्तवादी साहित्यकारको संख्या निकै कम । यस्तै आर्दशवादी साहित्य लेख्दै गर्दा मभित्र एउटा विचार जाग्यो- सैद्धान्तिक लेखनको । त्यसताका दार्जिलिङ्गका अगमसिंह गिरी जस्ता साहित्यकार भावनापरक साहित्य लेख्थे । मलाई यस प्रकारको परम्परागत लेखनमा परिवर्तन ल्याउने सोंच आयो। मेरो यस सोचमा साथ दिनेहरू भए, इश्वर वल्लभ, तिलविक्रम नेम्वाङ्ग (वैरागी काइँला) । हामीले निष्कर्ष निकाल्यौं : सैद्धान्तिक आधार लिएर लेखेको साहित्य उन्नत हुन्छ । त्यसैको उपज हो- तेश्रो आयाम । यस आन्दोलनलाई सार्वजनिक गर्ने क्रममा हामीले एउटा मन्तव्य दिएका थियौं, यो

मात्र एउटा विचार हो, प्रश्न वा उत्तर होइन ।

▶ पचास वर्षअघि चालेको आन्दोलनको अस्तित्व आज मूल्याङ्कन गर्न सकिन्नँ । त्यो अस्तित्ववादी लेखन अर्थात् आयामेली आन्दोलन अस्तित्ववादको सिद्धान्त पढेर ल्याइएको थिएन । तर थियो अस्तित्वको यथार्थबोध । अगाडिका मेरा कृतिहरु आयामेली आन्दोलनको प्रभाव बाहिर छन् । तर मेरो 'कथास्था' इश्वर वल्लभको 'आगोका फूलहरू हुन् आगोका फूलहरू होइनन्' र वैरागी काइँलाको 'वैरागी काइँलाका कविता' आयामेली आन्दोलनबाट प्रभावित कृति हुन् ।

▶ विज्ञानमा 'थ्रि डाइमेन्सन' भएजस्तै साहित्यिक संरचनामा पनि भ्वाट्ट हेर्दा जस्तो देखिन्छ त्यति मात्र जीवन होइन । लम्बाई, चौडाई र उचाईका दृष्टिकोणले कुनै वस्तुको मापन गरिए झैं साहित्यमा पनि लम्बाई, चौडाई र गहिराई हुन्छ अर्थात् साहित्यलाई सीधा नहेरी कोण प्रतिकोणबाट बौद्धिकताले सिगार्नुपर्छ भन्ने आयामेली लेखनको मूलभूत उद्देश्य हो ।

▶ संसार दृष्टिको लीला हो, तसर्थ साहित्य पनि यसैको साथमा बग्नुपर्छ, सबैकुरा सांसारिक लीलासँग आवद्ध छ । तर प्रत्येक मानिसको विचार र भावमा मतभेद हुन्छ, किन ? "नाऽसौ मुनेर्यस्य मतं न भिन्ना" अर्थात् सम्पूर्ण प्राणीको कल्याण र परमार्थ चिन्तनमा देह उत्सर्ग गर्न सम्पूर्ण विषयभोगका सामग्रीहरू परि त्याग गरेका ऋषि मुनिहरूको पनि मत भिन्न हुन्छ भने हामीजस्ता सांसारिक मान्छेहरूको के कुरा ? जगतगुरु शंकराचार्यले "ब्रह्म सत्यं जगन्मिथ्या" मा जोड दिए भने वल्लभाचार्यले जगतलाई सत्य भनी आफ्नो मत पेश गरे । यसैगरी अरू सन्त महन्तका पनि आ-आफ्नै विचार छन् । त्यसै भएर मैले सोचें- हामीले बुझेको भन्दा पनि पर केही छ । अतः मानवीय समाजमा परस्पर बाझिएका मत या विचारलाई एउटै निचोडमा ल्याउन सकिन्छ कि भनेर प्रयत्न किन नगर्ने ? यसैको परिणाम हो लीलालेखन ।

▶ व्यक्तिगत, सामाजिक र साहित्यिक जीवनलाई एकैसाथ हिडाएर कविवर माधव घिमिरेजस्ता साहित्यकारले आफ्नो स्थान उच्च धरातलमा राख्न सफल भए । तर मेरो व्यक्तिगत जीवन साहित्यसँग सम्बद्ध भएर अगाडि बढ्न सक्दैन। मेरो जीवन र मैले सिर्जना गर्ने साहित्यको बाटो बेग्लै छ। मैले दाल भातका कविता वा लेख लेख्न सक्तिनँ । अर्थात् मेरो व्यक्तिगत जीवन र सिर्जनात्मक जीवन बेग्लाबेग्लै छ ।

▶ आइ.ए. रिचर्डस लगायतका साहित्यकारहरूले साहित्यलाई लौकिक आनन्द मान्छन् तर हामी अलौकिक आत्मिक आनन्द वा स्वान्तः सुखायको रुपमा लिन्छौं । वास्तवमा खान लाउन र आराम गर्नजस्तै आवश्यक सन्तुष्टीको विषय हो साहित्य । र साहित्यकार भनेको त्यस्तो प्राणी हो जसले प्रशंसा वा निन्दा केही चाहँदैन। सत्य र यथार्थ कुराको अभिव्यक्ति दिएर आत्मसन्तुष्टी लिन्छ ।

▶ सन् १९६२ मा समग्र पश्चिम बंगालको भाषा "बंगला भाषा" हुने भन्ने सरकारबाट निर्णय भएपछि हामी नेपाली भाषीले पनि नेपाली भाषालाई सरकारी भाषाको रुपमा मान्यता दिनुपर्छ भनी भाषा आन्दोलन समिति गठन गर्यौं । त्यसबेला म र इश्वर बल्लभ एउटै स्कुलमा काम गर्थ्यौं । वैरागी काइला विद्यार्थी प्रतिनिधि हुनुहुन्थ्यो । भाषा आन्दोलन समपूर्ण भारतवासी नेपालीले साथ दिए । त्यस आन्दोलनले लामो समय लियो र अन्ततः १९९२मा मात्र भारतीय संविधानको आठौं अनुसूचिमा नेपाली भाषालाई अन्तर भुक्त गरियो ।

▶ दार्जिलिङमा जातीय भेदभाव पटक्कै छैन । इच्छा अनुसार विवाह गर्न सबै स्वतन्त्र छन् । यतिसम्म कि एउटै घरमा एउटै जातको परिवार भेट्न मुस्किल पर्छ । एउटा दम्पत्ति एकै जातको भयो भने पनि उसको बाबु वा छोरा अर्थात् दुई पुस्ता बीचमा अर्न्तजातीय विवाह भएकै हुन्छ । मेरो कुरा गर्नुहुन्छ भने पनि मेरी श्रीमती रायमाझीकी छोरी हुन् ।

▶ म केही वर्ष दार्जिलिङ नगरपालिकाको कमिस्नर भएँ र पछि भ्वाइस चेयरमेन पनि भएँ । तर जति वर्षसम्म म राजनीतिक सेवामा लागिरहें । त्यस अवधिभर मेरो मनमा के डर लागिरह्यो भने रुपनारायण सिंह दार्जिलिङ न.पा.को उपाध्यक्ष भएपछि जसरी उनको लेखन प्रकृया टुट्यो, त्यसैगरी मेरो पनि टुट्ने त होइन ? जे होस् मैले त्यसपछि पनि

लेखन प्रकृया जारी राख्न सकों।

▶ दार्जिलिङमा कुनै पनि साहित्यकारका सन्तान चर्चित साहित्यकार भएर निस्केको मलाई थाहा छैन। मेरो पनि उत्तराधिकार लिने सन्तान छैन। बाबुको बिडो थाम्ने व्यक्ति मैले एउटै मात्र देखेको छु-पार समणिजीका छोरा नरेशमणि।

▶ म दार्जिलिङमा बसेर साहित्य सिर्जना गर्छु - नेपाली भाषामा, नेपाली भाषा साहित्यको संवर्द्धनका लागि। मेरो कर्मभूमि भारत हो तर नेपालसँग मेरो मन मुटुको नाता छ। मेरो सृजना शक्तिमा केही कमी आएको महसुस हुने वित्तिकै म नेपाल आउँछु। यहाँ आएपछि म भित्र सृजनशील उर्जाशक्ति थपिएको अनुभव हुन्छ, अनि फर्कन्छु।

▶ साहित्य स्वयं लेखकका लागि अनुत्पादक हुन सक्ला तर समाजका लागि अनुत्पादक हुन सक्दैन। किनभने सामाजिक चरित्र चित्रणहरूलाई उजागर गर्ने विषयवस्तु साहित्य भएकाले समाजको लागि साहित्य कहिल्यै अनुत्पाददक हुन सक्दैन। कसैले यस्तो सोच्छ भने त्यो अज्ञानता हो, पाखण्डपन हो।

▶ भारतमा, विशेष गरी पहाडी भूभागमा बस्ने नेपाली भाषीले आफ्नो जातित्व, अस्तित्व र संस्कृतिलाई जोगाइराखेका छन्। उनीहरू रायोको साग रोप्छन्, गुन्द्रुक बनाउँछन्, तीजका गीत गाउँछन्/नाच्छन्, देउसी-भैलो खेल्छन् र रामायणका गाथा गाउँछन्। तर सहरी जनजीवन भने अत्याधुनिकताले थिचिएको छ, राजनीतिले पिरोलिएको छ। सन् १९५० सम्म दार्जिलिङमा बस्ने प्रत्येक नेपालीको टाउकोमा टोपी हुन्थ्यो, अब भने टोपीप्रथा पूर्णरुपमा हराइसकेको छ।

▶ नेपाली साहित्यलाई अन्तर्राष्ट्रिय साहित्यको मापदण्डसँग तुलना गर्न सकिदैन। अन्तर्राष्ट्रिय साहित्य र हाम्रो साहित्यको मूल्य र मान्यता बेग्लै छ। हाम्रो लेखन बेग्लै छ, हाम्रो साहित्यिक संस्कार बेग्लै छ। हामी अरुभन्दा अघि वा पछि छैनौं। हामी अरुभन्दा बिल्कुलै भिन्न छौं।

▶ यो उमेरसम्म पनि मैले जीवनको परिभाषा यही हो भनेर खुट्याउन सकिन। एउटा कुरा सोच्छु र त्यसको पछि दौडन्छु। त्यसको अन्त फेला पार्न सक्दिनँ। म हिंडेको बाटो पानीको बाटो जस्तो लाग्छ, जहाँ पाइलाको डोब रहँदैन। यस्तो भएपछि म कहाँ पुगें भनेर कसरी थाहा पाउने ? मैले कति गरें भन्छु र सोच्छु तर केही गरेजस्तो लाग्दैन। जीवन छोटो छ तर गर्नुपर्ने कुरा कति छन् कति। यसरी म आफैमा हराएको छु।

अन्त्यमा : बिर्सिन नसकिएका केही रोचक प्रसङ्गहरु

■ महानन्द सापकोटाको जोडले म केही वर्ष कर फोक विद्या मन्दिर (इलाम) को प्राधानाध्यापक भएर बसें। त्यसबेला त्यहाँ एउटा साहित्यिक समारोह भयो। त्यसमा भाग लिन लेखनाथ, देवकोटा र समपनि पुग्नुभयो। कार्यक्रम सम्पन्न गरी फर्कने बेलामा देवकोटाले एउटा काँधमा खर्पने झोला र अर्कोतर्फ काखीमा च्यापिएको तन्नाले बेरिएको राडी थियो। मलाई आश्चर्य लाग्यो - अरुका हातमा सुटकेस र ब्यागहरू झुण्डिएका, देवकोटाको खोई त ? मेरो जिज्ञासा मेटिन धेरै बेर लागेन। वास्तवमा देवकोटाको सामान त्यतिनै रहेछ।

■ मेरो बाल्यकाल तुङसुङ बस्तीमा बित्यो स्कुलबाट तुङसुङ बस्तीतिर फर्कदा कसैले मलाई आइ.वि. राई भनेर बोलायो, बोउने मान्छेलाई मैले देखें तर चिनिनँ। उसले मेरो नाम कसरी थाहा पायो ? आश्चर्य लाग्यो। फेरि बोलायो म अवाक भएँ, त्यसतर्फ हेरें- उ मुस्कुराइ रहेको थियो। घर पुगेपछि पो थाहा भयो - मेरा झोलाको पृष्ठभागमा कसैले मेरो नाम स्कुलको कुनै साथीले लेखिदिएको रहेछ। त्यो देखेर मलाई खुब हाँसो लाग्यो।

■ हाम्रो राईजाति जाँड-रक्सीको अधिक सेवनले बिग्रिएको देखेर मैले मादक पदार्थ खान छाडेको थिएँ। यसै विषयमा चर्चा हुँदा एकदिन समजीले ममाथि व्यङग्य गर्नुभयो - हामी बाहुन-क्षेत्रीलाई जाँड-रक्सी खान राई (मतवाली)हरूले सिकाए। हामीले सिक्यौं र छाड्न सकेनौं। तर तपाईहरूले छाड्नु भयो। यो त हामीहरू प्रतिको अन्याय भएन र ?

त्यसपछि मैले उहाँलाई यसो भनेर अरु आश्चर्यमा पारें - म विहीबार उपवास पनि बस्छु। केही खान्न। गजबको कुरा यो छ कि त्यस दिन मलाई ठ्याम्मै भोक लाग्दैन। □□□

वीरेन्द्र शान्ति समारोहमा वाचित कविता

श्रद्धासुमन शान्तिदूतमा

✦ पूर्णप्रकाश नेपाल 'यात्री'

शान्तिक्षेत्र भनेर गुञ्जित भयो प्रस्ताव नेपालको
धेरै राष्ट्र बने समर्थक अहो! आसन्न भो कार्यको ।
हाम्रा कारणले विलम्ब हुन गो साँच्चो कसो के भयो
त्यो सारा विदितै छ शान्तिप्रिय हो! पैले जसो जे भयो ॥

यो कोलाहल विश्वका विजयको आकान्त जन्जालमा
कस्तो शान्ति प्रयत्न उद्‌गम हुने चिन्ता मनोवादमा ।
डुब्दामात्र प्रयत्नशिल रहँदै आस्वाद शान्ति प्रिय
जो आभास मिलेर यो यति भयो जो आज जीवन्त छ ॥

तिम्रो भौतिक देहमुक्त हुनगो पारेर शोकाकुल
टारी टार्न सकिन्नथ्यो बखतमा जीवन्त वास्पाकुल ।
साथैमा छ कथावशेष प्रिय हो! त्यो शान्ति प्रस्ताव जो
सोचे मात्र प्रयत्नले जतनले संसारमा शान्ति भो ॥

पाई स्पदन धान्न जीवन सदा नेपालमा शान्ति होस्
आकांक्षा अमरत्व पाउन सकोस् विश्वास विश्वस्त होस् ।
प्यारो मानवता निकेतन बने इच्छा पुगे आँतमा
भैगो के कति चाहियो मनुजले पाए हुँदो सान्त्वना ॥

अर्पन्छौं प्रतिदान शब्दरचना हे शान्तिका दूत! यी
पुष्पाहार प्रसाद हुन् सुगतका सद्‌भावना पुञ्ज यी ।
मानी स्वागत जानकार जनका श्रद्धा र विश्वासका
आस्थापुञ्ज भनेर ज्ञानप्रिय हे आलोक विश्वासका ॥

नेपाली वनबाबरी सुमनले सौजन्यले पूरित
हाम्रा यी अँजुली सरासर पुगून् तिम्रा बनून् मञ्जुल ।
गर्नेछौ अमरत्वमा पनि सदा स्वीकार श्रद्धाञ्जली
तिम्रो शान्तिप्रयत्न सार्थक बनोस् सद्‌भावनामा अडी ॥

□□□

निबन्ध

घाँटी हेरी हाड निल्नु

✦ गोपीकृष्ण शर्मा

उपदेश तीन प्रकारका हुन्छन् - प्रभुसम्मित, मित्रसम्मित र कान्तासम्मित । प्रभुसम्मित उपदेशमा आदेश वा अठोट हुन्छ र त्यसको पालना हुनैपर्छ, अवज्ञा गर्नुहुँदैन पनि । यसमा मन त्यति नलाग्न पनि सक्छ । मित्रसम्मित उपदेशमा आदेशको मात्रासँगै सल्लाह र नम्रता रहन्छ । कान्तासम्मित उपदेश चाहिं मिठासपूर्ण र मन पगाल्ने खालको हुन्छ । नारीभाव वा प्रणय र कोमलता मिसिएको उपदेश यस्तै खालको उपदेश हो । एउटा कुरा भन्नुपरेमा तीनै प्रकारका उपदेशबाट व्यक्त गर्न सकिन्छ । त्यस्तो उपदेश वा आज्ञा पनि भनाइको मिठासले र घुमाउरो पाराले दिन सकियो भने त्यो औधि प्रभावपूर्ण हुन्छ । यस्तै भनाइ हो - घाँटी हेरी हाड निल्नु ।

मान्छेले आफ्नो औगातलाई ठम्याउन सक्नुपर्दो रहेछ । क्षमताबाहिरको काम-कुरा गर्दा आफै खँगारिन के बेर ? त्यसैले घाँटी हेरेर हाड निल्नुपर्छ भनिएको हो । पहुँच नहुने र असम्भव काम गर्न हुँदैन भन्ने अभिप्राय यस उक्तिको हो । यस भनाइले सिधा अर्थमा घाँटीले जति बुजो हाल्न सक्छ त्यति नै हाड वा हाडेमासु खानुपर्छ भनिएको हो । यत्तिले मात्र अर्थ खुल्दैन । यसले व्यञ्जनाको अर्थ पनि बोकेको छ । यस उक्तिको प्रमुख अर्थ नै औगात हेरेर काम गर्न भनिएको हो । मासु खाने सन्दर्भमा यो उक्ति जन्मिए पनि शाकाहारि जमातका लागि समेत यसको सार्थकता छ । यसरी घुमाएर भनिएको यो उपदेश मित्रसम्मित उपदेश पनि हो ।

कहिलेकाहीं राम्रा उक्तिहरू पनि प्रगतिका बाधक हुँदा रहेछन् । हनुमानले समुद्र नाघ्ने कुरामा घाँटी हेरेर हाड निलेको भए कसरी लङ्कामा पुग्थे र ? महाकवि देवकोटाको मित्रसम्मित उपदेश "उद्देश्य के लिनु उडी छुनु चन्द्र एक" पनि त यस उपदेशसँग मिल्दैन । त्यसैले साधारण व्यवहारमा यो उखान उपयोगी हुन सके पनि विशेष परिस्थितिमा यसको सार्थकता रहँदैन ।

संघर्ष र समस्या प्रगतिका वाहक हुन् । यथास्थितिमा रहेर उन्नितको चाहना गर्न आकाशको फल आँखा तरी मर बराबर हो । क्षमता छैन भन्दैमा अगाडि नबढ्ने ? यो पनि समस्या नै हो । मौकामा चौका हान्न सकिएन भने कसरी सफलता हात पर्ला र ? त्यसैले कहिलेकाहीं हाड हेरेर पनि घाँटीको साइज बढाउनुपर्दो रहेछ । चन्द्र-अभियानको कुरा होस् वा सगरमाथा आरोहणको प्रश्न होस् . घाँटी हेरेर हाड निलेको भए कहिल्यै पुरा हुने थिएनन् । हो, उपाय सोच्नुपर्छ । काम असल छ भने त्यसका बाटा पनि धेरै हुन्छन् । त्यसैले शुभ भावना र शुभ कामनालाई प्रगतिको द्वार भनिएको हो । राम्रो काममा घाँटी हेरेर हाड निल्ने काम नगरौं । निरन्तर प्रयास गरौं । भागीरथी गङ्गालाई पनि त तेस्रो पुस्ताका भगीरथले स्वर्गबाट अवतरण गराएका हुन् । यो पौराणिक आख्यान भए पनि यसको निचोडमा निरन्तर अभ्यास सफलताको सोपान हो भनिएको प्रतीत हुन्छ । त्यसैले विशेष अवस्थामा घाँटी हेरी हाड ननिलौं ।

□□□

शरीर परोपकारले सुशोभित हुन्छ, चन्दनले होइन । - भर्तृहरि
भविष्यको अनुमान गर्दा अतीतको अध्ययन गर । - कन्फुसियस
जससँग पराक्रम छैन, उसले दैवको भरोसा गर्दछ । -वाल्मीकि

संस्मरण

सिक्किम यात्रा: तेत्तीसवर्ष अघिको संझना

✦ डा. तुलसी भट्टराई

● सन् १९६८ जुलाईको मध्यतिर दूधविनायक नेपाली धर्मशालामा एकजना व्यक्तिसँग भेट भयो। विद्यार्थी उमेर पार गरिसकेका व्यक्ति कुनै तीर्थयात्री होलान् भन्ने ठानेर कुराकानी शुरू गरें । उनी तीर्थयात्री नभएर विद्यार्थी रहेछन् । उनी केही महिनाअघि बनारसमा अध्ययनका लागि प्रवेश गरेका रहेछन् ।

– कर्मकाण्ड, वेद र व्याकरणको अध्ययन गर्दै रहेका ती व्यक्तिले आफ्नो विवरण दिए

"गोठ र खेतीपातीमात्र जानेको मान्छे । बाइसवर्षको उमेरसम्म गोठालै थिएँ। भाइहरू स्कूल पढ्थे । पढ्ने रहर हुँदहुँदै पनि आफू जेठो छोरो भएको कारण सानैदेखि खेती र गोठको काममा नै लाग्नुपर्‍यो। धेरैजना भाइबहिनीहरू। दशनंग्री खियाएर मात्र बल्लतल्ल पेट पालिने साधारण परिवार हो हाम्रो।

● साधारण रुद्री, चण्डीजस्ता प्रारम्भिक कर्मकाण्डको पुस्तक आफैंले पढेको थिएँ। एकदिन सोरेङ बजारमा आर.

– जे.बाबुसँग भेट्ने मौका पाउँदा मैले आफ्ना कुराहरू राखें। हजुरबाट सहयोग पाए म पढ्ने थिएँ - भनेपछि उनले - "यस ठाउँमा कर्मकाण्ड गराउने मान्छेको खाँचो छ, म पढाउँछु।" भनेर सहयोग दिने भए ।

● दार्जिलिङ; कालेबुङतिरका गृहपाठशालामा एक वर्ष पढेर कर्मकाण्डमा निकै प्रगति गरें । आर. जे. बाबुले ल अब पण्डित हुनसक्ने गरी पढ भनेर केही वर्षका लागि आफ्नै निजी स्रोतबाट छात्रवृतिका व्यवस्था गरिदिएका हुदाँ बनारस आएको हुँ। अब दुईचार वर्ष पढ्छु। वेद, व्याकरण, पुराण अनि केही ज्योतिषको पनि अध्ययन गर्ने विचार छ।

- म त निकै पाको भएर पनि पढ्न थालेको मान्छे। भाइहरूले सानै उमेरमा धेरैधेरै पढिसक्नु भएको छ।"

● मलाई निकै प्रभावित पार्‍यो यस वर्णनले । साथीहरूसँग बिदा भएर ती व्यक्तिलाई आफू बसेको ठाउँ गुरु नानक संस्कृत विश्वविद्यालयको छात्रावासमा लगें। मसँग अरु पनि व्यक्तिगत कुराहरू भए।

– म आफू विद्यार्थी राजनीतिमा पनि लागिसकेको थिएँ। विद्यार्थी समस्याहरू बुझ्न थालेको र गफ गर्न पनि केही जान्ने भइसकेको थिएँ। ती व्यक्तिलाई केले प्रभाव पार्‍यो थाहा छैन। उनले मसँगै बस्ने र पढ्ने कुरा गरे ।

● महन्त बहादुर सिंहलाई भनेर कुरा मिलाएँ। उनलाई त्यहीँ बस्ने व्यवस्था गराएँ। दुई दिनपछि उनी आफ्ना सामान लिएर आइपुगे । त्यसपछि करिब सात वर्ष सँगै बस्यौं। एउटै चुलो-भोजन गरेर बस्यौं। उनीसँग मेरा साख्खै दाजुजस्तो सम्बन्ध बन्यो । उनले पनि सहोदर भाइ माने मलाई। र, संयोगले संस्कृत साहित्य र नेपाली व्याकरणको म गुरु पनि बन्न पुगें । अति आत्मीय भावसँग बस्यौं । उनीसँग कहिल्यै नराम्रो भएन। हिजो आज पनि चिठीपत्र हुनेगर्छ। कहिलेकाहीँ भेट पनि हुनेगर्छ। मेरो जीवनमा एउटा अचम्मसँग उनको नाता गाँसिएको हो।

– हार्मोनियम, दुकी-तवलासँग शास्त्रीय गायनसमेत सिकेका यी व्यक्ति पश्चिम सिक्किमको टिम्बुरबुङमा स्थायी पुर्ख्यौली बसोबास गर्दैआएका हुन्। यतिखेर नामी पण्डित कहलाएर जीवन सञ्चालन गरिरहेका यस आलेखमा यतिञ्जेल चर्चा गरिएका व्यक्ति हुन्- पण्डित रुद्रमणि वासिष्ठ।

● रुद्रमणि दाइले सिक्किमबारे धेरै जानकारी गराएका थिए । त्यहाँको जनजीवन, सामाजिक रीतिस्थिति, परम्परा, त्यसबेलाको राजनीतिक परिस्थिति आदि विभिन्न कुरा थाहा पाएको थिएँ।

"सुखिमतिर सुन्तला र अलैंची धेरै फल्छ । सुन्तलाका लागि त यो भूभागमा सुखिमलाई जित्ने अर्को ठाउँ छैन । आम्मामा..... । मंसीरदेखि माघ-फागुनसम्म त जता गयो सुन्तला ।"

- च्याङ्थापुका केही व्यक्तिहरूले म केटाकेटी छँदा भन्नेगरेको सुनेथें । सुन्तलाको सिजनमा खेलो गर्न च्याङ्थापुका मानिस उता जाने गर्थे । र, कोही कमाइ गरेर फर्किन्थे ।

- पाँचथर, ताप्लेजुङतिरका कतिपय गुरुपुरोहित, धामी झाँक्रीहरूको पनि सुखिमतिर आवतजावत हुनेगर्थ्यो । हिउँद सुखायाममा खेलो फड्को गर्ने माध्यम थियो ।

- यता नेपालतिरबाट जानेहरूलाई डाँडापरी गएका भनिन्थ्यो । च्याङथापुबाट नजिकको सिक्किमी सीमा चियाभञ्याङ हो । डाँडापारी जान छोटो सजिलो बाटो । फालेलुङ डाँडो पार गर्न निकै कठिलो थियो । प्रायः पुसदेखि फागुनसम्म हिउँले ढाकिने गर्थ्यो ।

● पाँचथर र ताप्लेजुङको जनजीवन आफ्ना दैनिक घरायसी सामानका लागि डाँडापारीसँगै निर्भर थियो । विशेष गरी नूनतेल, फलाम, भाँडाकुँडा, कपडा र अरू खिचिडमिचिड सामानका लागि यही फालुट पार गरेर बिजनबारी दार्जिलिङसम्म पुग्नेगर्थे यस भेगका जनता । बिजनबारी मुख्य बजार थियो त्यो बेला । हिउँदभरी ढाकेहरूको ओहोर-दोहोर चल्थ्यो ।

- नेपालितिरबाट मुख्य निर्यात हुने सामान घिउ, अदुवा, र अरू केही सामान्य कुराहरू हुन्थे । तर बिजनबारी क्षेत्रबाट भने धेरै कुरा आउँथ्यो । त्यताको सामान नल्याई दैनिक गुजारा नै चल्दैन थियो । कहिलेकाहीँ हिउँ परेर हप्तादिन पनि ढाक्रेहरू रोकिन्थे । कोही कोही हिउँमै फल्थे पनि । अनि हिउँ पग्लेपछि लास निकाले र सद्गति गनुपर्दथ्यो ।

- चालिस पैतालिस वर्षअघिको जनजीवन र उनीहरूको जीविकाबारे आज चर्चा गर्दा र सम्झँदा अनौठो लाग्छ । कति जटिल थियो त्यसबेलाको बँचाइ । दस, बाह्र महिनासम्म लगाएर एक ढाकर सामान ल्याउनुपर्थ्यो । बाटैमा बिरामी परेर अलपत्र पर्नु सामान्य कुरा हुन्थ्यो । ढाक्रेहरू बिरामी पर्नु अथवा मर्नुले खास प्रभाव पार्दैनथ्यो ।

● सुखीमको प्रसङ्गसँग कुरा अलि बहकिएछ । तर कुरो सत्य हो । कंचनजंघा हिमाल ताप्लेजुङ र सिक्किमको सीमाना रूपमा छ । धर्म, संस्कृति, भाषा, जातिगत आधार र अन्य कतिपय कुराहरूमा समानता छ । नेपालसँग सुखिमको भूगोल मिल्दोजुल्दो छ ।

- खोलानाला, डाँडा पाखा, जङ्गल, पहाड, खेती-किसानी, परम्परा, रुढि, संस्कार, धामी, झाँक्री, पुरोहित, पण्डित, जातिगत थर गोत्र प्रायः सबै एउटै भएको कारण पनि नेपालका पूर्वी पहाडी जिल्लाहरू र सिक्किमको समानता छ ।

- सुखीम गान्दुक-गान्धुकतिर घुमेर आइयो । गान्दुकमा त भोटेराजाको दराबार छ । भोटेराजा लाप्चा मन्त्री । अरू सबै जनता रैती ।

● "सुखिमको रीतिस्थिति चाहिँ राम्रो छैन । डाँडापारीको कुरा । यहाँबाट भागेकाहरू उतै जाँदो रैछ । पोहोर हाम्रो गाउँबाट आफ्नै नाता पर्ने केटी भगाई लाने कर्णेलाई रम्फूमा भेटेको । त्यतै काम गरी बस्याछ । जातभात मान्दैन रैछ त्यतातिर ! सब एक छत्त" । बूढापाकाहरू सिक्किमबारे यस्ता थुप्रै रोचक प्रसङ्गहरू सुनाउँथे ।

● म आफू केटाकेटी छँदा यस्ता धेरै सन्दर्भहरू सुनेको हुँ । च्याङथापुका रिमाल पण्डित, अधिकारी पण्डित र अरु पनि बेलाबखत सुखिम पसेर आर्जन गरेर फर्कनेगर्थे । हिरुवादिनाका साना पण्डितले त आफ्ना छोराहरू उतै लगेर राखेका थिए । छोराहरूको बिहे सुखिमतिरै गराए । बेलैदेखि दार्जिलिङ र सुखिमको ओहोर दोहोरका कारण उन्नति पनि गरेका थिए । पछि छोराहरू सबै उतैका भए ।

● सुखीमसँग नेपालको पुरानो सम्बन्ध हो । अवादी क्रमसँगै सम्बन्ध पनि प्रारम्भ भएको होला भन्न सकिन्छ । नेपालको एकीकरण अभियानमा पनि धेरै प्रसङ्गहरू जोडिएका छन् ।

● नेपालका दामोदर पाँण्डे भन्नेले ठूलो फौज लिएर पूर्वतिर हान्दै जादाँ सम्वत् १८४५ मा टिस्टारगितसम्म विजय गरी त्यही दोभानमा नुहाई हर्क बढाइसमेत गरी फर्किएका थिए । आज पनि नेपाली जनजीवनमा विशेष गरी पूर्वी पहाडी भेगमा बिहेको जग्गेमा ट्वाक्क ट्वाक्क हान्ने गर्छन् ।

●"भाइ, यसपाली बैशाखमा मैले पुराण सुनाउनुछ। घरमा बुबाआमालाई र आरजे बाबुलाई पुराण सुनाएर आफू पण्डित भएको प्रमाण दिनुपर्नेछ । छ, सात वर्षदेखिको परिश्रम सार्थक पार्नुपर्नेछ । मैले भागवतसँगसँगै अवतरणिका कथा पनि एकसरो पढिसकेको छु।

- म हप्तादिन अघि गएर सबै तयारी गरि सक्छु। भाइले जसरी पनि आउनुपर्छ। भाइ मेरो त एकप्रकार गुरु पनि भएकोले मैले पुराण भनुन्जेल सप्ताहभरी भाइ बसिदिनुपर्छ। साथीका रुपमा भाइले मसँग बस्नैपर्छ।"

● दाइ रुद्रमणि मईको शुरुतिरै वनारसबाट सिक्किम घरतर्फ लागे। मैलेचाहिँ १४ मई १९७० मा बनारस छोडें । सिलिगुडीको गर्मी पार गरेर १६ तारिखका दिन बेलुकीको बास बस्न जोरथाङ पुगें ।जोरथाङबाट नयाँबजार सोरेङसम्म मोटरमा गएर दिउँसो टिम्बुर बुङ पुगें ।

● टिम्बरबुङ पश्चिम सिक्किम सोरेङ इलाकामा पर्ने राम्रो गाउँ । दाहाल, चालिसे र अन्य विभिन्न थर गोत्रका व्यक्तिहरूको बसोबास । लिम्बु समुदायको राम्रो आवादी । नेपालतिरको पूर्वी पहाडी गाउँको रीतिस्थिति र चालचलन प्रष्ट थाहा पाइने ।

- म पुग्दा रुद्रमणिको घरमा चहलपहल थियो। पुराण शुरु हुने दिन कोही दुनाटपरी गाँस्ने, कोही यज्ञ स्थल तयारी गर्ने, तोरण फूलमाला तयार गर्ने अनि कतिपय व्यक्ति विभिन्न काममा जुटेका थिए।

● मेरो राम्रो स्वागत सम्मान भयो । रुद्रमणि र उनका पितामाताहरू सबैजना खुसी भए। लुगा फेरेर यज्ञ परिसरमा पुगें। दाइ रुद्रमणिले परचय गराए। बुबा, आमा, भाइ, बहिनीहरू, काकाहरू र अरू आफन्त छिमेकीहरू..... । मैले एकैदिनमा टिम्बुर बुङभित्र समाहित भएको अनुभव गरें।

● रुद्रमणिले भागवत पुराणको पाठ र कथा भन्दैगए। म साक्षी उपवाचक बसेको छु। २२ मईका दिन साझे भयो। यसैबीच चौथो दिन आर.जे. बाबु-रुद्रमणिका आश्रय अर्थआश्रयदाता-आएर पुराण सुने । चार पाँचजना अघिपछि लगाएर उनी सोरेङदेखि घोडामा आएका थिए। त्यसक्षेत्रका ठूला महाजन। सिक्किमे राजाका विश्वासी भारदार।

- उनलाई देखेपछि सबैजना उठेर स्वस्ति मुद्रामा उभिए । मान्छे हेर्दा निकै खाइलाग्दा र रबाफिला देखिन्थे ।

- केही अध्याय पुराण सुने उनले। आफूले खर्च दिएर पढाएका व्यक्तिले भनेको पुराण, आफूले लगानी गरेको प्रतिफल । उनले सन्तुष्ट भएर स्वाबासी दिए। अनि त्यहीँ उनले अझैं केही वर्ष पढ्न र ठूलो पण्डित बन्न खर्च दिने कुरो गरे। खुसी भएर फर्किएका थिए- आर.जे. बाबु ।

● २३ तारिखका दिन रुद्रमणिसँग सोरेङ आएँ । पुराणको तिलकप्रसाद लिएर आर.जे. बाबुकहाँ गयौं। सोरेङको मध्यभागमा भव्यमहल। गोलो आकार को महल । जोरथाङतिरबाट ल्याएका सालसिसौ काठबाट बनेको। दलिन, भित्तो, भुँई सबै काठैकाठ। काष्ठमहल । मैले त्यस्तो ठूलो काष्ठमहल त्यताको भाषामा-बङ्गला-कहिल्यै देखेको थिइनं। अरुतिर पनि त्यति राम्रो काठ बङ्गला देखेको छैन। आज पनि त्यस बङ्गलाको दृश्य र आकर्षक बान्की स्मृतिपटलमा छ।

- २४ मईबाट रुद्रलालकहाँ वेदपाठ र जप रुद्रीको कार्यक्रम शुरु भयो। रुद्रमणिका काका पर्ने रुद्रलाल । काकी निकै लयालु, स्नेहालु पूजापाठ र धर्मकर्ममा निकै रमेको परिवार । सानो परिवार । सुखी-सुखी परिवार।

- असी वर्षे पद्मलाल चालिसेले सन् १९६८ सालको विध्वंसकारी बाढीपैरोबारे सवाइ लेखेका रहेछन् । सिक्किमी भूभागमा पैरोले गरेको विनाशवर्णन । मुखस्थ सुनाएका थिए। त्यसक्षेत्रका बूढापाका पुरोहित पद्मलाल हजुरबाले मलाई ज्यादै स्नेह दिएका थिए। रुद्रलाल पुरोहित उनैका छोरा हुन्।

- जगन्नाथ काकासँग करथोकमा भएको एउटा बिहेमा गएँ । २९ तारिखका दिन जगन्नाथसँगै दर मदिनका ढुङ्गेल परिवारमा पुगें। दुई दिन त्यतै अलमल भयो। आत्मीय भाव देखाएका थिए। त्यहाँ एकजना हजुरआमा थिइन् । नातिनातिनाहरू हुर्किसंकेका । एकमानो राम्रो बन्दोबस्त भएको परिवार ।

● २ जुनका दिन शङ्कर कोइरालाकहाँ बसें । राम्रो खातिर गरेथे । ४ जुनको दिन बिहानका राती दुर्गाप्रसादकी आमा खसिछन् । त्यसदिन मलामी गइयो । रिङ्गेखोलामा दाहसंस्कार भयो । त्यसदिनको विकट सामाग्री तयार पार्न मेरो नेतृत्वमा ५,६ जना रिङ्गेखोलामाथिको एउटा नयाँ घरमा भेला भयौं । सयमन्दा बढी मलामी थिए । चिउरा, पुरी, तरकारीको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने थियो । मेरो सक्रियतामा सामान तयार पार्ने र बाँड्ने कामहरू भए । मलामी गएको र त्यसरी सक्रिय सहभागी भएको पहिलो दिन थियो मेरो जीवनको । म केही फुर्तिलो, धक नमान्ने र सामाजिक कार्यमा सक्रिय हुने बानीको थिएँ । मलामी गएको र विकट बाँडेको त्यस दिनको सम्झना ताजै छ ।

● पाँच जुनका दिन पी पी दाहालको घरको आतिथ्यसँग बसें । बडो रवाफिला मिजासका पारिवारिक सदस्यहरू । मप्रति धेरै आफन्तपन दर्शाएका थिए । ६ जूनको दिउँसो टीकाराम दाहालकहाँ गएँ । त्यसैदिन पद्मसिंह सुब्बाकहाँ गएँ । उनका पिता पनि थिए कि ! एकजना वृद्धसँग कुराकानी गरेको सम्झना छ ।

● ७ जुनका दिन स्थानीय ग्राम पञ्चायतमा भेला भइयो । रुद्रमणिका पिताजी पञ्चायतका प्रमुख थिए होलान् । राम्रो थाहा भएन । पचास-साठी जना भेला भएका थिए । मैले पनि भाषण गरेको थिएँ- नेपालको जनजीवनसँग तुलना गरेर । डाँडा, पाखा, पहाड, खोलानालाहरूको समानता जोडेर अनि भाषिक र सांस्कृतिक पक्षको ऐक्य तुलना गरेर । भर्खरै बीसको उमेर टेकेको केटाले के कति भाषण गरें ,तर श्रोताहरूले निकैपल्ट ताली बजाएर स्वागत जनाएको सम्झना छ ।

● यसैबीच कुन दिनको कुरा हो टिम्बुरबुङमाथि माने र गुम्बाहरू भएको डाँडासम्म घुम्न गएको थिएँ रुद्रमणिसँग । त्यो डाँडा गुम्बाडाँडा हो क्यार ! फर्किंदा एकजना दाहालको घरमा निस्किएर दही, मकै खाएका थियौं । त्यहाँ एउटा निकै चलाख केटो थियो त्यो दाहालपुत्र । त्यसबेला ४,५ तिर पढ्दै गरेको होला । हामी बसेकै बेला उसले एकभारी घाँस ल्याएर कटेरोमा राख्यो । अनि चिनारु रुद्र दाइ छेउ गएपछि उनले मलाई चिनाइदिए । मसँग निकै मायालुभाव देखाएको थियो -त्यस किशोरले । करिब ६ वर्षपछि युवा उमेर टेकेको एकजना बनारस पुगेर मैरे अभिभावकत्वमा सहभागी भए । तिनलाई मैले पनि केही पढाउने अवसर पाएथें । क्रमशः तिनले पढ्दैगए । आज उनीले भाषा विज्ञानमा विद्यावारिधि गरेका छन् । उनी लेख्छन् । सिक्किमका समकालीन पुस्ताका राम्रा लेखकमा दरिएका छन् ।

● सन् १९७० को मई अन्त्यतिर करिब ३३ वर्षअघि टिम्बुरबुङमा भेटेका साना दाहाल ठिटा हुन्- आजका डा. गोपाल दाहाल । एकताका उनी गोपाल दाहाल 'प्रयासी' नामबाट रचना लेख्ने गर्थे । एउटा कुनचाहिँ सम्पादकले जान्ने भएर 'प्रवासी' बनाएर छापिदिएछ । गोपालजीलाई झवाँक चल्यो । म आफ्नै भूमिमा कसरी प्रवासी भएँ । अहँ अब म यस्ता उपनामहरू राख्तिन । अनि अहिले डा. गोपाल दाहाल मात्र भएका छन् । मेरा अत्पत्त प्रिय भाइ । उनी मलाई पनि आफ्नै दाजु ठान्छन् । हाम्रो बेलाबखत पत्राचार भइरहन्छ । भेटघाट पनि हुँदैगर्छ । करिब १८ वर्षअघि सिक्किमबाट उनले सोधेको 'पत्र-पश्न' र मेरो उत्तर एउटा राम्रो पत्रनिबन्धका रूपमा प्रकाशित छ ।

● ९ जुन बिहान टिम्बुरबुङबाट बिदा भएर सोरेङमा गाडी चढेपछि जोरथाङ आर.जे.बाबुकहाँ पुगेर बसें । त्यसदिन ठूलो पानी पऱ्यो । उसैदिन राती मल्लीनेर ठूलो पैरो गएछ । बाटो बन्द भएर अर्को दिन पनि त्यहीँ बसें । बाटो खुल्न अझ दुई चार दिन लाग्ने खबर पाएपछि ११ का दिन जोरथाङदेखि पैदल दार्जिलिङतिर लागें । बेलुकी दार्जिलिङको दिलखुसामा गएर बास बसियो । दार्जिलिङ् चौरस्ता र वरपरका केही बजारहरू घुमें । निकै चहलपहल । पानी परिरहेको थियो ।

- अर्को दिन १२ ता. का दिन बिहान सिलीगुडी झरें । अनि उसैदिन बनारसका लागि रेलमार्गबाट प्रस्थान गरें । रेलमा तृतीय श्रेणीको टिकट नपाइएकाले द्वितीय श्रेणीको टिकट खरिद गरें । रेल्वे कन्सेसन पास बोकेको थिएँ । आधा दाममा टिकट पाइयो । जीवनमा पहिलोपल्ट द्वितीय श्रेणी टिकट लिएर सानसँग यात्रा गरेको थिएँ । यो सन्दर्भ यति नै ।

□□□

संस्मरण

कुलचन्द्रको श्राद्ध

✦ अच्युतरमण अधिकारी

यहाँ कुलचन्द्रको कथा पनि शुरु गरें। जीवन पाएर मात्र हुँदैन, मीठो खाएर मात्र पनि हुँदैन। खाई पिई मात्र मज्जाले आनन्दपूर्ण जीवननिर्वाह गरिरहेको छु भनी बेकारको अभिमान व्यक्त गरेर शोषित र पीडितहरुका सामु फुर्ति देखाएर हिँडेका कैयौं अर्धपागलहरु लाखहरु समाजमा बारम्बार देखिँदै आएका छन् र हुन् पनि त्यस्तै कयौं कैयौं मानिसहरु। सभ्य चेतनाको गहन अस्तित्व बोकेका संयमी, धैर्यशील व्यक्तिहरुले पाएको कुल संस्कार र शिक्षाको ज्योतिलाई राम्ररी धानेर अग्रिम उद्देश्य र चेतनालाई मानेर केही छाडेर गएकै हुन्छन्। क्षमता पाए, सुविधा लिएर असंयमित तरिकाले समाजमा विकृति फैलाइदिने अर्धपागलहरु पनि केही हुन्छन्। जसमा सभ्यता र संस्कारको ज्ञान छैन त्यसले समाजमा अधिकार पाए पनि धान्न र सञ्चालन गर्न सक्तैन। त्यसैले योग्यता भएको क्षमताहीन मान्छे पनि समाजबाट आउँदा रहेछन्। हेरौं त कुलचन्द्र कोइराला मलाई कस्ता लागे!

कुलचन्द्र देखिए उनकै कृतिबाट, उनी लेखिए आफ्नै क्षमताबाट। त्यसो त अहिले म कुलचन्द्रको चर्चा गर्दैछु र भन्दैछु किन लेखिए, कसरी लेखिए भनेरा कुलचन्द्रको क्षमता जति थियो त्यसलाई केवल अनुसन्धान धर्म, संस्कृति, परम्परा, रीति-रिवाज इत्यादी र धार्मिक मठ मन्दिर आदिका बारेमा समेत गरे। कैयौं पानामा उल्लेख भएका छन् उनका लेखनमा। कथा छोटो वृतान्त मात्र होइन सामाजिक इतिहासको एक सफल चित्र पनि हो। एउटा समय थियो, परिवर्तनको प्रकृया परिपोषित बन्दै थियो। त्यसमा प्रयोग भएको ऐतिहासिक क्रान्तिकारी पात्रहरुमा कुलचन्द्र पनि एक थिए। विशेष गरी दोलखा, रामेछाप र सिँधुलीतिरका मानिसले २००७ सालको परिवर्तनका लागि के कस्तो र कति काम गरे त्यसको इतिहास छँदै छ। त्यस क्षेत्रका प्रबल विश्वासी योद्धामा कुलचन्द्र पनि त एक थिए। त्यस इतिहासका हिसाबले पनि कुलचन्द्रका बार्षिक जयन्तीहरु आउँछन्। आजसम्म प्रत्येक जयन्तीले नँया-नँया कृति प्रस्तुत गरिरहेका छन्।

यस वर्षको कुलचन्द्र जयन्ती असार १४ गते सम्पन्न भयो। जेष्ठ २१ गते सम्पन्न हुनुपर्ने वार्षिक जयन्ती राजदरबारको कालरात्री (हत्याकाण्ड) ले गर्दा असारमा आइपुगेको हो। यस वर्ष पनि बडो र माइलोसँग एक कृति प्रकाशन भयो। कुलचन्द्रको वास्तविक जन्म मिति जेष्ठ १४ गते हो। हड्ताल र बन्दका कारणले २१ गते राखिएथ्यो। आखिर अर्को १४ गते सम्पन्न भयो त्यो कार्यक्रम त! त्यस दिन विमोचित भएको कृति हो 'पुर्ख्यौली इतिहासत्रि मेरा अतितका पानाहरु'। त्यस नामको आत्मजीवनी ससंती निकै गौरवशाली छ। जम्मा ३५ कृति लेखिसकेका कोइरालाको जीवनकालमा ६ कृति प्रकाशित भएका रहेछन्। बाँकी कृतिमध्ये १९ चाहि हालसम्म प्रकाशनमा आए। अब अझै बाँकी १० छन् भन्ने कुरा त्यसदिनको सभाले जानकारी दिएको थियो। 'कुलचन्द्र स्मृति प्रतिष्ठान' का सभापति डा. सुरेशराज शर्माको सभापतित्वमा सम्पन्न त्यस दिनको कार्यक्रममा प्रमुख अतिथिको रुपमा पूर्व प्र.म. कीर्तिनिधि विष्ट थिए भने त्यहाँ कुलचन्द्रको व्यक्तित्वका बारेमा बोल्ने वक्ताहरुमा श्यामप्रसाद शर्मा, डा.त्रिरत्न मानन्धर र प्रा.घटराज भट्टराईहरु थिए। प्रयागराज भट्टराईले स्वागत मन्तव्य दिएका थिए। त्यहाँ आए को को र कस्ले कस्ले वक्तव्य वा मन्तव्य दिएथे भन्ने प्रतिवेदनभन्दा पनि ठूलो कुरा त कुलचन्द्र कोइरालाको योगदान कति रहेछ र त्यहाँ श्रद्धा व्यक्त गर्ने व्यक्तिहरु कति र कस्ता थिए भन्ने कुरा चाहिँ धेरै नै मुल्यवान मान्नुपर्दछ।

भाषा-साहित्य, धर्म-संस्कृति, सभ्यता र ऐतिहासिक अनेक कुराको निकै राम्रो जानकारी राख्ने कुलचन्द्रजी यत्रो ठूलो योगदान भएका व्यक्तित्व हुन्

भन्ने कुरा त्यसबेला मलाई के थाहा! म कुलचन्द्रजी गुठी संस्थानका सञ्चालक समितिका सदस्य र सल्लाहाकारका का रुपमा कार्यरत रहँदा देखिको एक परिचित व्यक्ति हूँ । त्यसबखत ती प्रकाशित कृति पनि आफ्नू जानकारीमा आएका थिएनन् । आफू गइन्थ्यो साहित्यिक पत्रकार संघको एक सेवकका नाताले । त्यस गुठी संस्थानका तर्फबाट सा.प.स.को 'सिर्जना' मुखपत्रमा केही विज्ञापन दिएर सहयोग गरि माग्न अथवा सा.प.सं.को भवन निर्माणका लागि गुठी संस्थानको कुनै जग्गा उपलब्ध गराईमाग्न इत्यादी कामका सन्दर्भहरु मिलाएर त्यँहा पुगिन्थ्यो । बद्रीविक्रम थापा गुठी संस्थानका प्रमुख भएका बखत होस् वा अध्यक्ष थापाजी हुँदा होस् वा पछि पनि एक सल्लाहकार का नाताले त्यस्ता सार्वजनिक संस्थालाई बलियो र प्रभावकारी बनाउन सहयोग दिलाउने गरी सुझाव गर्न उनीसित खुसामद म गर्थे । उनले पनि कोशिस गरेहुनन् तर केही लागेन । केवल एक भद्र भलाद्मी व्यक्तित्वसँग परिचय भयो त्यत्ति हो! काम केही भएन । म सहयोग नपाएर रित्तिएँ क्यारे । उनी राम्रो काममा पनि सहयोग गर्न नपाएर होला चूपचापै हुन्थे । नाम चलेका चिनेका कोइराला त्यसरी जानकारीमा आएथे ।

सहयोगको कुरा उठ्यो । यो प्रसङ्ग पनि अलिकति टिपौं न है ! सा.प.स.ले विश्वका इतिहासमै नभएको 'कथा सप्ताह' सम्पन्न गरेथ्यो । त्यस सप्ताहको आखिरी दिन चैत्र १९ गते कथा दिवस मनाउने परम्परा बसायो । २०३८ सालको त्यसै कार्यक्रमदेखि शुरु गरेको 'मैनाली कथा पुरस्कार'ले नेपाली साहित्यिक पुरस्कार को परम्परामा नवजागरण ल्यायो । विश्वेश्वर प्रसाद कोइरालाको एकै मात्र साहित्यिक अभिनन्दन त्यसै संस्थाले सम्पन्न गऱ्यो । कविता यात्राको श्री गणेश गऱ्यो र सञ्चालन गऱ्यो । अभिनन्दन र सम्मानको परम्परा बडायो । साधकहरुको आत्मवाचन कार्यक्रमको शुरुवात त्यसैले गऱ्यो । 'साहित्यिक पत्रकारिता कै विषयको पुरस्कारबाट पहिलोपल्ट त्यसै संस्थाले गऱ्यो र सञ्चालन गऱ्यो । त्यसै गर्दै नवजागरणमा अघि बढेको त्यस संस्थाले कुनै सहयोग सरकारबाट पाएन । वेलाबखत वरपर यस्ता संस्थामा संलग्न सेवकहरु पनि तै चुप मै चुप भएर बस्थे । सहयोग गर्न चाहेर पनि सक्तैनथे । त्यस्तै विवशतामा कुलचन्द्रजीहरु पनि थिए । वि.प्र.को अभिनन्दन गर्ने संस्थालाई सहयोग गर्नु आफ्नै भाग्यमाथि प्रहार गर्नु ठान्थे । त्यस वातावरणमा कुलचन्द्रहरु के पो गर्न सक्थे र !

मैले कुलचन्द्र र बद्रीविक्रमलाई त्यस्तै कामबाट जानें । बद्रीविक्रम त म धरानमा विद्यार्थी नाइके भई खुबै क्रियशील रहेकाबखत कोशी अञ्चलका अञ्चलाधीशै थिए । त्यसबखत चिनेको हो । वास्तवमा कुलचन्द्र र बद्रीविक्रम त साँच्चै नै छोराका बाबु पो रहेछन् । समाजमा हेर्दा धेरैका छोरा अंसासुर र वशांसुर मात्र देखिए । तर यी दुई व्यक्तित्वका छोरा नै रहेछन् । जीवनचन्द्र कोइराला कुलचन्द्रका खास छोरा त्यस्तै किरण थापा बद्रीविक्रम थापाका । यस्ता कुरा पनि मैले सा.प.स. देखि उन्नयन सम्मको काम गर्दा महशूस गरें क्या ! काठमाण्डूको कमलादी गणेशमन्दिरका अगाडीको पाटीमा डेरा कार्यालयका लागि माग गरियो तर सा.प.स. त्यसै हस्स पऱ्यो! शायद यी सबै घटनाले गर्दा उनलाई पनि अप्ठ्यारो लाग्यो होला । राम्रो काम गरेको एक सार्वजनिक संस्थाले त्यसरी आफ्नू अस्तित्व रक्षाका लागि ठाँउ माग्दा पनि पाउँदैनथ्यो । पंचायत अत्यन्त तानाशाही व्यवस्था भएकाले सशंकित थियो, त्रसित राख्न चाहन्थ्यो । त्यसैले यस्ता सुकार्यमा पनि सहयोग गर्दैनथ्यो । हिजो आज हुलहुज्जत, बल र पैसाप्रति नै बढी समर्पित छन्, सहयोग पटक्कै गर्दैनन् ।

यस्तै उस्तै कुरा आए कुलचन्द्रका सन्दर्भमा पनि । हो, जुन प्रसङ्गले यिनका साथ भेट गरायो त्यो प्रसङ्ग देखाउन गन्थन लेखियो । समष्टिमा भन्दा कुलचन्द्र कोइराला ज्यादै अध्ययनशील, अनुसन्धाता विद्वान थिए । उनले आफ्नू जीवनलाई निरन्तर रुपमा खास र ठोस काममा प्रयोग गरेका रहेछन् । एउटा साधकको जीवनयात्राका पाना पल्टाउँदा पछिका लागि छाडिएका, उल्लेख्य अभिलेखहरु हेर्न पाइन्छ । हिमालको हाँसो बोकेको त्यो जीवनकथा ज्यादै मूल्यवान रहेछ भन्ने कुरा यहाँबाट प्रष्ट देखिन्छ । त्यसबखत त्यो अस्तित्व आज पनि ज्यादै स्मरणीय छ । अहिलेलाई कलम पनि यहीं बिसाउँछु ।

अस्तु

□□□

निबन्ध

यस संयोगलाई कुन रूपमा हेर्ने ?

✦ निरञ्जन बराल

आज एउटा विशिष्ट किसिमको तीब्र अनुभूतिमा आफू तैरिरहेको महसूस भइरह्यो। उक्त अनुभूतिलाई शब्दमा समेट्न खोज्दा आफ्नो शब्द-भण्डारको सीमितता उजागर भएको पाएँ। यस अनुभूतिको अभिव्यक्तिको लागि उपयुक्त शब्द चयन नै गर्न नसकेको अनुभव भइ नै रह्यो। उस्तै उस्तै अर्थ जनाउने विभिन्न शब्द मनमा गुनी हेरें तर चित्त बुझ्दो कुनै एउटा (वा दुइवटा सम्म) शब्द भेट्टाउन सकिनँ । शब्दभण्डारको आफ्नो सीमितताप्रति असजिलो पनि लागेर आयो । शब्द भण्डारको वृद्धि त वारम्वार प्रयोग गरेपछि मात्र हुने भएकोले, शब्दहरु प्रयोग गर्न साह्रै कमी गरिएछ कि जस्तो पनि लाग्यो। साथै मनलाई सान्त्वना दिनेतर्फ पनि मस्तिष्कले बाटो पहिल्याएछ, यस्तो लागिरह्यो कि आज महसूस भएको उक्त अनुभूति यतिको तीब्र रुपमा अनुभूत गर्न नपाइएको लामो अन्तराल भएछ, जसले गर्दा, अनुभूतिलाई प्रकट गर्ने शब्द नै स्मृतिबाट लोप भैसकेछ । लाग्दछ, जीवनको धक्का मुक्का र भाग दौडमा मन मस्तिष्कले ती कोमल अनुभूतिलाई आफ्नो स्मृतिबाट मेटाइसकेछ। आजकालको कम्प्युटर को भाषामा भन्ने हो भने 'डिस्केट' (Disket) वा अझ 'हार्डडिस्क' (Hard Disk) बाट नै पनि हो कि ? 'मेमोरी' (Memory) बाट 'डिलीट' भइसकेछ। यान्त्रिक जीवनको यस वाहुल्यतामा मानवीय संवेदना, मस्तिष्कले वेला वेलामा अनुभूति गर्ने भावना नै त मरिसकेन ? अनि शब्दहरु मेटिनु के अचम्म भयो होला त ? 'प्रोग्रामिङ्ग' (Programming) जस्तो हुन्छ, 'मेमोरी' त्यस्तै हुने त हो !

खैर, विषयको शुरुआत तिर फर्कौं । आजको यस घटनाको विषय थियो- एउटा पुस्तक, एउटा लघुकथा संग्रहको पुन:प्रकाशनको समाचार ! डा. जयनारायण गिरीद्वारा लेखिएको 'कसिंगर' नामक लघुकथा संग्रहको दोस्रो संस्करण नई प्रकाशन नामक प्रकाशन संस्थाले बजारमा ल्याएको समाचार ! तुरुन्तै बजारमा गएर उक्त पुस्तक किनी एकै बसाईमा पढीसक्दा यी दुवै क्रमले मेरो मनमा एउटा अचम्मको अनुभूति वा अझ भनौं तरङ्ग नै सृजना गरेको महसूस भैरहेछ। अनि मलाई त्यो अनुभूति वा तरंगलाई कुन शब्दले परिभाषित गरौं भन्ने प्रश्नले घच्घच्याई रहेछ । सबैभन्दा पहिले खुशी भन्ने शब्द मनमा आयो तर लाग्यो, यो त साह्रै सामान्य, एकसरो भावनाको शब्द हो, यो त वेला-वेलामा आइरहन्छ, आजको यो अनुभूतिलाई खुशी मात्रै ले समेट्दैन कि ? त्यसपछि सोचें यो त प्रफुल्लताको स्थिति पो हो कि ? फेरि लाग्यो 'प्रफुल्ल' त मनसित वा भनौं मुटुसित वा भावनासित सम्बन्धित शब्द हो । अँ, मन प्रफुल्ल भएपछि, त्यसको प्रतिबिम्ब अनुहारमा पनि देखिन्छ। तर, अहिलेको मेरो अनुभूति मनसित मात्रै हैन, मस्तिष्कसितै पनि जोडिएको अनुभूति भैरहेको छ। साच्चिकै, मस्तिष्क नै पनि आनन्दित भएको तथा धेरै दिनपछि सोचाइका थुप्रै खुराक, स्मृतिका थुप्रै पानाभरि सजिएको अनुभूति भइरहेको छ । अनि शरीर पनि अचम्मसित रोमांचित भइरहेकोजस्तो लागिरहेछ । तसर्थ यो अनुभूति प्रफुल्लता शब्दमा मात्रै समेटिएको जस्तो पनि लागिरहेको छैन । अर्को शब्दमा भन्दा रोमांच हुँदै उत्तेजना भन्ने शब्द पो उपयुक्त हुन्छ भन्ने विचार आयो। तर उत्तेजना शब्द कता कता भावावेग मात्रै र सकारात्मक कम, नकारात्मक मनस्थिति झल्काउने शब्द पो हो कि जस्तो पनि लागिरह्यो । वास्तवमा मैले अनुभूति गरेको अहिलेको मनस्थिति भने साह्रै सकारात्मक मनस्थिति हो । सोचाइमा मीठा तरंग छन्, मन आनन्दित छ, मस्तिष्क सक्रिय छ । जीउमा एक प्रकारको उत्साह छ। साँच्चिकै रमाइलो लागिरहेछ।

तर, यो रमाइलो मात्रैले पनि ममा अनुभूत भावलाई पूरै अभिव्यक्त गर्दैन । अँ, यहाँ आइपुग्दा मेरो अनुभूतिसित सबैभन्दा बढी सामीप्य राख्ने शब्द अंग्रेजीमा प्रयोग हुने Excitement पो हो कि ? उठेर अंग्रेजी शब्दकोष पल्टाउनुभन्दा अहिलेको अनुभूति नै टिप्नु मलाई ठीक लागिरहेछ, (शुद्धाशुद्धिको यान्त्रिकतामा अल्झिनुभन्दा मन मस्तिष्कलाई अहिले कै बगाइमा बगिरहन दिन मन लाग्यो)। मन अहिले खुशी छ, मस्तिष्क आनन्दित छ, शरीरले शान्त सुखायको अनुभव गरिरहेछ। शायद म अहिले माथि भने झैं Excitement कै नजिकै छु। म साँच्चिकै Excited छु। त्यति मात्रै हैन म गर्वित पनि भइरहेको छु। मेरो शब्दको खोजाइलाई मैले ढोका बन्द गरि दिएँ। शब्द चयन मेरो अहिलेको प्राथमिकता होइन, म यो अनुभूतिलाई अझै निरन्तरता दिन चाहन्छु। अनि चाहन्छु-बडो मुश्किलले पाइने यस्तो अनुभूतिलाई धेरै लामो अवधिसम्म स्मृतिका पानामा स्पष्टसित अंकित गरिराख्न।

संयोगले, जागिरे जीवनमा एउटा पदस्थापनबाट अर्को पदस्थापनमा जाने क्रममा भएको केही दिनको अप्रत्याशित फुर्सदको समयमा यो पुस्तकको पुन:प्रकाशनको खबर थाहा पाउने र घरमा आरामले पढ्ने मौका पऱ्यो। श्रीमती र छोराहरु स्कूल, कलेज गएको समयमा, अहिले म यो पुस्तक अद्योपान्त पढिसक्दाको अनुभूतिले लट्ठ परिरहेको छु। एउटा जिम्मेबारी बिसाएर अर्को जिम्मेबारी नतोकिइसकेको स्थितिमा स्मृतिका धागाहरुलाई चाहेजति तन्काउन र रमाइलो मान्न पाइरहेको छु।

डा. जयनारायण गिरी मेरालागि बाल्यावस्थादेखि सुनेको परिचित नाम हो। वेला-वेलामा देखेको, उहाँका बारेमा थुप्रै चर्चाहरु सुन्न पाएको, म मात्रै होइन, मेरा बाबाले पनि आदर गर्नुपर्ने आदरणीय अग्रजको नाम हो यो। वरिष्ठ व्यक्ति, वरिष्ठ अग्रजलाई पछिल्ला पिंढीहरुले जुन आदर भावमा चिन्नु, जान्नुपर्दछ, म उहीं आदरभावले उहाँलाई चिन्दथें। उहाँको त्यो परिचयमा चिकित्सकको परिचायक प्रधानता थियो। एउटा कुशल चिकित्सक तथा समय समयमा हुने सामाजिक व्यवहार का नाताले बाबासित गएर भेट्ने अवसर नै उहालाइ भेट्ने मौकाहरु थिए। बस्तीपुरको पुस्तकालयमा भएका पुराना पत्रिकाहरुमा छापिएका उहाँका गद्यहरुबाट उहाँको लेखन र उहाँको साहित्यप्रतिको रुचि बारे सामान्य परिचय त थियो, तर पुस्तकको रुपमा उहाँको कृतिसँग भने यस पटक नै पहिलो परिचय भएको हो। अहिले पुस्तकको परिचयको क्रममा उहाँ नेपाली साहित्यमा लघुकथा क्षेत्रमा अग्रणी हुनुभएको, अझ पहिलो नै पो हो कि भन्ने चर्चाले रमाइलो लागिरहेछ। रमाइलो, दुई तीन कारणले ! एक त मैले कुनै गद्य संग्रहमा यो चर्चा पढेको भए तापनि हेक्का रहेको रहेनछ, दोस्रो उहाँका लघुकथाहरु संग्रहकै रुपमा छ भन्ने कुरो मलाई अहिलेसम्म थाहा थिएन। साहित्यको क्षेत्रसित कुनै न कुनै रुपमा सान्निध्य रहँदै आएको भए तापनि, यो पक्ष थाहै नहुनु मलाई अनौठो लागिरहेछ। तेस्रो, ई.सं. १९५१ मा (आफ्नो जन्मभन्दा पहिले) प्रकाशन भइसकेको थाहा पाउँदा, आफू जन्मिएको, हुर्किएको ग्रामीण परिवेशप्रति श्रद्धा र गर्वका अनुभूति घनीभूत भएर आएको महसूस भयो। कति उन्नत र समृद्ध भावभूमि भएको स्थल रहेछ, बस्तीपुर।

हातमा पुस्तक पर्नासाथै दुई कारणले तत्कालै मन मुग्ध भएको महसूस भयो। यस पुस्तकको आवरण प्रसिद्ध कलाकार लैनसिंह बांगदेलबाट तयार पारिएको रहेछ। छरितो ढंगबाट सरल र सुन्दर ढंगमा तयार गरिएको आवरणले सृजना गरेको मुग्धतामा 'श्रद्धेय ठूल्दाजु मित्रलाल गिरीलाई सादर समर्पित' भन्ने समर्पण पढ्दा, साह्रै मीठो सुवास आफ्नो वरिपरि फैलिरहेको जस्तो लाग्यो। गिरीजीहरुलाई अलिकता पनि चिन्ने सबैले यो समर्पणले सृजना गरेको सुवास सजिलै महसूस गर्दछन् होला। अनि, यसभन्दा उपयुक्त समर्पण हुने स्थान नै थिएन भन्ने कुरामा मैले यहाँ चर्चा गरें भने, यो समर्पणले सिर्जेको सुवासमा व्यक्त सम्पूर्ण भावना व्यक्त नभई, हल्का भएर जान्छ होला भन्ने लागिरहेछ। यस समर्पणको पृष्ठभूमिमा थुप्रै थुप्रै नयाँ नयाँ सृजनाहरु जन्मन जान्छन् होला, यसै पृष्ठभूमिमा सृजित बानिरा गिरीका 'शब्दातित शांतनु' नामक उपन्यासले मात्रै पुग्दैन। यस्ता यस्ता कृतिहरु धेरै धेरै आउनुपर्दछ। आफैमा वास्तविक नायक हुन् स्व. मित्रलाल गिरीजी। कति उचित समर्पण, । कला र साहित्य सम्मिश्रण मनमोहक र एक अर्काका पूरक हुनसक्दा रहेछन्

भन्ने कुरा यस पुस्तकको आवरण र भूमिकामा बांगदेलले देखाएका छन्। बांगदेलले बनाएको आवरण चित्रले एकातिर पुस्तकको गरिमा बढाएको छ भने अझ भूमिकामा बांगुइन र रोअन्टका जोरदार रेखा जस्तै वडो रमाइलो गरी कथाको चरित्र खिचिएको छ' भन्ने बागदेलका वाक्यले मलाई कला र साहित्यका संयोजनका यस्ता प्रयोगहरु वारम्वार हुनसके कति राम्रो हुने रहेछ भन्ने लागिरह्यो। मोहिनी नै लगायो आवरण, समर्पण र भूमिकाले।

नेपाली साहित्यमा 'सर्वप्रथम लघु कथा संग्रह' (बांगदेलकै शब्दमा) छापिएको वर्ष र पुस्तकमा दिएको उनको जन्म मिति हेर्दा लेखकको उमेर त्यसवखत २१।२२ वर्ष रहेको देखिन्छ। त्यसवेला चिकित्साशास्त्रको अध्ययन शुरु भइसकेको हुनुपर्दछ। विज्ञान र चिकित्साशास्त्रका अध्ययनमा लागेको व्यक्तिलाई साहित्य पढ्ने, लेख्ने, शौख र फूर्सद कसरी जुट्यो होला ? कसरी र कसको प्रेरणा प्राप्त भयो होला भन्ने प्रश्न मेरो सोचाइमा अनायासै तेर्सिन पुग्यो। 'मलाई यस्तो लाग्दछ' शीर्षकमा लेखिएको लेखकीयमा अंकित मितिले कता कता यो प्रश्नको जवाफ दिन खोजेकोजस्तो वा अझ भनौं माथिका प्रश्नले उब्जाएको कौतूहलताको समाधान खोज्न प्रेरित गरेको जस्तो मलाई लागिरहेछ। नेपाल क्रान्ति दिवस, ११–११–५१ भन्ने उल्लेखले मलाई यसतर्फ सोच्न डोऱ्याएको जस्तो लागिरहेछ। साच्चिकै चाख लाग्दो महसूस भइरहेछ, यो समय ! यो समय भनेको २००७ सालको राजनैतिक परिवर्तन लगत्तैको समय हो। नेपालको इतिहासमा यो समय भनेको धेरै अर्थमा निकै महत्वपूर्ण कालखण्ड हो। नेपालको एकीकरणपछिको केही महत्वपूर्ण कालखण्डकै हाराहारीमा (अझ केही अगाडि नै पनि) उभ्याउन सकिने कालखण्ड। २००७ सालको परिवर्तन, प्रत्येक हिसाबले नेपालको परिवर्तन क्रममा महत्वपूर्ण परिवर्तनको संवाहक हो। यसले नेपाललाई सही अर्थमा वहुआयामिक परिवर्तनको प्रस्थान बिन्दुमा उभ्याएको हो भन्ने मलाई लाग्दछ। परिवर्तनको यस घटनाले राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक .. अर्थात् मुलुकको सबै आयाममा परिवर्तनको लगातार चलिरहने चक्रको शुरुआत गरायो कि जस्तो लाग्दछ। अनि, दूरगामी प्रभाव पार्ने कुनै पनि महान् परिवर्तन, अचानकै, त्यसै, अनायासै, भएको हुँदैन। परिवर्तनसित जोडिने सबै आयामहरुमा परिवर्तनका बीजहरु रोपिने, उम्रिने, झागिने चक्रहरु शुरु भइसकेका हुन्छन्। तिनै चक्रका परिणतिहरुले परिवर्तन ल्याउने कोशिश गर्दछन्, परिवर्तनहरु हुन्छन्। यस्ता चक्रका निरन्तरतामा, प्रभावकारितामा आगामी परिवर्तनका आधारशीला निर्माण गरिन्छन्, रुपरेखाहरु कोरिन्छन्। अनि एकपछि अर्को, अर्कोपछि अर्को चक्रको निरन्तरता हुन सकेमा जीवन्तता रहन जान्छ, हैन भने .....। त्यो कल्पना नै नगरौं क्यारे। (चक्रको निरन्तरता र जीवनन्ततामा विश्राम आएपछि मृत्यु भएको सभ्यता, इतिहास, देशका .... थुप्रै थुप्रै कथाहरु पुस्तकका चिसा पानाहरुमा कैद रहेका छन्। जान्न चाहेमा, वुझ्ने आँट भएमा सजिलैसित जान्न, वुझ्न सकिन्छ। यो प्रसङ्गले अचानकै सृजना भएको भावुकताले मेरो क्रमलाई टुटाइदिएको महसूस भयो।

अँ, म भन्दै थिएँ, सात सालको परिवर्तनकै सिलसिलामा राष्ट्रका विविध आयाममा पनि विभिन्न अनुभूतिहरु, उत्साहहरु, उकुसमुकुसहरु, अन्तरद्वन्द्वहरु, आकांक्षाहरु, सृजनाहरु, उकुस मुकस भएर उम्लिन थालिसकेका थिए। त्यो समय, उत्साहले फड्को मार्न थालेको, आकांक्षाले वुर्कुसी खेल्न थालेको, उत्साहले आकाशलाई आफ्नो सीमा ठान्ने समय थियो। त्यस्तो परिवर्तनोन्मुख समयमा प्राप्त उत्साही अवसरमा डा. गिरीले आफ्नो नैसर्गिक प्रतिभा, अध्ययन, मेहनत तथा विभिन्न महत्वपूर्ण व्यक्तिहरुको संगत तथा सान्निध्य, साथै प्राप्त गर्नुभएको प्रोत्साहनबाट सिर्जिन गएको यो कृति मलाई प्रत्येक दृष्टिकोणले ऐतिहासिक, महत्वपूर्ण र बहुआयामिक लागिरहेछ। म सोचिरहेछु, उहाँको लगनशीलतालाई प्रभावित पार्ने के के कारक तत्व थिए होलान् ? स्व. डा. ईश्वर बराल र स्व. रुद्र प्रसाद गिरीका नेपाली कांग्रेस सितको सान्निध्यताले, बस्तीपुर राजनैतिक क्रियाकलाप र चिन्तनको एउटा उर्वर भूमि वनिसकेको थियो। डा. ईश्वर बराल साहित्यको क्षेत्रमा समालोचकको रुपमा गम्भीर हुन थालिसक्नु भएको थियो। वि.पि. कोइराला लगायतका राजनैतिक व्यक्तिहरुसित अन्तर्क्रियाले बस्तीपूरका त्यस वेलाका युवा पिंढीका सोचाइका आयामहरु विस्तृत हुन थालिसकेका थिए। वनारस हुँदै कलकत्तासम्मका

गम्भीर, आदर्शवादी, जिम्मेवारीपूर्ण चिन्तनबाट प्रभावित हुने संयोगहरु जुटेका थिए । यी सबैको पृष्ठभूमिमा लेखकको रुपमा डा. गिरीको प्रतिभाले प्रस्फुटित हुने मौका प्राप्त भयो जस्तो लाग्दछ । यस प्रयासलाई मलजल पुऱ्याउन बागदेल लगायतका डा. गिरी कै शब्दमा 'कफी हाउस फिलोशफी' प्रदान गर्ने.... का वारेमा रमेश नन्दन शरण तथा त्यसवेलाको वातावरणको वारेमा अझ जान्न पाए कति रमाइलो हुन्थ्यो होला भन्ने अहिले मलाई लागिरहेछ । अव त्यो अवसर कसरी जुट्ला र ? गुमेको मौकाप्रति नमज्जा लागिरहेछ ।

संग्रह अद्योपान्त पढीसकदा पस्किएका विषय वस्तुहरुको सान्दर्भिकता वर्तमानमा पनि रहेको देख्दा अचम्म लागिरह्यो । विशेष गरी आन्दोलन र प्राप्त राजनैतिक परिवर्तनले व्यक्तिका आकांक्षाहरुलाई समेट्न नसकेको अवस्था (वौलाहा) र कुनै न कुनै रुपमा नारीहरुको शोषण चाहे त्यो बेचिन बाध्य भएको (परिणति) वा अनमेल विवाहको पीडाको (वरदान या अभिशाप) बाध्यता भोग्नु परेको कथा होस्, पढिसक्दा सोचिरहने बनायो । अहिले पनि राजनीतिक परिवर्तनको लागि साऱ्है लामो रक्त रंजित संघर्ष चलिरहेछ । राजनीतिक दावानलमा तातेको नेपाल, पुनः, परि वर्तन हुने नहुने भन्ने दोसाँधमा छ । भयो भने कस्तो हुने हो भन्ने धरमरमा छ । चेलीवेटी वेचिएको खवर प्रत्येक दिनको अखवारको नियमित स्तम्भ कै रुपमा देखा परिरहेछ । गाउँ होस् वा शहर, आ-आफ्ना स्तर का टाठावाठाबाट प्रभावित छ । परिपोषित छ । अनमेल विवाह, वाल विवाह, दाइजोको लागि विवाह, अनि दाइजोको लागि हत्याको आङ नै सिरिङ पार्ने समाचारहरु सधै जस्तो नै अखवारको हेडलाइन हुने गरेको छ । यस्तो सान्दर्भिकताको साथै लघुकथामा हुनुपर्ने विषयको व्यापकता र प्रस्तुतिको सटीकता रोचक लाग्यो । तर, एउटा अर्को अनुत्तरित प्रश्नले मलाई पछ्याइ नै रहेको छ, प्रश्न हो- ५० वर्षको अन्तरालमा पनि के हाम्रा सामाजिक, राजनैतिक स्थिति बदलिन सकेको रहेनछ त ? हाम्रो यो पचास वर्षको अभ्यासले हामीलाई कहाँ पुऱ्यो ? हामी त जहाँको तही रहेछौं । हाम्रो यात्रा शुरु भएकै होइन रहेछ त ?

कथाकारले नारीहरुका विभिन्न भावना, दृष्टि, विषमताहरुलाई आफ्नो विषयवस्तुमा बडो सजीव ढंगले प्रस्तुत गरेको छाप मनमा परिरहेछ । नारी हृदयको विश्लेषण साह्रै सुन्दर ढंगले गरेका रहेछन् । त्यति मात्रै हैन 'घुम्टो' कथाको माध्यमबाट साऱ्है चोटिलो प्रहार गरेका छन्, समाजको द्वैध चरित्रमा तथा आडम्वरमा । युवावस्थाका लेखकले कत्तिको स्व-अनुभवले लेखेका हुन् त्यो त विश्लेषण गर्न अहिले मलाई संभव भएन तर लघु कथामा हुनु पर्ने धर्म पूरा गर्न लेखक सफल भएका छन् भन्ने लागिरहेछ ।

अक्सर साहित्य र साहित्यकारको विषयमा कुरा गर्दा मेरो अनुभव के थियो भने नजिकैबाट चिनेको वा जानेको साहित्यकारको कृति पढ्दा एउटा निकै रमाइलो अनुभूति हुँदो रहेछ । अझ स्पष्ट पारौं कि, लेखकले भोगेको, लेखेको अनुभूतिलाई व्यक्तिगत रुपमा नै चिन्ने मान्छेले शायद ती अभिव्यक्तिको अनुभूतिलाई बढी हृदयंगम गर्न सक्छ भन्ने मलाई लाग्दछ । यसले गर्दा अन्य पाठकभन्दा त्यो सृजनाको रसास्वादन गर्न ऊ बढी सफल हुन्छ कि ? केही साहित्यिक मित्रहरुसितै भोगिएका केही अनुभवहरुलाई उहाँहरुले आ-आफ्ना सृजनामा अभिव्यक्त गर्नु भएका ती प्रसंगहरुको बारेमा थाहा भएको कारणले ती अभिव्यक्तिहरुले साह्रै मन छोएको मैले कहिले कांहीं अनुभव गरेको थिएँ । आज यो संग्रह पढ्दा एउटा लघु कथाले मलाई फेरि आफ्ना त्यही अनुभवलाई दोहऱ्याए झैं लाग्यो । संग्रहमा एउटा कथा छ, साह्रै मार्मिक, 'आमाको मन !' यो कथा पढेपछि, म एक छिन सम्म अल्मलिएँ ! यो कथा हो कि डायरीको पाना ! यो कथाका सबै पात्र म चिन्दछु भन्दा अन्यथा नहोला ! कथाका चारै दाजुभाइलाई चिन्दछु । आमालाई चिन्दछु ! अनि कथामा उल्लेख भएका ईश्वर बावुलाई पनि । वास्तविक जीवनमा, कथाकारकी आमा साँच्चिकै वीर आमा हुनुहुन्थ्यो । मेरो साह्रै सानो उमेर देखिकै मेरो स्मृतिमा आफ्नै व्यक्तित्वको छाप लिएर उभिनु भएकी उहाँ, साँच्चै वीर आमा हुनुहुन्थ्यो । दन्त्य कथाकै स्तर की ! पातलो तर दृढ शरीर ! सदैव सेता बस्त्रमा ! राणाशासनको जमानामा सामाजिक, राजनैतिक, आर्थिक स्थितिले साह्रै वलिया आफ्ना ससुराले आफ्नो परिबारलाई गरेको अन्यायसित जुझेर, राज्य संचालनका प्रमुख व्यक्ति (राणा

प्रधानमन्त्री) लाई पनि आफ्नो पक्षमा न्याय प्रदान गर्न बाध्य तुल्याउने कथाकारकी आमा, मैले थाहा पाउनुभन्दा धेरै अघिदेखि नै वीर आमाको रुपमा स्थापित भइसक्नु भएको थियो । मैले थाहा पाउँदा, हाम्रो गाउँको मात्रै हैन, पर परका गाउँ, समाज र व्यक्ति समेतका अभिभावक भइसक्नु भएको थियो उहाँ ! उहाँको रेखदेख र अभिभावकत्वमा सबैले सुरक्षित महसूस गर्दथे । मुलुकको विविध क्षेत्रमा मात्रै पनि हैन, मुलुकबाहिर टाढा टाढा, अमेरिकासम्म पनि गएर महत्वपूर्ण योगदान दिने व्यक्तिहरुको सूचीमा उहाँको उदारता, स्नेह र ममतामा हुर्किएका थुप्रै व्यक्तिहरु देखेको छु । प्रत्येक घर, प्रत्येक परिबारको खोज खबर लिनुहुन्थ्यो, आपत परेकालाई सान्त्वना दिनुहुन्थ्यो, सहयोग चाहिएकालाई सहयोग गर्नुहुन्थ्यो । उहाँ साँच्चिकै त्यस गाउँकी आमा हुनुहुन्थ्यो । दृढता, माया, ममता र स्नेहकी कहिल्यै नट्टूने अटूट ..सतत प्रवाहिनी धारा .. ! कडा विरामी हुँदादेखि लिएर सामान्य विसंचोको खबर पाउँदा पनि उहाँको उपस्थिति उक्त व्यक्ति छेउ भईहाल्ने । वुझ्न, हेरविचार गर्न, आवश्यक सहयोग दिन ! चल्लाहरुलाई छोपेर हुर्काउने माउ जस्तो उहाँको स्वभावको मीठो छायाँमा पूरै गाउँ, उहाँको सबै परिचित पर्दथे । साँच्चिकै महान् व्यक्तित्व हुनुहुन्थ्यो । उहाँको भान्सा घर साँच्चिकै दन्त्यकथा हो, उहाँको बारेमा थाहा पाउनेहरुको लागि ! बिहान चार बजे भान्सामा उक्लेका भान्सेहरुले, बिहानको भान्सा सक्दा वेलुकीको चार वजेको हुन्थ्यो । त्यस बीचमा त्यस भान्सामा पाकेका कुरा कस्ले खायो कस्ले खाएन भन्ने लेखाजोखा कस्ले राख्ने, जो गएर बसे पनि खान पाइहाल्ने ! त्यो साँच्चिकै सदावहार भण्डारा थियो सबैकालागि ! सधैँकालागि ! अविरल रुपमा चल्ने त्यस भान्सामा खाएर, उहाँका कचहरी भनिने वैठक घर लगायत थुप्रै घरहरुमा बसेर पढ्ने मान्छेको, आफ्नो भविष्य वनाउने मान्छेको संख्या कति छ भन्ने हामी उहाँको घर वाहिरकालाई त, के त्यो घरकै पनि कुनै पनि सदस्यलाई पनि थाहा हुँदैनथ्यो ।

आफ्नो बाल्यकाल उहाँकै छेउछाउमा बितेको हुँदा मस्तिष्कका पाटाहरुमा उहाँका स्मृतिहरु यत्रतत्र खचाखच छन्, के लेखूँ र के नलेखूँ ! तर अहिले यो लेख्न बस्दा शरीरमा केही अस्वस्थता महसूस भइरहेको (विशेष गरी खुट्टाको दुखाइ) वेला, उहाँको एउटा स्नेहपूर्ण व्यवहार सम्झनामा आइरहेछ । झुसिल्कीर ाको झुस हो वा अरु के कारणले हो, मैले अहिले सम्झन सकिनँ, मेरो एउटा पिडुला साह्रै नराम्रोसित सुन्निएको थियो । म अलि डराएको थिएँ । अलि अलि आत्तिएको पनि ! उहाँले कताबाट थाहा पाउनु भएछ कुन्नि खोज्दै हाम्रो आँगनमा आइपुग्नु भयो । के भएको सोधपुछ गर्नुभयो, खुट्टो हेर्नुभयो, अनि उहाँले सधै लाउने गर्नुभएको गुलावी मुगाका माला झिकेर, यस्ले दलेपछि निको हुन्छ भनी आफैले स्नेहपूर्वक दलिदिनुभयो, धेरै वेरसम्म ! यस्ता यस्ता स्मृति त कति छन् कति हामी सबैका मनमा, उहाँसित परिचित मात्रै हैन उहाँसित अपरिचित थुप्रै थुप्रैले पनि, उहाँको स्नेह कतिपय रुपमा पाएका थिए होलान् जस्तो लागिरहेछ ! यति सबै स्मृतिको पृष्ठभूमिमा यो कथालाई डायरीको पाना हो कि कथा भन्नु को पछाडि यसमा उल्लेख भएका सबै कुरा यथार्थ भए पनि एउटा कुरो चैं कथा हो जस्तो लागिरहेछ । उहाँले माया गरेन भन्नु भयो होला भन्ने अनुमान चैं म गर्न सक्दिनँ । उहाँमा भएको अदम्य साहस, आत्मविश्वास, दृढता हेर्दा उहाँले छोरोले माया गरेन भनेर गुनासो गर्नुभयो होला भन्ने त म ठान्दै ठान्दिनँ । तर, मैले ठोकुवा गरेर भन्न पनि सकिनँ किन भने जेठा र माहिला छोराहरु सक्रिय राजनीतिमा, क्रान्तिमा होमिएका, कान्छो छोरो पढ्न विदेशिएको अवस्थामा एउटी ममतामयी आमाको उद्गार, चाहना र स्नेहको अभिव्यक्ति त हुन सक्छ नि त ! फेरि उहाँकै शब्दमा युग-युग देखिन् पुत्र स्नेहको पिपासु हृदय हो नि त आमा भनेको ! रामलाई जन्म दिएर पूर्ण स्वरुपमा नारायणको दर्शन पाएकी कौशल्या पनि त छोरा वनवास जाँदा आमाको रुपमा भाव विह्वल हुन्छिन् नि त ! आमाको स्नेहको ममताको सत्य र यथार्थ त यही हो नि ! फेरि जति दृढता, उच्चता र कर्तव्यपरायणता आमामा हुन्छ त्यत्तिकै गहिरो स्नेह र ममता हुन्छ उनमा ! त्यसैले मलाई अन्योल भयो कथा हो कि डायरीको अंश हो यो भनेर ! अँ ईश्वर बावुको मातृ सेवाको प्रसङ्ग पनि यथार्थ सत्य हो । कथाकारले सत्य घटनालाई नै यो रुप दिनुभयो । ईश्वर बावुलाई चिन्ने जान्ने सबैलाई उहाँको माताप्रतिको

स्नेह, आदर र सेवाभाव राम्रैसित थाहा भएको, चर्चा चलेकै विषय हो । विद्या अध्ययनको सानो उमेरकै वेलादेखि माताको मृत्यु पर्यन्त ! ईश्वर बावुको स्वभाव जान्ने सबैलाई उहाँको कोमल हृदय तथा संवेदनशीलताको बारेमा थाहा छ । पारिवारिक तथा सामाजिक जीवनमा उहाँ साह्रै स्नेही र वात्सल्यपूर्ण हुनुहुन्थ्यो र माताको सेवालाई उहाँले आफ्नो जीवन धर्म कै रुपमा लिनुहुन्थ्यो । कथामा उल्लेखित ईश्वर बावुले युवावस्थामा आमाको सेवा गरेको प्रसङ्ग कथाकार ले उल्लेख गर्नु भएको छ भने आमाको अन्तिम कालतिर क्यान्सर रोगसित संघर्ष गर्दा ईश्वर बावुले गर्नुभएको सेवा अझै पनि पारिवारिक र सामाजिक वृत्तमा चर्चाको विषय छ । एउटा उल्लेखनीय अनुपम उदाहरणको रुपमा ! कसै कसैले त यो लेख्दा अनुमान गर्नु भयो होला, कसैलाई कौतूहल पनि होला, को हुन् यी ईश्वर बावु भनेर ! उहाँ हुनुहुन्छ डा. ईश्वर बराल ! कथाकारले कति सहज रुपमा ईश्वर बरालको मूल स्वभावलाई पहिल्याएर आमाको मनको कति मार्मिक चित्रण गर्न सक्नुभएको, मलाई उहाँको सूक्ष्म र संवेदनशील दृष्टिको प्रसंशा गरिरहन मन लाग्यो !

लघुकथा पढ्दै जाँदा कतै-कतै मलाई उर्दूको प्रख्यात कथाकार सआदत हसन मंटोको सम्झना आईरह्यो ! समाजमा पर्दाको नाममा रहेको पर्दाभित्रको आडम्वरलाई मंटोले सटीक ढंगले चित्रण गरेका छन्, कथाहरुको माध्यमबाट ! पर्दाले मान्छेको भावना र चाहनालाई नियन्त्रण गर्न सक्दैन भन्ने कुरालाई साह्रै सहज ढंगले व्यक्त गरेका छन् । मलाई पनि लाग्दछ, मान्छेका केही अनुभूतिहरु नैसर्गिक हुन्छन्, जसलाई अधिकार, स्वामित्व, आडम्वर तथा पर्दाले छेक्न सक्दैन । मानव स्वभाव हो, वलपूर्वक लादिएको नियन्त्रण इच्छा विपरीतका अनुशासनका तीखा-तीखा अंकुशहरुका विरुद्ध मौका पाउनासाथ विप्लव गरिहाल्दछ, स्वतन्त्रताको विरुद्धको दाम्लो तोडिहाल्छ । मानव सभ्यताको इतिहास नै त यही हो नि !

कथा संग्रहले मलाई दिएको अर्को रमाइलो स्मृति, एउटा कथामा भारतका प्रख्यात साहित्यकार अज्ञेयको 'शेखर, एक जीवनी' नामक उपन्यासको उल्लेखले मलाई आफ्नो अतीतमा पुऱ्याईदियो । मलाई झलझलि याद छ, स्नातक तहमा पढ्दा, यो उपन्यास मैले कैयन् पटक पढेको, विशेष गरी न्यासो, निराश र एक्लो महसूस भएको वेलामा इण्डियन लाइब्रेरि (शा.ने. वा.नि.को नयाँसडकस्थित घरमा रहेको नेपाल भारत सांस्कृतिक केन्द्रको पुस्तकालय !) मा पसेर यो पुस्तकका आफूलाई मन पर्ने अंश सरसर्ति पढ्ने गरेको ! अनि मौका पाउनासाथै 'इस्यू' गरेर ल्याएर घरमा कैयन् पटक पढेको ! मलाई अहिले पनि कैयन् अवस्थामा यो पुस्तक र उपन्यासका मुल पात्र शेखर को याद आउँछ । विशेष गरी साह्रै छिटो परिवर्तन भएको मानवीय मूल्यमा आफूलाई सन्तुलन कायम गर्न नसकेर निरास र एक्लो भएको महसूस गर्दा । मेरा साहित्यप्रेमी मंडलीका सबै साथीहरुले यो पुस्तक पालैपालो पढेका थियौं । हामी सबैको 'शेखर' प्रिय मित्र थियो । ऊमितको घनिष्टताको अन्तरको मात्रा र उसलाई वुझ्न सकेको दृष्टिकोणको मात्रा भने घटी बढी थियो । मेरा मित्रहरुको बीचमा अकसर 'शेखर' उपस्थित हुन्थ्यो । अधिकांश अवस्थामा कसैले न कसैले उसलाई संझिरहेका हुन्थ्यौं । उसको सामीप्यको अनुभूति गरिरहेको तथा उसको चर्चाबाट आफ्नो मनलाई हलुको (!) जाँगरिलो (!!) दह्रो (!!!) बनाइरहेको हुन्थ्यौं । हामीहरुको बीच ऊ कुनै न कुनै रुपमा उपस्थित भइरहन्थ्यो । गिरीजीको जन्म मिति, पुस्तकको प्रकाशनको मिति, अरु मोटामोटी समीकरण गरेर हेर्दा त्यो पढ्दा गिरीजीको उमेरको अनुमान लगाउने कोशिश गरें । करीव २०।२१ वर्ष ! झण्डै झण्डै त्यही उमेरको हाराहारीमा शेखरलाई मैले चिन्ने, आत्मसात् गर्ने अनि मित्रको रुपमा स्थापित गर्ने मौका पाएको थिएँ । त्यस वेलाको आफूलाई उधिनेर हेर्ने प्रयास गरें । त्यसवेलाको गिरीजीलाई कल्पना गरेर हेरें । मैले र गिरीजीले पाएको बस्तीपूरको साझा भावभूमिलाई खोतलेर हेरें । मलाई गिरीजीका कथाहरु अझ बढी वुझेको, पात्रहरुलाई अझ वुझेको, गिरीजीलाई नै अरु बढी जानेको महसूस भयो । कथाहरु झन्-झन् मीठा, झन्-झन् गहिरा लागे । उनले अझै लेखेका भए कति राम्रो हुन्थ्यो भन्ने लागिरह्यो । अनि, बस्तीपुरले प्रदान गरेको भावभूमिप्रति मन श्रद्धाले नुहिरहेको, अझ विनीत भइरहेको महसूस भइरह्यो ।

अहिले फेरि बांगदेलकै भूमिकाका हरफ संझेर यो चर्चा बन्द गर्न मन लाग्यो । "घटना त्यत्तिकै सरल

र छोटो छ। परन्तु कथा पढ्नेका मनमा एउटा अर्कै छाँटको कल्पनाले डेरा हाल्न खोज्छ । त्यस वेला आफूमा रहेको अचेतन भावना पनि एक्कासि व्युँझेर हामीलाई सचेत गराउँछ !" हो, मेरो पनि मनमा एक्कासि विभिन्न कुरा खेल्न थालेको महसूस भइरहेछ । वाल्यावस्था देखिका विभिन्न घटना, अनुभव, अनुभूति, सुनेका, देखेका, कतिपय कुराहरु मन मस्तिष्कमा रहिरहेका छन् । कुनै चेतन स्वरुपमा, कुनै अचेतन अवस्थामा ! यी कथाहरु पढ्दा तिनीहरु अचानकै सलवलाएका, व्यूझिएका, अनि, एक अर्कासित जोडिएर एउटा सुन्दर माला उन्न मनमस्तिष्कले उकुस-मुकुस गरिरहेको महसूस भइरहेछ । तर, सुनेका, भोगेका तथा देखेका प्रसंगहरुको ती लामा शृंखलाहरु अंकित गरी राख्न अहिले, असंभव नै नभनौं, एकैपटकमा त्यति जाँगर नलाग्ने नै भयो । कुनै न कुनै प्रसगमा त आइ नै हाल्ला । तथापि, एउटा प्रसङ्ग उल्लेख गर्ने लोभ भने नियन्त्रण गर्न सकिनँ । कुरा के थियो भने, मेरी आमा भन्नुहुन्छ– म साह्रै सानो (सम्झना नरहेको/नरहने काल) छँदा निकै विरामी (शायद टाइफाइड !) भएको थिएँ, त्यस वेला गाउँमा, चिकित्सक र औषधि मूलोको अभाव नै थियो, (अहिले आग नै सिरिङ्ग भएर आयो) संयोगले जयनारायण गिरी गाउँ आइपुग्नु भएको वेला परेछ, उहाँले औषधि दिनुभएपछि विसेक भयो रे । यही क्रममा आमाले भन्नुभएको याद छ- उक्त औषधि शीतल ठाउँमा राख्नुपर्‍यो रे । तराईको त्यस भेगमा, त्यस वेला, कसरी औषधि सुरक्षित गर्ने ? पानी खाने गरिएको माटोका भाँडामा राखेर इनारमा डुवाई राखेर, औषधिलाई उच्च तापक्रमबाट जोगाइएको थियो रे । आज बस्तीपुरमा वत्ति पुगेको छ, फ्रिज पुगेको छ, हातेकलबाट पानी खाने चलन छ । इनारको प्रयोग हुन क्रमशः छुटि सकेको छ । सुन्न पनि रमाइलो पो लाग्छ, वाहिरको वातावरणको गर्मीलाई इनारको शीतल पानीमा राखेर औषधि जोगाएको घटना वर्णन गर्दा । यो हरफ लेख्दा, त्यस ग्रामीण भेगमा डा. गिरीले औषधि गर्न पुगेको सम्झँदा, यस संयोगलाई कुन रुपमा हेर्ने भन्ने प्रश्न मेरो मनमा खेलिरहेको छ ।

हालः काठमाडौं पो.व.नं. ८०६७,

कविता

देशभक्ति बाँच्नुपर्छ

✦ अर्जुन विरक्ति

विश्वशान्ति कामनाको मानव इतिहास ।
बसुधैव कुटुम्बकम् सम्हालेर राख ॥

मैत्रीत्वमा सबै स्वेदश विदेश कतै छैन ।
शरीररूपी यो पृथ्वी किन साझा हैन ॥

रश्मिधारा हुँदै हुँदै विश्वभर पुग्छ ।
आत्मीयता जहाँ फुर्छ त्यहाँ साइत जुर्छ ॥

पूर्वजको सनातनी महर्षिको भेष ।
सती वीरत्वको भूमि नेपाल हाम्रो देश ॥

आदर्शको पहिचान सृष्टि स्थिति वाग ।
जन-मैत्री एकताको नवै अनुराग ॥

रङ्गभेदको सानो ठूलो त्यागी दिनुपर्छ ।
मानवरूपी वैदिक वृक्ष युगौं राख्नुपर्छ ॥

पीरतीको वागडोर मैत्रीत्वमा खुल्छ ।
आत्मीयता छैन भने स्वदेश विदेश हुन्छ ॥

हाँस्नुपर्छ कुटुम्व सब साझा गाँस र भेषमा ।
देशभक्ति बाँच्नुपर्छ जुनसुकै देशमा ॥

- चाबहिल, काठमाडौं

कविता

आमा

✦ प्रभा भट्टराई

आमा दृष्टि खुलाउने हृदयको स्वर्गीय झङ्गार हुन्
रच्ने सिर्जनवाग यो झिलिमिली आमा कलाकार हुन्
आमा नै नभए हुँदैन रचना आमाबिना के छ र ?
आमाकै प्रिय कोखबाट जगमा जन्मे स्वयं ईश्वर ।

आफ्नो जीवन मृत्युको पनि कठै! पर्वाह छोडीकन
सानो निर्जीव पिण्डभित्र सहजै भर्छिन् नयाँ जीवन
आफू जोखिममा परेर अरुको उद्धार को गर्छ र ?
आमा कर्मठ स्वार्थहीन जगकै स्रष्टा र संरक्षक ।

बाँड्छिन् सन्ततिमा बराबर गरी माया र श्रद्धा यिनी
छातीमा छहरा बगाइ रसको सञ्चार गर्छिन् यिनी
जस्तै दुष्ट कपूतको पनि यिनी गर्छिन् भलो उत्तिकै
चाहे पुत्र कुपुत्र होस् तर यहाँ हुन्नन् कुमाता कतै ।

आमा छन् घरमा भने घर भयो सम्पन्न औ सुन्दर
आमाकै मृदुस्पर्शमा रहरिलो स्वर्गीय आनन्द छ
आमाको महिमा नभै त कविले रोएर भन्दैनथे-
आमा बालकको नमार भगवान संसार भर्ने भए ।

आमा हुन् ममतामयी, सहृदयी, वात्सल्यकी निर्झरी
लाखौं यत्न गरोस् तथापि अरू कै लाग्दैन आमा सरी
हुन्छन् शब्द अनेक यो जगतमा प्यारा र राम्रा तर
यौटै शब्द छ शब्दकोश भरिकै 'आमा' अहा ! सुन्दर ।

□□□

कविता

शान्तिको खोजमा

✦ कृष्णप्रसाद वस्याल

कस्तो शान्ति थियो मिलेर जनता आनन्दले बस्दथे
सारा जाति, समाज बान्धव सरी यो देशमा रम्दथे ।
आई देश विदेशका नरहरू निर्धक्क भै घुम्दथे
यौटा स्वर्ग समान सुन्दर थलो नेपाल हो भन्दथे ॥

त्यस्तो शान्ति र ऐक्य आज कसरी भागेर टाढा गयो
केही वर्ष बित्यो परन्तु अहिले यो राष्ट्र कस्तो भयो ।
थप्दा अस्थिरता अशान्त गतिले कम्जोर पारीकन
डुब्ला राष्ट्र बरू रसातल तिरै अस्तित्व नाशीकन ॥

कर्णालीतिर छैन अन्न, नुन औ खै औषधी रोगमा
बस्ती, गाउँ पहाड रून्छ अझ त्यो दारिद्र्यको चोटमा ।
पारी जर्जर अर्थतन्त्र कसरी हुन्थ्यो विकासै कहाँ ?
स्थायी शान्ति विना समुन्नत बन्यो कुन् राष्ट्र यो विश्वमा ?

छैनन् शत्रु पराई आपस भने हत्या र हिंसा किन ?
सिर्जन्छौं विधवा र बाल-टुहुरा सारा रूवाइकन ।
घुम्छन् मानिस चन्द्र मंगल दिशा नौला नयाँ सोचमा
जुट्छैहामी त बल्लतल्ल अहिले त्यै शान्तिको खोजमा ।

मागी भीख कतै लिएर ऋण क्यै बन्दै थियो देशमा
गोला बारुद छर्किएर अहिले लाग्यौं त्यही नास्नमा ।
हैनन् ध्वंश निमित्त हात दुइटा हुन् सिर्जना खातिर
स्थायी शान्ति वहाल निम्ति अब ता चाँडो व्यवस्था गर ।

□□□

धारावाहिक उपन्यास-१

इतिहास दोहोरियो

✦ ठाकुरनाथ रिमाल

"त्रिचन्द्र कलेजमा विज्ञान शास्त्रको प्रथम वर्षमा पढ्ने केटीहरू मध्ये रश्मी असाध्यै राम्री थिइ। उ यति राम्री थिई कि उसलाई देख्ने केटाहरु त्यसै मुग्ध हुन्थे। रश्मी आएर क्लासमा बसेपछि सबै प्रसन्न मुद्रामा देखिन्थे। सुन्दरता, हाँसलो अनुहार र मिलनसार हुनाले उसलाई सबैले मन पराउँथे। बेञ्चमा लहर लागेर बसेका अरू केटीहरु उ जत्तिका राम्रा कुनै थिएनन्। उसको अगाडि सबै फिका देखिन्थे। उसको सुन्दरतामा दाँजिन अरू केटीहरु सकेसम्म श्रृङ्गार पारेर नक्कली या सक्कली गहनाले झकाझक भएर कलेजमा आउँथे। रश्मीको अगाडि पर्नासाथ ओइलाएका फूलजस्ता हुन्थे। रश्मी सिन्दूरे रातो गुलाब जस्ती देखिन्थी भने अरू साधारण फूलजस्ता देखिन्थे।

उ आएको दिन क्लासमा झलमल्ल किरणको ज्वाला फुटेजस्तो देखिन्थ्यो। हाँसिलो मुहारमा बोलीको मिठास, जवानीले मस्त, लचक्क लच्कने हिँडाइ, चारैतिर पल्याक-पुलुक गर्दै दृश्यको मजा लुट्ने लाम्चिला आँखा, पाकेका स्याउजस्तै रगत टप्काउने गाला, प्रकृतिले नै लिपिस्टिकदले जस्तो ओठ, कुँदेका हस्तिहाडजस्ता मिलेका दाँतका लहर, बाघकै जस्तो चटक्क छिनेको कम्मर,सिरिसका फूलजस्ता नरम हात, तलदेखि माथिसम्म चित्रकारलेरचे जस्तो बान्की परेको शरीर, शिरदेखि कम्मरसम्म फुकेको कालो कपाल साक्षात् उर्वशी जस्ती देखिन्थी। एक से एक सुन्दरीको अगाडि पनि माणिकका लहरका बीचमा हीरा झल्के झैं झल्कने थिई।

युवक प्रोफेसरहरु उसको मधुर-मुस्कानमा आकर्षित भएर यति राम्रोसँग पढाउँथे कि समय गएको पत्तो हुँदैनथ्यो। उसका सहपाठी केटीहरुलाई समेत यसले निकै फायदा हुन गयो। उसको साथमा पढ्नेहरुले अर्को ट्युशन राख्नु परेन। सब साथीहरु एकजुट भएर उसलाई आफ्नो साथमा राख्थे। कलेज भित्र रहुञ्जेल रश्मीसँगै रमाइलो हँसी-ठट्टा गरेर बस्थे। उ पनि हँसी-ठट्टामा खुब रमाउँथी। रुप-जवानी, मधुर वचनको मिजासले सबै उसको कदर गर्थे। युवक विद्यार्थीहरु पनि उसँग बोल-चाल गर्न साह्रै उत्सुक हुन्थे। उ पनि शरम मान्दिनथी। सबैसँग खुला दिलले कुरा गर्थी। उ सबैलाई दाजुभाइ सरह सम्झन्थी। कसैसँग प्रेममा आसक्त भने भइन।

केटी होस् या केटा सबैसँग मिलनसार भएकीले कसैले छेड-पेच हान्ने कुरा पनि भएन। रश्मीलाई देख्नासाथ केटीहरु हात मिलाउँथे र केटाहरु प्रसन्न भएर नमस्कार सम्म गर्न पनि हिच्किचाउँदैनथे। रश्मी कलेजमा प्रवेश भएदेखि यस्तो वातावरण सृष्टि भयो। यस्तो रुप र गुण ठूलो तपस्याले मात्र पाइन्छ। मानिसको भाग्य नै त्यहि हो, आफुलाई सबैले प्रशंसाको दृष्टिकोणले हेर्नु। कलेजको पनि भाग्य नै हो, यस्ती केटीको प्रवेश पाउनु।

दिनेशचन्द्र पनि विज्ञान-शास्त्रको द्वितिय वर्षमा पढ्दै थिए। प्रथम वर्षमा यही कलेजबाट फस्ट डिविजन निस्क्यो। ककनीमा उनको मामा-घर थियो। मामाकै छोराको बिहे परेकोले कलेजबाट एक हप्ताको विदा लिई आमा चन्द्रकुमारीको साथमा उनी पनि गए। विहे सकिएपछि विदा पनि पूरा भएकोले भोलिपल्टै आफ्नो जन्मस्थल पुल्चोक फर्कने निर्णय गर्दै थिए। अकस्मात् त्यही रातमा उनलाई ज्वरो आयो। दिनमा र रातमा तीन-चार ज्वरो पुग्न थाल्यो। पहिले त खान-पानको गडबडीले होला भन्ने सम्झे। दुई दिनपछि छिउँ-छिउँ पनि आउन थाल्यो। अनि मामा-माइजू र अरू भएकाहरुले रुघा-खोकीको शंका गरे। जडीबुटी,वैद्यको औषधि ख्वाउन थाले। जति गरे पनि ज्वरो घटेन। चार-पाँच दिनमा लत्याक-लत्रुक परिहाले।

चिसाएको तातो पानी सिवाय उनको पेटमा अरू केही परेन। दूध-हर्लिक्ससम्म पनि खान मन गरेनन्। छैटौं दिन केही नलागेर मामाले डाक्टर

बोलाएर देखाए । डाक्टरले हेरेर रगत-पिसाब जाँचेपछि टाइफाइडको उपचार भयो । बिसेक हुन एक महिना लाग्यो । त्यसपछि जिउ तग्रिन अर्को एक महिना बस्नु पर्‍यो। दूध, मासु, फलफूलले पनि पूरा ताकत आइसकेको थिएन । कलेजको जाँच पनि यस पटक उनको बिग्रो। बिरामी भएकै बेला जाँच पर्न आयो । दुई महिना पनि पूरा भयो, उनी आमाको साथमा घर फर्के । चार-पाँच दिन घरमा बसे र कलेजमा पढ्न आए । उनी साइकल चढ्दथे ।

त्रिचन्द्र-कलेजको ढोकैनिर आइपुग्दा परबाट मिटरवाला टेम्मो रेसमा आइरहेको थियो । साइकलले बाटो छल्न लरखर गर्दागर्दै पनि पछिल्लो पाङ्गामा ठक्कर लाग्न पुग्यो । दिनेशचन्द्र हुत्तिएर चार-पाँच हात पर एउटी केटीको गोडामा ढल्न पुगे । त्यो ठक्करले केटी पनि उत्तानो परी । साइकल अलि पर ढलिरहेको थियो । ट्याम्पोलाई प्रहरीले रोकिहाल्यो । दिनेशचन्द्र मूर्छा परिहाले । केटी पनि एकपटक बेसरी चिच्याई । बाटो हिड्ने सयौं जना मानिसको भिड जम्यो । कलेजका केटा-केटीहरु सबै ओइरिए । केटीलाई देख्नासाथ के भयो रश्मी ? के भयो रश्मी ? भन्दै पाखुरामा समाएर उठाए । दिनेशचन्द्रलाई होसमा ल्याउन केटाहरुले पानी ल्याएर छ्याप्न थाले ।

एक घण्टापछि दिनेशचन्द्रलाई होस आयो । प्रहरी र बटुवाहरुले उनलाई हस्पिटल लैजान जोड गरे । तर केटाहरुले कतै चोट-पटक नलागेको देखेर पर्खनुहोस् एक छिन हेरुँ भनी घेरा हालेर बसे । दिनेशचन्द्रले आँखा उघारेर अलि-अलि बोल्न थालेपछि केटाहरुले बोकेर कलेजभित्र लगे । एकजना केटाले साइकल गुडाएर लग्यो । साइकल त्यत्ति बिग्रेको रहेनछ । दुई तीन तार टुटेछ र हाइण्डिल बाङ्गिएछ तुरुन्तै सोझ्याइहाले । प्रहरीले ट्याम्पो रोकिराखेको थियो । कारवाई गर्न दिनेशचन्द्रसँग सोध्दा भइगो केही गर्नु पर्दैन भनेर जवाफ दिए । ट्याम्पो आफ्नो बाटो लाग्यो । केटा-केटीको आपसमा सल्लाह भयो र तुरुन्त एक पाउण्ड दूध ल्याएर दिनेशचन्द्रलाई पिलाए ।

सबै केटा-केटीहरु वरिपरि घेरा लागेर दिनेशचन्द्रलाई सहानुभूति दर्शाउन लागे । त्यसबेलामा दिनेशचन्द्र धेरैजसो ठीक भएर उनीहरुसँग कुरा गरि रहेका थिए । तर रश्मी त्यहाँ थिइन। उ कहाँ गई ? कसैले पत्ता पाउन सकेन । रश्मीलाई नदेखेर केटा-केटीहरुलाई आश्चर्य पनि लाग्यो । पन्ध्र-मिनटपछि रश्मी देखा परी । उसको दाँया हातमा रुमालले बेरिएको एउटा सिसाको गिलास थियो । गिलासभरी तातो बाफ उठ्तैको चिकेनसूप सरासर गएर दिनेशचन्द्रको अगाडि राखिदिई । दिनेशचन्द्रले र श्मीलाई देख्नासाथ एकपल्ट दुर्गा भवानीले मलाई अमृत पिलाउन ल्याएकी हुन् कि भन्ने ठाने ।

तुरुन्तै होइन, भगवती यहाँ कसरी आउनु ? यिनी त मानिस हुन् । यिनी कसकी छोरी हुन्? यिनीले यो के ल्याइन ? कताबाट प्रकट भइन् ? मैले आजसम्म यिनीलाई देखेको थिइनँ । चिन्नु त परे जाओस् । यिनीले म लडेको कसरी थाहा पाइन ? बिनापरिचय यो सम्मान-आदर कसरी हुन आयो ? यस्तो मनमा तर्कना गर्दै एकटक रश्मीको मुखमा हेरिरहे । दिनेशचन्द्रको मुग्धभाव देखेर एउटी केटीले रश्मीलाई यो के ल्यायौं ? भनेर सोधी । रश्मीले यो चिकेनसूप हो, यहाँलाई यो सूपले दुखाई अलि कम होला भन्ने सम्झेर होटलबाट मैले ल्याएकी भनी ।

यति सुनेपछि भएभरका केटा-केटीहरुले यो पिउनुहोस् दिनेशजी ! यसले यहाँलाई राम्रो गर्छ भन्न थाले । दिनेशले गिलास उठाएर घटाघट सुरुवा पिए । रश्मीपट्टी फर्केर, सबै साथी र बहिनीहरुले एक-पल्ट मलाई पर्याप्त मात्रामा दूध पिलाइसके । फेरि अर्की बहिनीले मेरो स्वास्थ्यको ख्याल राखी चिकेनसूप पिउन दिएकोमा मैले धन्यवाददेखि अरू केही दिन सकिनँ । मेरो यस्तो संकटको अवस्थामा साथी र बहिनीहरुले लाएको गुन कहिले पनि बिर्सने छैन भने ।

सबैले के के भन्न आँटका थिए, तर पहिले नै रश्मीले भनी-दिनेशचन्द्रजी ! तपाईंप्रति हामीले गरेको यो उपकार होइन । न त तपाईंलाई हामीले कुनै गुन लाएको हो । यो त मानवताको नाताले मनुष्यले मनुष्यप्रति गर्नु पर्ने कर्तव्य हो । यति सानो कर्तव्य पनि मानिसले भुल्यो भने मानिस मानिसमा गनिदैन । उसमा र पशुमा के फरक भयो र ? एक त विद्यार्थी जीवन, तपाइँ पनि विद्यार्थी । एकले अर्कोलाई सहयोग गरेन भने हामी माथि कसरी उक्लन सक्छौं ? यो त

बटुवाप्रति पनि गर्नु पर्ने कर्तव्य हो। हाम्रो त के कुरा ? फेरि विशेष महत्वको कुरा हामीले केही गरेका छैनौं। लडेकोलाई उठाइदिनु यो सबैले गर्नुपर्ने कर्तव्य हो। यसमा तारिफ-लायक कुरा हामीले केही गरेका छैनौं।

यो कुरा सुनेर सबैले रश्मीको तारिफ गर्दै पररर ताली बजाए। दिनेशको दुर्घटनाको विषयले आजको दिन पढाइ बन्द भयो। सबै पिरियड खाली नै रह्यो। प्रोफेसरहरू पनि पहिले सहयोगतिरै लागे। पछि सबै जम्मा भएर दिनेशकै विषयमा कुरा गर्न थाले। दुई बजेपछि छुट्टी मनाएर सबै घर-घर गए। दिनेशचन्द्र पनि साइकल कलेजमै राखेर रत्नपार्कमा बस चढी साढे दुई बजे नै घर पुगे। आमा चन्द्रकुमारी त्यस बेलामा बरण्डामा बसेर बत्ती कातिरहेकी थिइन्। दिनेशचन्द्र आमाको नजिकमा गएर बसे। आमा चन्द्रकुमारीले दिनेशचन्द्रलाई एकपटक माथिदेखि तलसम्म यसो हेरिन् र सोधिन्-

"किन आज कलेजमा पढाइ भएन र हो कि ? चाँडै नै आइस्। मुख पनि मलिन छ। फेरि सञ्चो हुन लागेन कि कसो ? भरखर टाइफाइडबाट उठेको। धेरै परिश्रम पर्ने काम पनि गर्नु हुँदैन। तेरो जीउमा पूरा ताकत आइसकेको छैन।"

"केही कमजोरी त हुँदो हो, तर त्यसले होइन आमा। कलेजकै छोकानिर ट्याम्पोसँग साइकल जुध्यो। एकछिन म पछारिएर मूर्छा परें। साथीहरुले बोकेर कलेजभित्र लगेछन्। होस आएपछि दूध-चिकेनसूप पिउन दिए। अनि त म ताजा भइहालें। यही घटनाले गर्दा आज पढाइ भएन। दुई बजेपछि छुट्टी पनि भइहाल्यो। साइकल कलेजमै राखेर बसबाट घर आएं।"

आमाले यत्ति के सुनेकी थिइन् ? एकदम झसङ्ग भइन् र दिनेशचन्द्रलाई अँगालेर अबदेखि बसबाटै जाने गर बाबु! साइकल धन्काइदे। शरीरमा पूरा बल आएपछि मात्र चढेस् भनेर दुई थोपा आँसु चुहाइन्।

"दिनेशचन्द्रले हुन्छ आमा अलि दिन साइकल नचढ्ने नै सङ्कल्प लिइरहेको छु भने। आमा पनि लामो सास तानेर आफ्नो कोठातिर लागिन्।

राती पलङ्गमा पल्टेपछि रश्मीको रुप, उसले माया गरेर पिउन दिएको चिकेनसूप र उसले गरेका मानवताका कुराहरु सम्झेर यति प्रभावित भए कि धेरै बेरसम्म निदाउन सकेनन्। उनलाई यसको यति गहिरो छाप पऱ्यो कि बिसंनै नसक्ने अवस्थामा पुगे। रश्मीप्रति मनमा अगाध प्रेम उलंन थाल्यो। प्रेम यसरी अङ्कुरित हुँदो रहेछ भन्ने आजै मात्र उनलाई ज्ञान भयो। यसअघि विवाहपछिको प्रेमलाई मात्र ध्यान दिइरहेका थिए। हुन पनि रश्मीको रुप नै प्रेमको नमुना थियो। इनको मात्र मन डाँवाडोल नहुने कुरा कहाँ आयो र ? राती एक बजे बल्ल उनलाई निन्द्रा पऱ्यो।

निन्द्रामा उनलाई यस्तो सपना भयो कि, रश्मीसँग बसन्तको बगैंचामा घुमेको, रस लिन फूलमा आसक्त भएको भ्रमरालाई देखेर दुबैले मुस्कुराएको, विभिन्न किसिमका चराहरु पोथीको साथमा क्रीडा गर्दै हर्षोल्लासले मग्न भएर सुरिलो स्वरमा गाइरहेको, फूलहरुको सुगन्धले बगैंचा नै गमक्क गम्किरहेको, यो दृश्यको साथ दिदै दुबैजना प्रणय-सूत्रमा बाँधिएको, खाली वैदिक-विधिले जग्गेमा विवाह-कार्य सम्पन्न गर्न मात्र बाँकी रहेको। सपना पनि पूरा भयो, उनी पनि झल्याम्म बिउँझे। त्यसबेला ठीक पाँच बजेको थियो। त्यसपछि उनलाई निद्रा पनि लागेन। त्यही सपनाको दृश्य झलझली सम्झेर कल्पनाको आकाशमा विचरण गर्न लागे।

हिजो दिउसोको घटना र रातको सपना सम्झेर कहिले कलेज पुगुँ र रश्मीसँग भेट-घाट गरुँ मात्र भइरह्यो। नौ बजे नै भात खाएर बसस्टपमा कुँदि पनि हाले। दश बज्न प्रन्ध मिनेट बाँकीमै कलेजभित्र प्रवेश गरे। त्यसवेला त्यहाँ प्रोफेसर, केटा-केटीहरु कोही आइपुगेका थिएनन्। उनलाई अरुको के मतलब थियो र ? खाली रश्मीको प्रतीक्षा गरेर मूल-द्वारतिर आँखा तानी-तानी बरण्डामै टहलिरहे। अफिस-स्कूलको समय, मोटर-ट्याम्पोको लहर, पैदल यात्रीहरु, स्कूल जाने केटा-केटीहरु सबैमा रश्मीको स्वरुप निहाल्दै उनको आँखा घुमिरहेको थियो। उस्तै फेशन गरेर हिडेकी केटी देखे भने रश्मी नै आएकी हो कि भन्ने भान पनि कतिपल्ट पर्दै रह्यो।

उता रश्मी पनि दिनेशचन्द्रको दुर्घटनाको विषयमा विचार गर्दै घर पुगी। उसको खास घर त गोदावरी थियो। मामाको घर पनि पहिले त विशङ्खू मै हो। विजिनेसको ठूलो कारोबार भएकोले उहाँको

घर-वार बेची न्हैकन्तलामा तीन-तले सिमेन्ट-ढलानको घर किनेर बसेका थिए । रश्मी पढ्नको लागि मामा-घरमै बसेकी थिई । घर पुगेपछि आफ्नो कोठाको सोफामा बसेर विचार गर्न लागी- मैले आजसम्म यतिका केटाहरु देखें, कसैमा चित्त गएन । आफूसँग लहसिन आउनेहरुलाई दाजु-भाइकै संज्ञा दिएर अर्को शब्द उच्चारणै गर्न नसक्ने तुल्याएँ । यिनलाई देख्नासाथ किन माया लागेर आयो ? आफैं अचम्म पर्छु । पूर्व जन्मकै फल हो कि, के भन्न सकिन्छ र ? विचरालाई कसो ट्याम्पोले किचेन । साइकलमा ठक्करसम्म लाग्न पुग्यो । आमै नि ! ता पनि त्यसरी हुत्तिए ।

म पनि मूल-ढोकाबाट बाहिर निस्कनु, उनी पनि मेरै गोडामा पछारिन पुग्नु । कस्तो संयोग परेको ? देख्नासाथ मलाई माया लागेर आइहाल्यो । बिचरा कतिबेर मूर्छा परे । कति पानी छ्याप्नु पर्‍यो । होस आएपछि उनको सकली अनुहार देखेर मत लट्ट परें । अहा कति राम्रा रहेछन् । जीउ पनि कति राम्रो मिलेको । हात-गोडा कति नरम । फेरि ज्यादै अग्लो पनि हैन, पुड्को पनि हैन । नाक नै कस्तो अमूल्य छ । आँखाको कोश पनि उत्तिकै राम्रो । मुहार पनि कति गोरो । बोलीचालीमा कस्तो मिठास । कति मजाको सद्भावनाको हेराइ । जुनबेला पनि हँसिलो अनुहार। कति शूरो । त्यस्तो वेदनामा अइया-उइया केही नगरी केटा-केटीकै रमझममा सम्मिलित हुन खोज्ने । यस्तो मजाको मानिस कहाँ पाउनु ?

मैले चिकेनसूप दिंदा मलाई कति रसिलो मायालाग्दो दृष्टिले हेरिरहेका थिए । त्यत्तिका मानिसको अगाडि केही भन्नु भएन र पो, नत्र म उनीसँग कति कुरा गर्थें । घर कहाँ ? परिवार कति छन् ? बिहे भएको छ कि छैन ? मलाई देखेर तपाईंलाई कस्तो लाग्यो ? कतिसम्म पढ्ने विचार छ ? हरेक कुरो सोध्थें । सायद आइ.लभ.यु. भन्न पनि बेर लाउँदैन थिएँ कि ? उनको जवाफ सुन्न मलाई कति मन लागेको ? अब त चुप लागेर बस्न पनि सक्तिनँ । कलेजमा उनी आएर अलि दिन मलाइ पढाइदिनुहोस् भनूँ कि ? बूढानिलकण्ठ, दक्षीणकाली दर्शन गर्न जाउँ भनूँ कि गोदावरी जाउँ भनूँ ? सबैभन्दा वेश पढाइदिनुस् भन्नु नै राम्रो ।

यसमा कसैंले देखे-सुने पनि नराम्रो कुरा गर्न सक्दैनन् । नत्र हजार टिका-टिप्पणी जोड्न बेर लाउँदैनन् । हिजो-आज कसको मुख थुन्न सकिन्छ र ? कलेजको बहाना गरेर दशतिर डुल्ने केटी पनि आफू चोखो बनेर अर्कालाई दोष लाउँदै हिँड्छन् । केटाहरुलाई नाक मुख हल्लाएर आँखा कर्के पारेर जिस्काउने पनि कति छन् कति । मत देखे पनि नदेखे झैं गरेर हिंड्छु । उनीहरु त रायोको गेडा जति कुरा भेट्टाए भने सगरमाथा खडा गर्छन् । हुर्मतै लिन्छन् । बिन्तिभाउ गरेर पनि दिनेशचन्द्रलाई एक घण्टा मलाई तपाईंले पढाइदिनु पर्‍यो भन्छु । कसो नमान्लान् त ? अनि त प्रेमका कुरा गर्ने मौका मिलिहाल्छ नि ! यति बिचार गर्दा-गर्दै माइजूले चीया-खाजा खाना बोलाइन् ।

राती सपनामा रश्मीले दिनेशचन्द्रसँग दर्शन गर्न गुह्येश्वरी गएको देखी । बाटोभरी हँसी-ठट्टा गर्दै गुह्येश्वरी पुगे । वागमतीमा हात-गोडा पखाली जल सेचन गरेर सिंढी उक्ली मन्दिरमा प्रवेश गरे । दुवैले बडो श्रद्धासाथ जगतकी माता गुह्येश्वरी देवीको पाउमा भक्तिपूर्वक शिर राखे । दर्शन गरेपछि चढाएको प्रसाद-माला दुवैले हातमा लिएर रश्मीले दिनेशचन्द्रलाई दिनेशचन्द्रले रश्मीलाई गलामा पहिराइदिए । दुवैले अब हाम्रो विवाह पूरा भयो भनेर देवीसँग कहिले विछोड नहोस् भनी वरदान मागे । त्यसपछि पश्चिम ढोकाबाट सिंढि चढ्दै गोरखनाथ विश्वरुप रामचन्द्रको मन्दिर परिक्रमा गर्दै पशुपतिनाथको मन्दिरमा पुगे । त्यसबेला चारैढोका खुलेको रहेछ । भगवानपशुपतिनाथको चारै स्वरुपको (मुहारको) दर्शन गर्दै हाम्रो सधैं एकनाशको मिलन भइरहोस् भनेर प्राथना गरी घर फर्के । यत्तिकैमा रश्मी बिउँझी । उसलाई दिनेशचन्द्रसँग यसरी नै घुमिरहेको सपना देखिरहन पाए कति मजा हुन्थ्यो, भन्ने मनमा लाग्न थाल्यो । धेरैबेरसम्म यही कल्पनाको तस्वीर मनमा खिचिन थाल्यो। ननिदाए पनि पलङ्मै थिई । जब सडकमा मानिसको ओहोर दोहोर हुन थाल्यो-ट्याम्पो, रिक्सा,मोटरको आवाज सुनिदै गयो, बिहानीपखको सूर्यकिरण झ्यालका छिद्रबाट कोठामा प्रवेश गऱ्यो, अनि उ अहो ! उज्यालो भइसकेछ भनेर हड्बडाउँदै उठी ।

□□□ क्रमश.....

कविता

बन्दुकको विश्राम

✦ छविरमण सिलवाल

बन्दुकले विश्राम लिएको दिन
बस्तीमा चराहरूको आवाज सुनियो
परदेशी पाइलाहरू आफ्नै आंगनतिर फर्किए
उजाड सिउँदाहरू आशावादी बने
रिता काखहरू चल्मलाए
उज्यालोको खोजीमा
चम्किलो देखियो दुहुराको मुहार
कसले भुल्न सक्छ बुद्धको गाथा
तिमै सन्तान हौ आखिर सगरमाथा
फेरि गम्किए रोदी
सुनसान चौतारी गुञ्जन थाल्यो
धरती उन्मुक्त हाँसी हाँसिरह्यो
ढकमक्क फक्किए लालीगुरांस
रातम्मे पहाड, रातम्मे वन
हर्षले नाचिरह्यो मान्छेको मन
धक फुकाएर गला खोल्यो कोइलीले
एकत्रित भए अनन्त हातहरू
र, सुस्सुम्याउन थाले- प्यारो नेपाल ।

युगल गीत

दिन्न अब परदेश जान

✦ कोमलदत्त तिवारी

स्त्री -सत्ते मत दिन्न है अब
परदेश जानलाई हजूर !
पुरुष -घरको स्थिति थाहै छ तिमीलाई
मेरी रानी ! बिदा द्यौ एक फेर ।

स्त्री -दिन हैन महिना हैन वर्षै बिती जान्छ,
बाटो हेरी बस्ता खेरी मन साह्रै लुन्छ ।
सबै घर आउँछन् आफ्ना चिठ्ठिसम्म हैन,
सत्ते हजूर निठुरे हो मेरो माया छैन ॥
दिन्न दिन्न दिन्न है अब परदेश जानलाई ।

पुरुष -घरबारीको राजीनामा म कसरी लेखूँ ?
बाउको थलो साहुको हलो म कसरी देखूँ ?
गरीबले धेरै माया गर्न पाइँदैन,
मन बुझाई बस रानी बर्षै बित्ने छैन ॥
घरको स्थिति थाहै छ तिमीलाई ... ।

स्त्री -भिटिमिटी साह्रो खाला ज्यान जाने छैन,
हाम्रा हात हामै हुन्छन् खोसी लाने छैन,
स्वदेशैमा काम खुल्छ काम गर्न जाउँला,
पीठे मीठो जस्तो मिल्छ बीडीचुरुट खाउँला ।
सत्ते म त दिन्न है अब परेदश..... ।

रचनाकाल: २०१५ साल सिद्धार्थनगर-१२
बर्दिया हाल : देवघाट, तनहुँ

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद् उपलक्ष्यमा मौसुफको गाथमा सुस्वास्थ्य तथासमृद्धिको लागि हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना चढाउँदछौं ।

अभिजित कार्पेट

कमलादी, काठमाडौं

फोन नं.: ४२२३९१८, फ्याक्स : ०९७७-१-४२६९२६८

लघुकथा

दृष्टिभेद

✦ रामप्रसाद पन्त

गिरिश गाडी चढ्न पाउने ओहदामा पुग्दा चन्द्रमणी एउटा क्याम्पसको अस्थायी अध्यापक थियो । एउटा समारोहमा ती दुवैको भेट भएको थियो एकजना प्राध्यापकले ती दुवैको परिचय गराएका थिए-

उहाँ निजामति सेवाको प्रथम श्रेणीको अधिकृत,

अनि उहाँ हाम्रै क्याम्पसको प्राध्यापक ।

एउटा अस्थायी अध्यापकले प्राध्यापकको दर्जा पाउँदा चन्द्रमणी दङ्ग परेको थियो, मानौ उसले एक बित्ता लामो नाम बनाएको थियो । ती दुई बीच प्राध्यापकीय शैली र हाकिमी शैलीमा वार्तालापहरू भएका थिए ।

हामी पेशागत रुपमा भिन्न भए पनि जिम्मेवारी चाहीँ अर्को भन्दा कम छैन भन्ने कुरामा दुवै सहमत भएका थिए ।

एउटाका अगाडी अर्को सर !

आफ्नो आफ्नो क्षेत्रका आदरणीय सर !

एकले अर्कालाई श्रद्धासाथ नाम लिने सर !

कार्यक्रमको समाप्तिपछि गाडी सुविधा पाएको सरकारी अड्डाको सरले विनम्रता प्रकट गऱ्यो- सर कहाँसम्म पुग्ने ?

पुग्ने त पुल्चोकसम्म हो, तर सरलाई .....!

सरले पनि यस्तो कुरा गर्नहुन्छ ? कुन ठूलो कुरा हो र पुल्चोक भनेको ? मैले पुऱ्याउनु पर्ने होइन, गाडीले पुऱ्याइहाल्छ नि ! गिरिशले सहजता साथ मिठासपूर्ण वाणी बोलेर कर्तव्य निर्वाह गरेको थियो ।

+ + +

दश वर्षपछि ती दुईको भेट यस्तै एउटा कार्यक्रममा भयो । एकले अर्कोलाई चिनेनन् । देखे देखेजस्तो मात्र लाग्यो, ठम्याउन गाह्रो पऱ्यो दुवैलाई । पूर्व परिचयलाई ताजा बनाउँदा पो थाहा लाग्यो- 'हो त हाम्रो पहिले यस्तै कार्यक्रममा भेट भएको थियो ।'

एक दशकको अन्तरालमा पनि गिरिशको प्रमोशन भएको थिएन । तर चन्द्रमणी भने लोकसेवा प्रतियोगितामा छनौट भएर पनि द्वितीय श्रेणीमा प्रमोशन भइसकेको थियो ।

पुनः परिचय अगाडी बढाउने क्रममा गिरिशले परिचय दिएजस्तै चन्द्रमणीले पनि आफु निजामति सेवामा प्रवेश गरेको जनाउ दियो ।

सोधिहाल्यो गिरिशले- अहिले कुन पदमा ?

उत्तर मिल्यो- द्वितीय श्रेणी ।

फेरि सोध्यो- अफिसको नाम ?

उत्तर पायो- जे सत्य थियो त्यही ।

कार्यक्रम शुरु भयो र समाप्ति पनि ।

फर्कने बेलामा चन्द्रमणी पछिपछि लाग्यो- गिरिशको ।

गिरिश आउँदै गरेको देखेर ड्राइभरले गाडी स्टार्ट गऱ्यो ।

गिरिश गाडी भित्र छिऱ्यो ।

चन्द्रमणी हतारोसँग गाडी छेवैमा गएर सोध्यो- सर घरतिरै होइन त ?

हो, गिरिशले उत्तर दियो र हात ठड्यायो- लौ त लागौं ।

"हवस् त !" चन्द्रमणीले यति शब्द उच्चारण गर्न पनि राम्रोसँग पाएन ।

गिरिश हात जोडेर उभिरह्यो- गाडी प.....र पुग्दासम्म ।

एकछिन पछि पो झल्याँस्स भयो- धत् ! हात त जोडिएको जोडियै पो रहेछ । □□□

समीक्षा

सृष्टि सुन्दर दृष्टिमा निबन्ध काव्यकारिता

✦ ठाकुर शर्मा

१. साहित्यकार भद्रकुमारी घलेको 'समय र दृष्टि' भित्रको दृष्टि

नेपाली साहित्य फाँटमा मात्र हैन कला, संस्कृति, सामाजिक सेवा आदि विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध एवं सुपरिचित नाम हो भद्रकुमारी घले । उहाँले काशी विद्यापीठबाट शास्त्रीको अध्ययन गर्नुभएको छ । धर्मकर्मप्रति सजग रहने कर्मशील व्यक्तित्वको रूपमा चिनिनुहुन्छ । उहाँले जीवनमा धेरै क्षेत्रसँग आवद्ध रही उकाली र ओरालीहरू पार गरिसक्नुभएको छ । विक्रम सम्वत् १९८८ मा यस धरतीमा पर्दापण गर्नुभएकी घलेले अद्यापि सामाजिक कार्यहरूमा निरन्तरता दिइहनुभएको छ । राजनीतिक क्षेत्रमा मन्त्री पदसम्म सम्हाली जनताको सेवा गरिसक्नुभएकी साहित्यकार घले हाल राजपरिषद् स्थायी समितिका सम्माननीय सदस्यजस्तो गरिमामय पदमा रहेर राष्ट्र र जनताको सेवामा निरन्तर लागिरहनुभएको छ। उहाँको व्यापकता,उहाँका कृतिहरू, कलाकृतिहरू र नेपालका कुनाकाप्चासम्म रहने नेपालीहरूप्रति चिन्तित रहेर तिनको उत्थानमा निकट रहनुभई अनेक कार्यमूलक योजनाहरूबाट प्रष्टिन्छ । अहिले पनि जनचेतना जगाउन प्रयत्नरत हुनुहुन्छ - साहित्यको माध्यमबाट होस् वा समाजसेवाको माध्यमबाट । भेटघाटको क्रममा उहाँ व्यक्त गर्नुहुन्छ- मैले अहिले पनि निम्नवर्गका व्यक्तिहरू काठमाडौंमा बसेर पढ्न, उनीहरूमा जागृति आवोस्, उनीहरू आफूलाई सक्षम र सबल बनाउन् भनेर काम गरेर बस्ने खाने व्यवस्था मिलाएकी छु। तर मानिस स्वावलम्बी बन्न नै चाँहदैन, जतिलाई सहयोग गरूँ भन्यो उनीहरूले नै धोका दिने काम गर्छन् । आफूले विश्वास गरेको आफ्नै मान्छेले ठग्ने काम गर्छ, साह्रै स्वार्थी छ मान्छे। मान्छेलाई नैतिकवान् बनाउन वा मान्छे बनाउन साह्रै गाह्रो काम हुँदोरहेछ। आज म सत्तरी वर्ष पार गरिसकेकी छु र पनि जोस होश ममा कत्ति पनि कमी छैन। केही गरौं भन्ने भावना छ। खै ! के भनूँ, अरूलाई उठाउन नै सकिएन .... यस्तैयस्तै जीवनमा भोगेका, देखेका, प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष अनुभव गरेका प्रसङ्गहरूलाई आफैलाई समेटेर नेपाली साहित्यमा एउटा निबन्धको सँगालो थप्नुभएको छ। त्यो निबन्धसंग्रह हो- समय र दृष्टि। समय र दृष्टिसम्म आइपुग्दा यो १० औं स्थानको कृति बन्नपुगेको छ। यस कृतिले उहाँको कीर्ति बढाइदिएको छ।

नारीका कथाको कथा (कथासंग्रह), शक्तिरूपा नारी (कथासंग्रह), मेरा सहयात्री (कथासंग्रह), भावना (कवितासंग्रह), कल्पना (कवितासंग्रह), उपहार (कवितासंग्रह), मेरो जीवन्त कविता (कवितासंग्रह), केही गीति नृत्य नाटिका (कवितासंग्रह), राष्ट्रिय चिन्तन (निबन्धसंग्रह) र समय र दृष्टि (निबन्धसंग्रह) प्रकाशित भएका छन् । समय र दृष्टि (निबन्धसंग्रह) २०५९ माघ १६ गते शहीद दिवसको समय पारेर प्रकाशित भएको हो । यसमा पनि केही लाक्षणिक अर्थ लुकेको अनुभव गराउँछ- शीर्षकले । मानिसको जीवन अनवरत चलिरहन्छ, समयले कसैलाई पर्खंदैन, जसरी जे जस्तो तरिकाबाट समय बितायो त्यहीअनुरूप भविष्य निर्धारण हुन्छ, त्यस्तै किसिमको दृष्टि बन्छ समयको, अथवा समय र दृष्टि भिन्नाभिन्नै अर्थमा र समयको दृष्टि समय वा दृष्टि वा वर्तमान समयमा गरिएको कार्यको मूल्याङ्कन आदि विविध किसिमबाट अर्थ खोज्न सकिन्छ। निबन्ध स्वतन्त्र बग्ने विधा हो। स्वतन्त्र बग्दा पनि स्वतन्त्र नदीको धारजस्तै अविरल बग्छ, पाठक रमाएको हुन्छ भने त्यो बगाइको सार्थकता हुन्छ। त्यो सार्थकता यस समय र दृष्टिले बोकेको छ।

मानिसले कर्म गर्नुपर्छ, फलको आशागर्नु हुँदैन भन्ने गीताको अंश (कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेसु कदाचन) लाई यस निबन्ध सङ्ग्रहले प्रष्ट्याएको छ, यो माथिल्लोस्तरको सोचाइ हो । कतिपय दृष्टिकोणमा यो यथार्थमा नहुन सक्छ तर पनि केही न केही आस मानिसले गरेकै हुन्छ । भनिएको छ - प्रयोजनमनुद्दिश्य मन्दोऽपि न प्रवर्तते, अर्थात् कुनै प्रयोजन नभइकन मन्दबुद्धि व्यक्तिले पनि आफ्नो पाइला अगाडि सार्दैन । यी यस्ता कथनहरू समय परि स्थिति अनुसार प्रयोग हुन्छन् । यस्ता कुराहरू कतिपय अवस्थामा समयसापेक्ष नहुन सक्छन् । समय र दृष्टिको धरातललाई हेर्दा यसले मार्ग प्रशस्त गरेको छ । प्रयोजन, तुरीय दृष्टि, समय सापेक्षता, आदर्श, नैतिकता आदि एउटा मानिसले अपनाउनु पर्ने कुरातर्फ प्रभावित छ समय र दृष्टि ।

यस निबन्ध सङ्ग्रहभित्र तेइसवटा ससानादेखि ठूला निबन्धहरू समेटिएका छन् - म ठीक गरिरहेको छु कि बेठीक, संयोग, संवैधानिक पदको कदर, ग्रहण, सिन्धुलीमा शिक्षाको पहिलो किरण, सिन्धुलीको भविष्य, दुईहजार एकसाल र साहित्य, प्रजातान्त्रिक सरकार र आजको स्थिति, रहस्य, हामी के बन्दै छौं ?, पत्रपत्रिकाहरू, पर्यटन र सिन्धुली जिल्ला, मातृभूमि, संस्था र हाम्रो कर्तव्य, तुषारापात, अफगानमाथि अमेरिकी हमला, कृषिप्रधान देशको स्थिति, मान्छे को ?, विश्वास र मेरो धर्मको भाइ, विवेकहीन हामी मान्छे, पुस्तकालय र हामी र कविता र बालभाषा । यी निबन्धहरूको शीर्षकबाट थाहा हुन्छ घलेको कलमले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रलाई समेत छोएको छ । यस निबन्ध सङ्ग्रहको भूमिकामा दान खालिङ् भन्नुहुन्छ - भद्रकुमारी घलेजीको इच्छा छ - म गरूँ र सबैले गरून् भन्ने । उनी समाज र राष्ट्रको निमित्त केही गरूँ, केही गरूँ र यो भएन र त्यो पनि भएनको बल्छीमा परेकी छिन् ..... हुन पनि राष्ट्रप्रति वा समाजप्रति केही गरूँ भन्ने भावनाबाट प्रेरित भएर जीवनयापन गर्नु पनि मानिस, मानिस भएर बाँच्नु हो । यसबाट प्रेरित भएका मानिस अत्यन्त संवेदनशील हुन्छन्, देवत्वभाव हुन्छ - उनीहरूमा, परमानन्दको अनुभूति गर्छन् उनीहरू, जन्म सफल भएको अनुभूति हुन्छ

उनीहरूलाई । यस्तै संवेदनशील व्यक्तिको कलम सशक्त हुन्छ, बगाइको निरन्तरतामा यस्ता कृतिहरू जन्मिन पुग्छन्, जीवन्त हुन्छन्, पाठकलाई आनन्दित तुल्याउँछन् र जीवनको गोरेटो पहिल्याइदिन्छन् । यस 'समय र दृष्टि' निबन्ध सङ्ग्रहभित्रका निबन्धहरूले भद्रकुमारी घलेको व्यक्तित्वलाई अझ छलँग पारेको छ ।

राष्ट्रभित्रका ससाना कुराले पिरोलिनुका साथै आफ्नो दृष्टिकोण फराकिलो बनाएर बाहिरसम्म पुग्नु उहाँको महानताको लक्षण हो । साधारणभन्दा अत्यन्त साधाररण जीवनशैलीभित्र रहेर उच्च ओहदासम्म पुग्नुभएको जीवनभित्र पनि केही गरेर देखाउने अठोट उहाँमा आज पनि पाइन्छ । त्यही अठोटलाई सफलीभूत गर्न भनौं वा आगामी पुस्ताप्रतिको चिन्ताले ग्रस्त तुल्याएर साहित्यकै माध्यमबाट भए पनि आफ्ना भावनाहरूलाई प्रस्तुत गर्नुभएको छ - निबन्धकार भद्रकुमारी घलेले । यो निबन्धसङ्ग्रह सरल भइकन पनि रोचक छ, उहाँको जीवनशैलीलाई व्यक्त गर्न पनि सक्षम छ । साहित्यको माध्यमबाट आफ्ना भनाई राख्दाराख्दै पनि व्यक्तिगत जीवनलाई पनि समेट्न सफल छ । उहाँको जीवनशैली कस्तो छ भन्ने क्रम र भाषाको प्रयोग कस्तो छ भन्ने जानकारीको लागि प्रस्तुत छ उहाँकै भाषामा -

"म आफ्नो समस्यालाई भन्दा अर्कोको समस्यालाई बढी ध्यान दिन्छु । आज मेरो धर्म बहिनी नारायणी आएर उपदेश दिई, "तपाईं ठीक भएपो 'तपाईले अर्काको लागि काम गर्न सक्नुहुन्छ । यसकारण पहिले आफ्नो लागि सोच्नुहोला ।' म बडो असमञ्जसमा परेकोछु - कुन ठीक कुन बेठीक ? आफूलाई नराखी अर्काको समस्या समाधान गर्न ठीक हो कि पहिले आफ्नो समस्या परिपूर्ति गरेपछि अर्काको लागि सोच्ने हो !"

- 'म ठीक गरिरहेकी छु कि बेठीक ? निबन्धबाट ।'

२. अपरिचितको 'जानकी शोकाञ्जलि' मित्रको शोक

मेरी साँगिनीको स्वर कतै गुञ्जिदैन
किन सँगालिदैन जीवनमा .....।

जीवनसँगिनीसँगको वियोग, यस्तो वियोग कहिल्यै भेट नहुने वियोगमा निस्किएका लाइन हुन् ।

यो भौतिक संसार सारै कष्टप्रद छ, क्षणभर आनन्दानुभूति गराउँछ, तत्काल असन्तुष्टिका परिवर्तन उभ्याइदिन्छ, मन विचलित बनाइदिन्छ । जीवन हो जीउन सबैले पर्छ, जसरी पनि तन्काउदै लानुपर्छ, बाह्याडम्बरले मानिसलाई अझ कुण्ठित बनाइराखेको हुन्छ । यसैले होला शायद-जीवन सङ्घर्षमय छ भन्ने गर्छन् विद्वानहरू । त्यसमा पनि दैवीप्रकोपबाट को बाँच्न सक्छ र ! अनगिन्ती मानिसहरू विविध प्रकोपबाट प्रताडित छन् । कोही यस प्रकोपबाट विचलित भएर आफ्नो सुद्धिबुद्धि नै हराउँछन् भने कोही जति कष्ट सहनु परे पनि सन्तुलन गुमाउँदैनन् । कलाकार बन्छ कोही, कवि बन्छ कोही, विक्षिप्तताको धरातलबाट बाहिर भएर । यथार्थमा यही जीवन संघर्षमय जीवन हो, सानातिना कुराहरूदेखि विचलित हुने मानिसहरू पनि प्रशस्त पाइन्छन् यस धर्तीमा । यसैले यो संसार भएको हो । मानवप्रकृति मात्र होइन, जीवनप्रकृति नै अनौठो छ । यौटा भऱ्याङ्को तल्लो पाइलामा छौ हामी । क्रमिकरूपमा अगाडि बढ्दै जानु कर्तव्य हो तर पनि विचलित बन्छौं । सबैको स्थिति त्यस्तो हुँदैन । आफ्नो कलाकारिताले आफ्नो निर्माण गर्छन् कविवर माधव घिमिरेले झैं । यहाँ प्रसङ्ग छ- जानकी शोकाञ्जलिको । आफ्नो प्रियतमा, जीवन सँगिनीलाई गुमाउनुपर्दा विचलित मन पोखिएको छ यस काव्यकृतिमा । यस काव्यका रचयिता हुनुहुन्छ- अपरिचित अर्थात् शिवबहादुर क्षत्री । जीवनकै उकाली ओरालीमा अनेकौं कष्ट भोग्नुपर्छ । जीवनसंगिनीको विछोडको स्थितिमा रचिएको यो काव्यमा संरचना पक्षलाई नियाल्दा कविता कतै छन्दमा व्यक्तिएका छन् कतै गद्यलयमा । भाषा सरल छ बोधगम्य छ तर आदिदेखि अन्त्यसम्मका कविताहरू पद्यैपद्य भए वा गद्यैगद्य शैलीका कविता भए पाठकलाई बढी आकर्षण गर्थ्यो कि? कविवर माधव घिमिरेको 'गौरी' काव्य पनि शोककाव्य नै हो । सिर्जनाको अवस्था वातावरण उस्तै उस्तै छ । 'गौरी' जस्तो कारूणिकताको चरम सीमा पुऱ्याउन नसक्नुको पछाडि विविध शैली अपनाएर पनि हो । कविहृदय परिलयो, वेदना पोखियो, जसरी पोखियो त्यसरी नै काव्यको रूप दिइयो । "नदीको बगाईको क्रम हो त्यो स्वभाव पनि हो" भन्ने ईश्वर वल्लभको भनाइले कविको यथार्थतालाई प्रष्ट्याउन खोज्नुभएको छ । यस्तै कविवर माधव घिमिरे त यसरी व्यक्त गर्नुहुन्छ- "यहाँ कतै आँसुका भल, कतै आँसुका लहरहरू, कतै वलीन्द्रधारा, कतै आँसुका रन्कैरन्काहरू छरिएका छन्" । यस्तै वसन्तकुमार शर्मा नेपालको भनाइ यस्तो रहेको छ- कतै छुन्छ, कताकता आफैं कुण्ठिएर रून्छ, नसमेटिएर मनको भाव त्यहीं रनभुल्ल हुन्छ, कवि श्यामदास वैष्णवको भनाइ छ- 'मनको तरङ्ग नै छन्दको ढङ्ग बन्न जान्छ' भन्दै माधव घिमिरेको गौरी, भीमनिधिको तर्पण, भरतराज मन्थलीयको 'मेरो रंमु' जस्ता शोककाव्यहरूसँगको सामिप्यता गराइदिनु भएको छ । यी सम्पूर्ण विशेषतारूले गर्दा यो काव्य कतिपय सम्पूर्ण काव्यिक गुणले युक्त नभएको देखिए तापनि करूण रसले प्रत्येक पङ्क्ति सरितासरी बग्नपुगेका छन् ।

कवि अपरिचितमा काव्यिक चेतना प्रखर मात्रामा छ, नेपाली साहित्यको फाँटमा विशेषतः शोककाव्यको फाँटमा एउटा नयाँ इँटा थप्नपुगेका अपरिचितको प्रचलित नाम भीष्म जिज्ञासु हो । संवेदनशील हृदयबाट निस्केका काव्याभिव्रका हरेक पंङ्क्ति भावाभिव्यक्तिमा उत्कृष्ट छन् । जानकी शोकाञ्जलिको सुन्दर प्रस्तुति-

चौताका शिरमा चढाऊँ त भने अन्तै कतै झर्छ कि ?
आफैं राखूँ भने पनि हृदयमा माया उसै डर्छ कि ?
मायाको मुजुरा टुँसा हृदयको बो लाउँदै झर्छ कि ?
हाम्रो जीवनको अपूर्व सपना माया त्यसै मर्छ कि ?

□□□

कविता

शान्तिको पुन:स्थापना

✦ नम्रता भण्डारी

समयसँग हारेको समयमा
भय र सन्त्रासको वातावरणमा
सिउँदोको सिन्दुर र हातको चुरा दिनहुँ फुट्दा
बिना सूचना नै प्रवेश गर्छ आफ्नै ढाँचामा
आर्तनाद र चित्कारले निराशाको आयु फिजाउँदै
त्यसैले सक्दिन बाँच्न बारम्बार
आफन्तहरूबाट विस्थापित जिन्दगी
तर,
जीवनभर स्नेहले सिँचेका रेखाहरू कोर्न पाउँदा
खुसीका पत्रहरू फक्रिन्थे उत्सव फिजाउँदा
र, मुलायम आगमनको स्पर्शले अँगाल्न थाल्थे
आमा हुन लागेको यथार्थ बोधले म भित्र
तर पनि, त्यति नै बेला
अन्धकारमा अध्यारोहरूसँग जुद्धै
जीवन बाँच्ने क्रममा
मेरा सोचाइहरू क्रमशः निभ्दै गए
जब बिडम्बनाले थाहै नदिई
मेरो घरभित्र सुटुक्क प्रवेश गऱ्यो
आँखाको उज्जालो र ओठको हाँसो खोस्यो
सौभाग्यलाई गोलीले रक्ताम्य पारेर
ढोका अगाडि ढालिदियो
र, वियोग खप्न नसकी बेहोश भएर
रगतको आहालमा बग्न पुगे छरपस्ट
आफ्नै मातृत्वलाई नै गर्भमा खतरामा पार्दै
तैपनि ऊ बाँचेको हुन्छ
थुप्रै विवशता हिंसा र आतक भोगेकोले
शान्तिको पुनःस्थापनाको लागि
यथावत् सघर्ष फक्रिएको
रातो उज्यालो क्रान्ति भएर ।

-बिराटनगर-१

कविता

रातो आहाल

✦ सुधा बस्नेत

रातो आहाल भित्र रमाइरहेका भैंसीहरु
प्रशुत्व प्रर्दशनमा व्यस्त छन्
आहालमा रंग थपिदैछ
रातो-अझै गाढा ।

गोठालो दङ्ग पर्दैछ
आफ्नो सपना साकार भएको देखेर ।

बरु त्यो लौरो गुहार मार्दैछ
मार्दैछ एउटा दरिलो हात
भन्छ-म नपुंसकको हातको
खेलौना बन्न चाहन्न
बरु होमिदेउ मलाई अग्निमा ।

गोठालो, ऊ बहिरो छ
सायद कपास कोचेको छ कि?
प्रर्दशनी चरम सीमामा छ
कोलाहल छ चारैतिर ।

त्यही कोलाहलले बिच्किएका भैसीहरू
आफ्ना सिंग उजाउँदै जाइलाग्दैछन्
आफन्तै माथि ।

अहो ! झनै गाढा भए आहाल
हेर त,
त्यो छिटाले तिम्रै अनुहार रङ्गिएको
त्यो तातो छिटाले नचल्ने हात
तिमी मुढा त हैनौ !
तिमी गोठालो हुनै सक्दैनौ
भो, नअठ्याउ त्यो लौरो
यहाँ दरिला हातहरू प्रशस्त छन् ।

बरु तिमी, मसानघाटरुँग
भरे यी सबै त्यहीं पुग्नेछन्
त्यहीं हुनेछ प्रर्दशनी ।

पो.ब.नं.-१३१५२, पानीपोखरी, काठमाडौं

समीक्षा

सिर्जनाका दुई फूल

✦ यादव भट्टराई

१. 'चालिस वर्षपछि' को संस्मरणमा सूब सेन

सूब सेन नेपाली साहित्यका फाँटमा परिचित नाम हो । वि.सं.१९९६ कार्तिक ८ गते गुल्मी जिल्लाको पुरकोट बाँजकटेरीमा जन्मेका सेन विशेषतः कथा, कविता, निबन्ध, नाटक, उपन्यास, यात्रासंस्मरण, खोज, अनुसन्धान, इतिहास तथा समसामयिक लेखनका क्षेत्रमा सक्रिय रहेका देखिन्छन् । इतिहासको खोज, अध्ययन, अनुसन्धान, लेखन र भ्रमण साहित्यकार सेनका रूचिका क्षेत्रहरू हुन् । उनका विभिन्न विधाका गरी झण्डै डेढ दर्जन साहित्यिक कृतिहरू प्रकाशित छन् भने आठ कृतिहरू प्रकाशोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् । हालै उनको 'चालिस वर्षपछि' नामक एक यात्रासंस्मरणात्मक पुस्तिका सार्वजनिक भएको छ ।

प्रस्तुत 'चालिस वर्षपछि' मूलतः साहित्यकार सेनको आफ्नै जन्मभूमि गुल्मी जिल्लाको पुरकोट बाँजकटेरी र त्यस वरपरका क्षेत्रका यात्रानुभूति समेटिएको कृति हो । सरकारी सेवाका सिलसिलामा जन्मभूमिबाट टाढा देशका विभिन्न स्थानमा रहन पुगेका सेन आफ्नो मातृभूमिप्रति अगाध आस्था राख्दछन् । साहित्यकार सेनले यस कृतिभित्र आफूले छाडेको जन्मभूमिमा चालिस वर्षपछिको भ्रमणबाट अनुभूत विभिन्न परिवर्तनलाई अभिव्यक्त गरेका छन् । खासगरी तम्घास, सिमलटार, पुरकोट, बाँजकटेरी, भीरकटेरा, दह, मछी भालुवाङ्गजस्ता क्षेत्रमा देखापरेको चालिस वर्षअघि र चालिस वर्षपछिको अवस्थालाई तुलनात्मक अध्ययन गरेका सेनले त्यहाँका शैक्षिक, सामाजिक र वातावरणीय परिवर्तनलाई नजिकबाट नियालेका कछन् । त्यहाँको आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक अवस्थालाई रूचिपूर्वक विवेकपूर्ण ढङ्गबाट विश्लेषण गरेर आफ्नो संस्मरणात्मक अभिव्यक्ति दिने साहित्यकार सेनले प्रस्तुत कृतिमा विशेषतः आफ्ना कुलकुटुम्ब, दाजुभाइ, दिदीबहिनीसँगको भेटघाट, उनीहरूसँगको कुराकानी, एकआपसमा स्नेह साटासाटजस्ता घटनालाई महत्त्वकासाथ उल्लेख गरेका छन् । त्यस क्षेत्रमा देखापरेको शैक्षिक जागरण, युवाहरूमा देखिएको समाजप्रतिको चिन्तन, साहित्य र समाजसेवामा देखिएको लगनशीलताका साथै वातावरणीय प्रतिकूल परिस्थिति राजनीतिक विचलनजस्ता कुरा पनि कृतिभित्र अटाएका छन् । नेपाली साहित्यमा सूब सेनका नामले चर्चित सूर्यबहादुर सेन ओली स्वयम् पनि एक देशभक्त र उन्नतिका पक्षधर भएकाले बाटोघाटो, विद्यालय, पुस्तकालय, आदिको विकास-निर्माणजस्ता कुरामा निकै नै चासो राख्ने व्यक्तित्व बन्न पुगेका छन् ।

प्रस्तुत कृतिका अधिकांश पृष्ठहरू साहित्यकार सेनका स्वजनसँगको कुराकानी र त्यस क्षेत्रको समग्र विकासका लागि गरिएको चिन्तनले भरिएका छन् । समाजका योग्य व्यक्तित्वहरूप्रति उनी शुभकामना दिन अघि सर्दछन् भने अयोग्य, पीडित र केही गर्न खोज्नेहरूका लागि मार्गनिर्देशन गर्न कृतिकार कहीँ पनि चुकेका देखिँदैनन् । साहित्यकार सेन चालिस वर्षपछि आफन्त र गाउँलेहरूलाई आफ्नै जन्मथलोमा भेट्न पाउँदा अत्यन्त उत्साहित र प्रसन्न बनेका छन् ।

ऐतिहासिक, सामाजिक र शैक्षिक दृष्टिकोणले आत्मसात् गरेको ओजस्वी रूप नै 'चालिस वर्षपछि' नामक कृतिभित्रको संस्मरणात्मक अभिव्यक्ति बन्न पुगेको छ । साहित्यकार सूब सेनबाट आगामी दिनमा अझ गहकिला कृति नेपाली साहित्यवाटिकाले प्राप्त गर्नेछ भन्ने आशा गर्नु अहिलेलाई उपयुक्त हुनेछ ।

२. निबन्धहरूमा कुलचन्द्र कोइराला

शब्दकोशीय भाषामा कुनै विषयलाई लिएर कल्पनात्मक वा वस्तुगत पाराले गद्यमा लेखिएको छोटो साहित्यिक रचनालाई निबन्ध भनिन्छ। लेखकले निबन्धमा आफ्ना स्वतन्त्र विचारलाई निश्चित विषयवस्तुमा अवतरण गराएर तर्कपूर्ण र छरितो गद्यात्मक अभिव्यक्तिको रूप दिन्छ। यस्तै निबन्धकार मध्येका एक कुलचन्द्र कोइरालाको 'कुलचन्द्र कोइराला निबन्धहरू' नामक निबन्धात्मक कृति हालै सार्वजनिक भएको छ।

प्रस्तुत निबन्धसंग्रहमा जम्मा २१ वटा निबन्धहरू रहेका छन् । कृतिलाई तीन खण्डमा विभाजन गरिएको छ । पहिलो खण्डमा ५ वटा साहित्यिक निबन्ध राखिएका छन् भने दोस्रो खण्डमा ८ वटा समीक्षात्मक निबन्ध र तेस्रो वा अन्तिम खण्डमा साहित्येतर विषयका ८ वटा निबन्धहरू समावेश गरिएका छन् । पहिलो खण्डमा रहेका निबन्धहरू 'म', 'साहित्यमा यौनवादः एक परिचर्चा', 'जुनारको आत्मकथा', 'कला र सौन्दर्य' र 'सरोजबाबाको सम्झनामा' हुन्। यी निबन्धहरू विशुद्ध साहित्यिक र आत्मपरकरूपमा अभिव्यक्त छन्। यी निबन्धहरूको ऐतिहासिक मूल्य पनि आफ्ना ठाउँमा कायमै रहेको पाइन्छ। 'म' शीर्षकको निबन्ध पूर्णतः आत्मपरक निबन्ध हो। यस निबन्धभित्र निबन्धकार कोइरालाको जीवनका विविध पक्ष र तिनका अनुभूति समेटिएका छन्। 'साहित्यमा यौनवादः एक परिचर्चा' नामक निबन्धमा साहित्यमा यौनवादको अस्तित्व र त्यसलाई पूर्वीय चिन्तनको प्राचीन पक्षसँग तुलना गरिएको छ। 'जुनारको आत्मकथा' शीर्षकको निबन्धले नेपालमा जुनारको उत्पतिका बारेमा प्रकाश पारेको छ। 'कला र सौन्दर्य' शीर्षकको निबन्धले मानवजगत्ले आत्मसात् गरेको जीवनको कला र सौन्दर्यका बारेको विविध पक्षमाथि प्रकाश पारेको छ। 'सरोजबाबुको सम्झनामा' शीर्षकको निबन्धमा निबन्धकारले सरोज कोइराला र आफूबीचको सम्बन्धका साथै उनलाई एक इमान्दार, कर्मठ र सच्चरित्रवान् राजनेताका रूपमा स्थापित गराएका छन्।

प्रस्तुत कृतिको दोस्रो खण्डमा रहेका विभिन्न ८ वटा निबन्धहरूमा पूर्व २ नं. का केही पुराना र नयाँ कविहरूको योगदान, धनुषा जिल्लाबाट प्रकाशित हुने धनुषा साप्ताहिक पत्रिकाले पुऱ्याएको योगदान, पृथ्वीनारायण शाहको दूरदृष्टि र योगदान, कवि सत्यधर सूरि र उनको रामायणसम्बन्धी बालुनको परिचय, पण्डित पद्मनाभ र उनको कविता लक्ष्मीधर्मसंवादको परिचय, रामेश्वर अर्यालको 'दैनन्दिनीका केही पृष्ठः एक चर्चा' बारेको परिचर्चा, पूर्णप्रसाद ब्राम्हणका कृतिमा पाइने सांस्कृतिक सन्दर्भका साथै नेपाली साहित्यमा मोतिराम भट्टले गरको योगदानको चर्चा गरिएको छ।

प्रस्तुत कृतिको तेस्रो खण्डमा साहित्यकार कुलचन्द्र कोइरालाले विभिन्न सन्दर्भमा विभिन्न व्यक्तित्वलाई सम्बोधन गरिएका पत्रात्मक अभिव्यक्ति समावेश गरिएका छन्। ती व्यक्तित्वहरूमा आफ्ना दाजु कुलप्रसाद कोइराला, योगी नरहरिनाथ, वासुदेव लुइँटेल, बद्रीविक्रम थापा, काका दीर्घराज कोइराला, डि.के.शाही तथा नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठानका कुलपति लगायतका रहेका छन्।

साहित्यकार कोइरालाले आफ्नो जीवनका विविध अनुभूतिलाई निबन्धको रूपमा प्रस्तुत गरेका छन्। सरल र सहज भाषा शैलीमा गहन र जीवनमूलक अभिव्यक्ति कोइरालाका विशेषता हुन्। संङ्ग्रहका निबन्धमा निबन्धकारको बौद्धिकता उचाइका साथै विविध पक्षको अध्ययन, अनुसन्धान र चिन्तनको गहिराइ प्राप्त गर्न सकिन्छ।

कुलचन्द्र कोइराला स्मृति प्रतिष्ठानद्वारा प्रकाशित प्रस्तुत कृतिमा प्रयागराज भट्टराई 'वाशिष्ठ' को गहन भूमिका रहेको छ भने प्रतिष्ठानका अध्यक्ष डा. सुरेशराज शर्माको प्रकाशकीय रहेको छ। कृति प्रकाशनका लागि साहित्यकार कुलचन्द्र कोइरालाका सुपुत्र तथा नेपाली साहित्यको उत्थानका निम्ति समर्पित सक्रिय व्यक्तित्व जीवनचन्द्र कोइरालाको भूमिका पनि महत्त्वपूर्ण देखिएको छ। समग्रमा नेपाली भाषा साहित्य र संस्कृतिका क्षेत्रमा आफ्ना गहन निबन्धात्मक प्रस्तुति दिन सक्नु नै निबन्धकार कोइरालाको देन हो।

□□□

समालोचना

साहित्यसाधक कविशिरोमणि: एक व्यक्तित्व

✦ खिमानन्द आचार्य

नेपाली साहित्य आकाशका आधुनिक कालका प्रमुख प्रतिभा हुन्- कवि शिरोमणि लेखनाथ पौड्याल । कास्की जिल्लाको अर्चलेमा जन्मेका काव्यकारले आफ्नै काका पितृप्रसादबाट कविता लेख्ने प्रेरणा प्राप्त गरेका थिए । सर्वप्रथम कविता-कल्पद्रुम सुन्दरीमा प्रकाशित भएको थियो । सँस्कृत साहित्यका ज्ञाता भए तापनि राममणि आ.दी.को सहयोगबाट नेपाली शब्दमा हलन्त बहिष्कारको आन्दोलन गर्दछन् । सुन्दरी र माधवी पत्रिकाको माध्यमद्वारा उनको काव्ययात्रा शुरू हुन्छ ।

काव्ययात्राका आरम्भिक पुस्तकाकार कृतिहरू १९७३ सालमा प्रकाशित खण्डकाव्य ऋतुविचार र प्रश्नोत्तरी बुद्धिविनोद हुन् । उनको दोस्रो खण्डकाव्य सत्यकली संवाद हो । प्रकाशित कृतिहरूमा कविले मध्ययुगीन प्रवृत्तिलाई त्यागेर नैया भाव र नवीन शैलीको थालनी गरेका छन् । नेपाली व्याकरणको नियमभित्र बसेर नेपाली कविता साहित्यलाई ओजस्वी र लालित्यमय पार्ने आधुनिक कालका युग प्रर्वतकको रूपमा समावेश गर्दै आध्यात्मिक जलप लगाएका छन् । आधुनिक प्रवृत्तिको चरमोत्कर्ष भने उनको नव्यकाव्य 'तरुण तपसी' पाइन्छ । काव्ययात्राको अन्तिम निशानी 'गङ्गागौरी'(अपूर्ण) महाकाव्य हो । नेपाली साहित्यको यात्रामा युग प्रर्वतकको रूपमा उभिएका नक्षत्र हुन् ।

आधुनिक कालका अग्रिम प्रतिभा शिरोमणिको ऋतुविचार १९७३ सँगै आधुनिकताको प्रवेश हुन्छ । उनीबाट नै शृंगार युगको अन्त्य भएको मानिएको छ । सरल र सरस रचना उनका मूलभूत प्रवृति हुन् । शिल्पमा परिष्कार, भाषामा नविनता, प्रस्तुतिमा मिठास काव्यगत विशेषता हुन् । नेपाली व्याकरणको नियमलाई तोडमोड गरेर साहित्य सृजना गर्ने शिरोमणि क्लासिकल कवि हुन् । उनको आध्यात्मिक दर्शन शङ्कराचार्यको वेदान्त दर्शनबाट प्रभावित, उपनिषद्का सूत्रबाट निर्देशित रहेको पाइन्छ ।

जगत् मिथ्या र ब्रह्म सत्यको वेदान्ती धारणालाई आत्मसात् गर्दै भानुभक्तले रचना गरेझैं शिरोमणिको जीवन चिन्तन अगाडि बढेको पाइन्छ । मेरो राम, सत्यस्मृति, तरुण तपसीमा जीवन-चिन्तन अगाडि सरेको पाइन्छ भने नव-युगीन पृष्ठभूमिमा आध्यात्मिक पुर्नमूलयाङ्न गर्नु उनको जीवन दर्शन हो ।

विज्ञानलाई भष्मासुरको संज्ञा दिदै उनी भौतिकवादको नफरत गर्दछन् । नेपाली साहित्यमा प्रकृतिको प्रयोग गर्ने भानुभक्तपछिका सिद्धहस्त काव्यकार हुन् । ऋतुविचारमा यो पूर्णतः प्राप्त भएको छ । उनका कवितामा प्रकृतिको सौन्दर्य र माधुर्यको गुणगान प्रशस्त भएको पाइन्छ ।

नेपाली साहित्यमा पद्यमै जन्मिएर हुर्के बढेका कवि शिरोमणि संवेग र बौद्धिकताको आरम्भका कुरा गर्दा भानुबाट प्रतिपादित बौद्धिक चेतनाको विकसित रूप देखापर्दछ । उनले आफ्ना रचनामा भाव र दार्शनिक सत्यलाई काव्य यात्राले शुरू देखि नै आरम्भ गरेर तरुण तपसीसम्म परिष्कार, परिमार्जित गर्दै आएको पाइन्छ ।

कविता विधामा दार्शनिक पक्षको कुरा गर्दा विश्वका प्रतिष्ठित साहित्यकार दाँते, शेली, मिल्टन, वर्डवर्थमा पाइने दार्शनिकताको प्रयोग भानुभक्त र लेखनाथमा पनि पाइन्छ । समयानुसारको नैतिक प्रभाव हरयुगमा हर कृतिहरूमा परेको पाइन्छ । कुनै पनि कलाकारले आफ्नो कलामा जीवनको कलात्मक अभिव्यञ्जन दिने प्रयत्न गरेको पाइन्छ । कविता वा कुनै काव्यरचना स्वान्तः सुखाय वा आत्मसन्तुष्टिका लागि, आत्मपरितोषका लागि कलम चलाइन्छ । तर आजकाल भने लेख्नु भनेको छाप्नु वा प्रसारण गर्नु भन्ने मान्यता रहेको पाइन्छ । वास्तवमा लेख्नु भनेको

समाजलाई चेतना दिनु हो । तर यथार्थमा सबैको अभिमत एउटै हुँदैन ।

नेपाली साहित्य फाँटमा अलङ्कारलाई शास्त्रीय ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्ने पण्डित सोमनाथ हुन् । नेपाली कविता विधामा उपमा, रूपक, उत्प्रेक्षा, दृष्टान्त प्रतीक वा रूपकातिशयोक्तिको प्रयोग पुराना पुस्ताहरूमा प्रिय रहेको पाइन्छ । भानुभक्तपूर्व नै कविता विधामा ईश्वरको कीर्तन प्रशस्त भए तापनि रामभक्ति र वेदान्तदर्शनका अनुयायी भानुले रामचन्द्रको कर्मयोगमा भक्ति र वेदान्तको ज्ञान स्पष्ट पारेर रामायणको अनुवाद गरेका हुन् । उनले प्राप्त गरेको वेदान्त दर्शनको ज्ञान गहन र जीवन उपयोगी भएको पाइन्छ । त्यसपछिको मोतिराम काल शृङ्गारधारामा प्रसिद्ध रह्यो । कवि शिरोमणिको काव्य चिन्तनले आध्यात्मिक भावको नयाँ र व्यापक रूप प्रस्तुत हुनपुगेको छ । आजको कविताको प्रमुख धारमा मानवतावादी चिन्तनको प्रवाह छुटे तापनि भानु, लेखनाथ, देवकोटाको मानववादी आस्तिक चिन्तन भने ओझेल परेको पाइन्छ ।

नेपाली कवितामा प्रकृतिको कुरा गर्दा भानु र पछिका कविहरूमा प्रकृतिको प्रभाव परेको पाइन्छ तर नेपाली कवितामा प्रकृतिको पूर्ण अनुसरण वा प्रभाव शिरोमणिको ऋतु विचारबाट प्रारम्भ भएको पाइन्छ । उनमा प्रकृतिको प्रशस्त प्रभाव परेको छ । जीवन-जगत् र आध्यात्मिक परिपुष्टिका लागि नै लेखनाथले प्रकृतिको सहायता लिएको पाइन्छ । प्रकृतिको सौन्दर्य, माधुर्यको गुणगान उनमा प्रशस्त पाइन्छ । उनका कवितामा प्रकृतिको प्रतीकबाट जीवन र अध्यात्मलाई स्पष्ट पार्ने पद्धति कविताहरूमा स्पष्ट देख्न सकिन्छ ।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटा प्रकृतिका महाकवि हुन् । विश्वका प्रकृतिका पुजारीहरूमध्ये वर्डवर्थ, शेली, कलरीज, कीट्स, वाइरनमा जुन विशिष्ट लावण्यमय रूपमा प्रकृतिलाई हेरेका थिए । ती सम्पूर्ण दृष्टिकोण महाकविका कवितामा पाइन्छन् । प्रकृतिबाट मनोविज्ञान व्यक्त गर्ने, जीवन परक प्रभाव, युगको धर्म बोलाउने सद्व्यक्तित्व स्वरूपको मधुर गीत गाउने, विध्वंसात्मक शक्तिको वास्तविक रूप देखाउने, काव्यगत सौन्दर्यको पुष्टि गर्ने काम देवकोटाबाट भएको पाइन्छ ।

त्यस्तै प्रकृतिको सफल प्रयोग गर्ने साधक मात्र नभएर सामाजिक र राष्ट्रिय स्पन्दनका ढुकढुकी हुन् । भानुभक्तको रामायणमा नेपाली समाजको गौरवमय रूपरेखा स्पष्ट भएको छ भने लेखनाथमा पनि ती प्रवृतिहरूको प्रयोग भएको पाइन्छ । त्यतिमात्र नभएर उनका कवितामा सुधारवादी काव्य चेतना स्पष्ट रूपमा पाइन्छ ।

कवि शिरोमणिका प्राथमिक कविता कल्पद्रम, शृङ्गार पच्चिसी, मानसाकर्षिणी हुन् । कविताको कुरा भन्दा पनि लेख्य व्याकरणको निर्धारण नभएको, श्रृङ्गार रसतर्फ काव्य गोरेटोबाट अलग भई कविता कल्प-द्रुमबाट लेखनाथको जुन यात्रा शुरु भयो त्यो उनको जीवनकाल गतिशील रहेको पाइन्छ । ८२ वर्षको जीवनकालमा उनले ६० वर्ष कविता साधनामा आफुलाई समर्पित गरेको पाइन्छ । शुरू-शरूमा शृङ्गारिक धारोकै आव्हवान गरे पनि वियोगिनी विलापले उनको साधना उच्चस्तरमा लम्केको पाइन्छ । सुन्दरी कालमै उनको कालिका विलासीबाट शृङ्गार धारा तर्फ व्यंङ्ग पोखिए तापनि 'वैराग्यवली' शृङ्गार विपरीत शान्तरसतर्फ उन्मुख भएको पाइन्छ । १९६५-६६ साल लेखनाथका कविता यात्राका निर्णायक वर्ष मानिएको छ ।

नेपाली व्याकरणको अनुशासनमा रहेर कविता रच्ने, परिष्कारवादी (क्लासिकल) काव्यधाराको वर्णन गर्दै नेपाली कविताको स्तरीकरण गर्ने, राष्ट्रिय जागरणको सन्दर्भतर्फ उन्मुख गराउने उनका काव्यधाराका केन्द्रीय पहिचान हुन् । काव्यरचना सामग्रीका दृष्टिले प्रकृतिका धनी, सामाजिक परि दृश्य, हिन्दू-पुनर्जागरण, नैतिक चेतना र आध्यात्मिक मनन लेखनाथका केन्द्रीय सामग्री भएका छन् ।

उनको कविता यात्राको क्रममा लालित्य (१९६९) महत्त्वपूर्ण पाइला हो । 'मनोलड्डू' धार्मिक, आध्यात्मिक कवि चेतना हो । विचित्रवाहिनी शोषण, उत्पीडन लिएर आँउछ । उनले १९७० सालको शोक-प्रवाह खण्डकाव्यले उच्चभाव र क्षमताको परिचय दिएको छ । १९७२-७६ अवधिमा उनमा सृजनात्मक क्षमता प्रभावकारी रूपमा देखापर्छ ।

उनका १९७२ साल देखिका कवितामा

आध्यात्मिक चेतना प्रवल रहेको पाइन्छ । १९७४ सालको पिंजराको सुगाले युगको छटपटाहट, स्वतन्ततापप्रति प्रतीकात्मक व्यञ्जना बहुचर्चित रहन पुग्यो । त्यस्तै भर्तृहरिनिर्वेद नाटकमा आध्यात्मिक चेतना, बुद्धिविनोद-बौद्धिक काव्य, सत्यकली सम्वाद सामाजिक काव्य जसमा सुधारवादी स्वर सलबलाएको पाइन्छ । गीताञ्जली स्तुतिकाव्य, 'धनमहिमा' जसमा धनमूलक सामन्ती परिवेश भौतिक मोहप्रति व्यंग्य, 'सन्ध्या' प्राकृतिक सौन्दर्यको पुटको रूपमा आएको पाइन्छ ।

शिरोमणिको काव्ययात्राको प्रातकाल १९६१ देखि १९९०, दोश्रो चरण १९९१ देखि २००७ मानिएको छ । काव्ययात्राको दोश्रो चरणमा दुई खण्डकाव्य, एक नाटक र फुटकर कविताहरू प्रकाशित भएको पाइन्छ । १९९२ जीवन चङ्गामा आध्यात्मिक जीवन दृष्टि, गौथलीको चिरिविरीमा व्यक्तिवादी प्रकृति कालमहिमा उनको कवित्वको उच्चतम क्षण प्राप्ति हो । पिंजराको प्यासा मैना कविताले लेखनाथको आध्यात्मिक जीवन दृष्टि प्रस्तुत गरेको छ ।

कवि शिरोमणिको २००७ देखि २०२२ को अवधि कविता यात्राको अन्तिम वा तेश्रो चरण हो । परिष्कारवादी काव्य कलालाई सामाजिकता, विश्वबोध, जीवनवोध र आध्यात्मिक भाव चिन्तनमा लेखिएको 'तरुण तपसी' शिर्षस्थ कृति हो । यस कालमा मेरो राय सत्यस्मृति देखापर्दछन् । परिपाकको परिणाम चाहिँ तरुणतपसी हो ।

नेपाली कविता विधामा स्वच्छन्दतावादी, प्रगतिवादी, प्रयोगवादी चहलपहलका माझमा पनि शिरोमणिले परिष्कारवादी काव्यधाराको आजीवन संवर्द्धन गरेको पाइन्छ । उनी नेपाली काव्यभाषा, शैली, शिल्पका प्रमुख पारखी हुन् । उनलाई हेर्नु उपयुक्त हुन्छ । काव्यविद काव्य सौन्दर्यका सर्वोच्च श्रष्टा हुन् ।

नेपालको माटोमा नै मर्छु काशी जानु पर्दैन भन्ने शिरोमणि १९४१ पौष एकादशीका दिन कास्कीको अर्घौं अर्चलेमा जन्मेका पं दुर्गादत्तका सुपुत्र २०२२ साल फागुन ७ गते पवित्र संगम देवघाटमा देह-विसर्जन हुन गयो । पितृप्रसादको हप्काई, अग्निधरको उपेक्षा दधिराम मरासिनीको प्रोत्साहन, तत्कालीन विद्वानहरूको नेपाली भाषा साहित्य माथिको नकारात्मक दृष्टिले उनी झन् एक पाइला अगाडि बढ्दछन् । २००८ सालमा शिरोमणि पद्वीद्वारा विभूषित, २०११ सालमा रथयात्राद्वारा अभिनन्तित, २०१४ सालमा शाही नेपालका एकेडेमीको सदस्य, २०२६ सालमा मरणोपरान्त त्रिभुवन पुरस्कारद्वारा सम्मानित शिरोमणि श्री ३ भीमशमशेरका दरवारिया पण्डित समेत भएका थिए ।

सरल संस्कृत शब्द र झर्रो ठेट नेपाली शब्दको संयोजनले उनका कविता राम्रा र चिटिक्क परेका छन् । संस्कृतका संयोजनले नेपालीकरण गरी काव्यमा लालित्य भर्ने लेखनाथ कुशल काव्यकार हुन् । संस्कृत साहित्यका महाकवि कालीदासको प्रभाव यिनमा परेको छ । सामाजिक यथार्थतालाई नविथोलिकन भानुभक्तीय काव्य निर्माणमा नयाँ मोड थपेका छन् । रस ध्वनिलाई नै काव्यको जीवन मान्ने शिरोमणि भाव र भाषाले सजीव बन्न पुगेका छन् ।

लेखनाथ सर्वप्रथम दार्शनिक कवि हुन् । उनमा वेदान्त दर्शनको अमेट छाप परेको छ । जीवन चङ्गा, चुँडिएको चङ्गा कोकोमा अद्वैत ब्रह्म चिन्तन छ । अध्यात्मभाव लेखनका समस्त कविताको आत्मा हो । पूर्वीय दर्शन र साहित्यलाई नेपाली काव्यमा भरी कवितात्मक सौन्दर्य झल्काएका छन् । उनको ऋतुविचारबाट नेपालीमा काव्य कुसुम फक्रेको हो । सत्यकली संवाद र बुद्धि विनोदमा देखापरेको काव्य चहकद्वारा उनमा विश्लेषणात्मक बौद्धिक बुद्धिवाद जन्मेको पाइन्छ ।

आधुनिक युगमा जडवादको व्याप्तता, मानवताको अन्त्य सामाजिक शोषणबाट वर्ग भेदको उदय र मत्स्यन्यायको चकचकीदेखि असमानता, अन्यायले बढाएको धार्मिक भाव अस्ताएको देखी उनी क्षुब्ध देखिन्छन् । उनको विचारमा अन्धविश्वासबाट धर्म जिल्लिएको छ ।

जुन समयको गर्भमा व्याकरण थियो, माटोमा शब्द र कलामा अनुहार थिएन, रस माधुर्यता जन्मेकै थिएन, त्यस्तो समयमा नेपाली भाषाको समुत्थानका लागि कलम चलाउने शिरोमणि यस माटोमा अजरामर छन् ।

□□□

कविता

मान्छेको कथा

✦ निमेष निखिल

अश्रुसिक्त आँखाहरू बोकेर
उसले याचना हेरिरह्यो मतिर
सुकिलो कमिज/सेतो कोट
टाइ र चमकदार जुत्ताहरू
धमिलो कालो चश्माभित्रका आँखाबाट
मैले पनि याचनाबाहेक
अहँ ! केही हेर्न सकिनँ उतिर ।

उसले नाङ्गो आङ सम्झ्यो
मैले उमेर पुगेकी छोरी सम्झें
उसले विहानदेखिको भोको पेट सम्झ्यो
मैले हप्तौंदेखिको बिरामी छोरो सम्झें
मैले हप्तौंदेखिको बिरामी छोरो सम्झें
उसले मलाई आफ्नो भोकको
हत्यारा सम्झ्यो
मैले आफ्नो अन्तवार्ता लिनेको
अनुहार सम्झें
उसले मलाई आफ्नो अन्नदाता सम्झ्यो-
विडम्बना !
मैले त्यो रूपमा कसैलाई सम्झन सकिनँ ।

आजकल ऊ हराएको छ
म पनि हराएको छु
सडकछेउमा,
एउटा जड्याहाको मोटरले ऊ कुल्चियो
सडकमै-
एउटा मोटरले मैले कुल्चाएँ-आफुलाई
एउटै नदीका दुई छेउमा
ऊ जल्यो/मलाई जलाइयो
समान रूपमा आगोका लप्काहरू
आकाशतिर उचालिए
पृष्ठभूमिका एउटा कालो इतिहास छोडेर
मान्छेविहीन सहरको मध्यरातमा
एउटा मूर्दा-शान्ति छोडेर ...। - सर्लाही

गीत

✦ इन्द्रकुमार श्रेष्ठ 'सरित्'

मसँगै उदास छ किन आज मेरो मन
हँसाउँभन्दा रुन्छ किन डाँको छाडी झन ।

घामलाई छायाँ परेजस्तो जिन्दगीको यात्रा
यात्राको त सुखै छैन जीवन सधैंको नै जात्रा
काँडा छाडी फूल टिपुँभन्दा साँघुरिएछ चमन
म सँगै उदास छ किन आज मेरो मन ।

बिपनीले सताउँछ झन् सपनीले रुवाउँछ
निष्ठुरीलाई बिर्सुभन्दा झन् याद आउँछ
मलाई हेरी धर्ती हाँस्छ अनि हाँस्छ गगन
म सँगै उदास छ किन आज मेरो मन ।

पो.व.नं.५२७ काठमाडौं

कविता

फूल

✦ उर्मिला पन्त (पाण्डेय)

काँडा बीच फुलेर पनि
मुस्कुराइरहन सक्ने
च्वाइ चुँडेर लाँदा पनि,
सुवास फैलाइरहन सक्ने ।

किचीमिची पार्दा पनि,
मगमगाइरहन सक्ने
जस्तै दुःख र संकटमा पनि
अविश्रान्त हाँसिरहन सक्ने ।

- ज्ञानेश्वर

यात्रासंस्मरण

कार्यक्रम झरनाको-अनुभूति यात्राको

✦ माधवप्रसाद काफ्ले

विगतमा केही गर्न सकिएन भनेर ओइलिएको मनका पीडा र पश्चातापलाई रद्दीको टोकरीमा हालिदिनका लागि विश्वास, भरोसा र साहससँगै ठडिएका लोभ र लालचलाई ढाकिदिनका लागि, विवशतामा बेरिएको असन्तुष्टिको बत्ती बालिदिनका लागि मनको क्यानभासमा प्रगतिको चित्र कोर्न लागेको थिएँ, एक्कासी मेरा सहृदयी मित्र रमेश मोहन अधिकारीज्यू सूर्यको नौलो किरणसँगै नयाँ सौगात लिएर आइपुग्नु हुन्छ- झरना साहित्यिक परिवार, छतिवन मकवानपुरको तर्फबाट साहित्यिक कार्यक्रममा सहभागी हुनका लागि, निम्ताको बिटो बोकेर ।

नेपाली भाषा र साहित्य भनेपछि हुरुक्कै हुने, जहाँ बसे पनि भाषा र साहित्यको सेवा र संबर्द्धन गर्न विभिन्न साहित्यिक संघ संस्था खोली-खोली हिड्ने र मेश मोहनज्यूको यस आत्मीय आतिथ्यलाई म हृदयदेखि नै सम्मान गर्छु, स्वागत गर्छु र सहर्ष स्वीकार्छु।

कार्यक्रम २०५२ जेठ १३ गतेको दिन थियो। बिताउनु पर्ने बीचमा थुप्रै दिनहरू बाँकी थिए । निम्तारूहरूको नामावलीमा चन्द्रनिगाहपुरबाट मित्र सपूत कार्की र बन्धु हरि कृष्णकाफ्ले पनि हुनुहुँदो रहेछ। त्यसमा पनि श्रद्धेय गुरु तथा नियात्रा साहित्यका चम्किला चन्द्रमा 'निर्मोही' ज्यूको ममता स्नेह र शुभकामनाका साथै उत्साह, अनुरोध र आग्रह! नजाने त कुरै भएन त्यसैले आत्मामा अल्झिएको आलस्यलाई, जीउमा जेलिएको जुम्सा जाँगरलाई मनमा मौलाउन खोजेको संकुचित मानसिकतालाई सोहोरेर संकीर्णताको भकारामा मिल्काउँदै रहरको गोरेटो खन्न थाल्छु, त्यस दिनदेखि छतिवन जानका लागि।

त्यस दिनदेखि हिड्ने/घुम्ने उखर्माउलो उत्तेजनालाई लिएर म उत्साहको आँगनमा डुल्न थालेपछि मलाई यो १३ गते आजै आइदिए पनि हुन्थ्यो, ऐलै आइदिए पनि हुन्थ्यो भनेजस्तो एक किसिमको हुटहुटीको अगुल्टाले मेरो मन मष्तिस्कलाई ठोसिरहेको थियो। व्यावहारिक व्यस्ततालाई जगेडामा राखेर घुम्ने रहर र जाँगरलाई प्रतीक्षाको चौतारामा बिसाएर छट्पटिएको थिएँ, समयको कछुवा कुदाई निर्णयलाई पर्खेर।

समयको बाउको पनि पिताम चलेन मेरा धैर्य र प्रतीक्षामा भाँजो हाल्न। जे होस् बल्ल आईपुग्यो जेठ ११ गते। हामीले प्रस्थान गर्नुपर्ने दिन। सल्लाह त थियो- हामीहरूको जिजगढ नजिकै बग्ने बकैया खोलैखोला हिड्ने। तर जेठ ६ गते व्यास दाइले त्यो बाटो आफूले पहिले एकपटक हिंडेको र वर्षा याम खोलाको बाटो बग्ने र डुब्ने डरको साथै चोर-डाँकाको बिगविगीबारे आफूले भोगेका र देखे, सुनेका घटनाहरूको बयानसाथ त्यताबाट सुझाव दिनुभएको हुनाले हामी भयको भकारीमा गुट्मुटिएको भावनालाई सुर्केनो पार्दै हेटौंडातर्फबाट मोटरको बाटो जाने निर्णय गर्छौं।

बिहानको पेट-पूजा सकेर जब म प्रस्थानको लागि मंगलको शुभारम्भ गर्छु मेरो मंगलमा अमंगल पारिदिनुहुन्छ मित्र द्वयले समयमै तोकेको ठाउँमा नआइपुगेर । छट्पटीको गल्फन मष्तिस्कमा बाँधेर घरी यता-घरी उता गर्दै ३ घण्टा बिताउँछु चन्द्रनिगाहपुर चोकमा । म त नौलो ठाउँमा जान हिडेको मान्छे! आफूले सम्मान गरिआएका र आफूले किताबमा चिने पनि नदेखेका अग्रजहरूसँग भेट हुन्छ भन्ने खुसीले भुइँमा न भाडाँमा भएको मान्छे, चंचलता र उत्साहको उखर्माउलो पोलाइबाट पिल्सिएको मानसिकतालाई लिएर हिडेको हुनाले ममा अब वहाँहरूलाई पर्खिरहने धैर्य बाँकी बसेन। त्यसैले बस विसौनीतिर लाग्छु। बसले पनि 'जाने भए जाउँ है' भन्दै निकै चुरीफुरी देखाएको हुनाले हतारिदै चढ्छु बसभित्र। बस हिँड्छ। हरियो, शान्त र स्वच्छ परिवेशको छातिमाथि वेफ्वाँकको कोकोहोलो गर्दै हिटलरी पारामा।

चन्द्रनिगाहपुरबाट ४१ कि.मी पथलैया र त्यहाँबाट २७ कि.मी. हेटौडा । सडक सद्दे भएको भए करीब एक साढें एक घण्टाको बसको बाटो । नेताजीले जस्तै बाटाले पनि बीच-बीचमै गति छाडेको हुनाले बस प्रतिघण्टा १५-२० कि.मि.का दरले दौडेको हुन्छ । दौडेको के भन्नु घिस्रिरहेको थियो । बसभित्र गर्मी अत्यधिक थियो । बसमा बस्ने त कुरै छाडौं उभिने पनि ठाँउ थिएन । सिटमा जो बसेका थिए उनीहरूलाई अलिकति छोइयो भने अहंकारको आगो ओकल्थे जिन्दगीमा कहिल्यै पनि कसैसँग घच्चा-पच्चा र छुवा-छुत नभएको झैं गरेर । र, जो उभिएका थिए यति त्रसित थिए, यति थकित थिए अव उनीहरूमा ओर्लने हुति पनि अरूसँग सापट लिनुपर्ने अवस्था आइपर्नेछ भनेजस्तो देखिन्थ्यो । भेडा बाखा भए मछन् कि भनेर सुरक्षाको लागि खोर बनाउन खोज्ने मान्छे, बस्तुभाउ भए एकले अर्कालाई हानि पो हाल्छ कि, जुधि पो हाल्छ कि, किचि पो हाल्छ कि भनेर गोठ भित्रपनि किलाको बन्दोबसत गर्न तम्सिने मान्छे आज मान्छेलाई नै यति अवहेलना गरिरहेको थियो, यति घृणा गरिरहेको थियो, यति अमानुषिक व्यवहार गरिरहेको थियो, त्यो देख्दा मेरो स्वाभिमान टुक्रा-टुक्रा भयो । हरेक बस्तुको मूल्य र मान्यता खोजेर हिँड्ने मान्छेको बीचमा मान्छेको कुनै मूल्य र मान्यता थिएन । निचता र कृतघ्नताको संघारमा उभिएका मान्छे देख्दा लाग्यो, विकास र उन्नतिका नाउँमा हामीले एक थापिआएका सुख हामीले भोगिआएका सुख र हामीले आर्जन गर्न खोजेका सुख ग्याँसच्याम्बर भन्दा पनि पीडादायी र त्रासदीपूर्ण, पुराणमा वर्णित रौख भन्दा पनि कष्टकर र दुःखदायी रहनेछन् भन्ने प्रत्यक्ष अनुभव गर्न पाएँ मैले त्यस यात्रामा । यस्तै पेलम-पेलको पौठेजोरमा पेलिएर, ठेलम-ठेलको छाति ठोकाइमा ठेलिएर उन्माद र विषादको हावामा हेलिएर दिउँसो २ बजेर ५ मिनट बितेपछि पो बल्लतल्ल बसले पुऱ्याइदियो हेटौडा नगर पालिकाको बस बिसौंनीमा । अन्य यात्रुहरू आफ्नो दुरावस्थालाई व्यवस्थित पार्न हतार गरिरहेका थिए भने म आफ्नो गन्तव्यतिर लम्कन लागिरहेको थिएँ ।

मसँग फुर्सद पो कहाँ थियो र? भ्रत्किएको सन्तुलनलाई सिंगार पटार गर्ने । ३ बज्न आँटीसकेको थियो । पुग्नु पर्ने ठाँउ छतिवन जाने बस ३ बजे नै हेटौंडाबाट कुलेलाम ठोक्ने भएकाले संचित समय मसँग ७-८ मिनेट मात्र थियो । त्यसैले वस पार्कबाट दायाँ-बायाँ नहेरी टुप्पी कसेर कुदें सालिक ठडिएको ठाउँतिर ।

निर्धारित समयमै म जस्तै हस्याङ-फस्याङ गर्दै आइपुग्नु भयो श्रद्धेय गुरुद्वय 'निर्मोही' र 'परिश्रमी', यादव प्रसाईलाई साथमा लिएर । बसले हिँडनलाई शखघोष त पहिलेदेखि नै आफ्नो बुताले भ्याएसम्मको बल लगाएर गरेको हो । मैले सुनेको पनि हुँ तर अहिले भने ब्राह्मण भोजनको तर्खर गर्दै कुला गरी आचमन औसनी छरेर पंच गाँस टिप्दैथ्यो । यहाँबाट हामीलाई साथ दिनु हुनेमा समालोचक रमेश गोर्खाली र कवि भीम विराग पनि हुनुहुन्थ्यो । वहाहरूसँगै साथमा जाँदा बस ३ बजे पछि नपाइने हुँदा वहाँहरूलाई भोलि साथै लिएर आउने जिम्मेवारी घनश्याम न्यौपाने ज्यूलाई सुम्पेर हामी चढछौं छतबिन जाने बसमा ।

दक्षिणतरिको लामो चुरे शृङ्खला उत्तरतिरका अग्ला महाभारतलेकका हरिया र भरिला डाँडाहरूले किल्लाका रूपमा खडा भएर मकवानपुरको संरक्षण गरिरहेछन् कुनै पनि आततायी मीरकासिम, गुरगिन खाँ र अत्याचारी, आक्टरलोनी जनरल मार्ले र लार्ड हेस्टिंग्सका कुदृष्टि र कुनियतबाट बचाउका लागि । बीचमा गुँडुलि परेर लम्पसार परेर लम्बिएको नयाँ मार्ग कुनै यौवनाले ओठमा लगाएको लालीजस्तै मकवानपुरको सोह्र शृङ्गारमा शोभा बढाई रहेको थियो । त्यही बाटोमा हामी मकवानपुरको सुन्दरतालाई लुछ्दै घडाभरि छर्चल्किएको यौवनलाई चुस्तै मदहोस भएर अगाडि बढिरहेका थियौं नौलो ठाँउमा परि कल्पनाको काखमा लुट्पुटिदै । बस शिरै शिर चौघडा पुतलीबजार, रंगशाला हुँदै आफ्नो गन्तव्य स्थानतिर गुड्किरहेको थियो । म चिन्ताको बुइ चढेर कल्पनाको कहालीलाग्दो अक्करमाथि उडिरहेको थिएँ । रहर उखर माउलो भएर चेतनाको भकारीमा समुद्र मन्थन गरिरहेको थियो । लालचका हर्पेमा छोपिएका मेरा आँखा सडक किनारको मनमोहक परिवेश, रमाइलो वातावरण, भरिलो वैंशमा लेभिएर दृश्यलाई बलात्कार गर्न पटक पटक बसको झ्यालबाट हाम्फालेर यत्रतत्र दौडिरहेका थिए । म सन्तुलनको नथ आवेगको नाकमा घुसारेर रहरको लगामलाई तान्ने असफल प्रयत्न कम्मर कसेर गरिरहेको

थिएँ भने चक्षु मभन्दा चौगुना चलाख भएर चंचल र चौमुखा भैरहेको थियो आफ्नो इच्छा पूर्तिका लागि ।

यहाँको भू-बनौट र माटो चिप्लोबाटोको स्वरूपले बाल्यकालमा तिहारमा देउसी खेल्दा देउसेले भट्याउने 'रातो माटो चिप्लो बाटो' को झझल्को र संझनालाई जीवन्तता दिइरहेका थिए । मेरो मन वसबाट ओर्लेर नजिकैको बारीमा मकै गोड्ने खेतालाहरूको लाममा मिसिएर जाँगरको कोदालो लिएर मच्चिरहेको बेलामा बसले ब्रेक लगाईदियो, फुर्के चौरमा पुगेपछि म सोचाइको साङ्लोमा जेलिरहेको थिएँ भावनाको डुङ्गामा हेलिइरहेको थिएँ कतिबेर रामधुनी, ठूल्दमार, बड्कुले कटेछन् पतै पाइँन । 'लौ चियापान गर्ने हो भने गरिहाल्नु है' भन्ने खलासी भाइको आदेश चल्छ । ल्याइएको सामानभन्दा तेब्बर खाने इच्छाले मनमा मुड्कि बजारि रहेको थियो र सोधेको पनि थिएँ व्यासदाइलाई अरू लिऔं कि भनेर । वहाँले पुग्छको विर्को मेरो मुखमा ठोकिदिनु भएको हुनाले आफ्नो इच्छालाई मरिचझैं चाउरिन लगाएर करले सहमति प्रकट गरी औपचारि कता त पुरा गर्नै पऱ्यो ।

बस फुर्केचौरबाट ताइको फुरौलो जस्तै नाच्दै सत्र ठाउँ टालेको कम्मरलाई भाँच्दै नागवेली परेको चुरेको कछाडै कछाड ओरालो लागेको घामसँगै दौडन्छ । बस यहाँबाट ओरालो लागेपछि अनि जब उँघ्न र कन्न थालेपछि मलाई भैरव अर्यालको 'लाहुरेको यात्रा' स्मरण, पिंडालीको 'शूर-वीरहरूको नरकयात्रा र निर्मोही व्यासको 'जाइजा चरी गोंसाइँ स्थान'ले नाक खुम्च्याउँछन्, गिज्याउँछन् र खुच्चिङ भन्दै काखि बजाउँछन् । 'था'पाइस् हामीलाई हेर्दा हाँस्थिस्, डिच्याउँचिस्, रमाइलो मान्थिस् पाखे भन्थिस् नि ! कस्तो मजा हुदोरै'छ कच्चिबाटोमा मोटरमा चढेर उकालो ओरालो गर्दा कसैले तेरा काखमा या टाउकैबाट छापिदिएका भए चाल पाउँथिस्-दुर्गममा यात्रा गर्दा यात्रुले भोग्नु पर्ने आनन्द तर अभागी मोराहरू परेछन् आजका यात्रुहरू र जोगिइस् छाद सोहोराइवाट ! भोलि चाल पाउलास्..... भन्दै अट्टहास र उपहासका अनुहारहरू बसका प्रत्येक प्यालहरूबाट खित्का छोडेर हाँसिरहेका थिए ओरालोमा गुडुल्किदै ।

सिन्कि खाँदेजस्तो थिलथिलो पारेर बसले अस्ताचलको सूर्यसँगै ढोकाबाट गलहत्याउने संकेत गर्छ बेलुका ६ बजेतिर छतिवन बजारमा । बजार नभनौं मोटरको बाटो खुलेको हुनाले बजार हुने प्रयत्नमा सडक किनारका दुई-चार घरमा राखेका बस्तु चिडियाखानामा पालेका जन्तुजस्तै लाग्दथे । साबुन र सरफ, विस्कुट र बिंडीको एकाधिकार भएका ती कोठाहरू देख्दा मैले छुट्याउनै सकिन, व्यापारको मोहमा बजारको अस्तित्व धान्न बसेका हुन् कि बजार को उपहास गर्न खोलिएका हुन् । जे होस् सहरको गन्ध गाउँमा पस्ने रहर चैं पुरै गरेको रहेछ ।

मधेसको उखर्माउलो गर्मीमा पसिनाको बाफले हामी शीरमा खाटा उप्कन लागेका सुख्खा र खडेरीको डामलाई पिठ्यूमा जुको टाँसिएको जस्तै टाँसिएको आगाको फिलुङ्गेजस्तो घामलाई शीतलता र हरियालीको पोल्टामा पोख्न पाउँदा हर्षित मात्रै हैन हामी आनन्दित पनि हुन्छौं, खुसी मात्र हैन गर्वित पनि हुन्छौं हाम्रो देशको भौगोलिक अवस्थादेखि यही नारायणी अंचलमा पनि कतै फलाम पनि पग्लेला जस्तो गर्मी हुने ठाउँ छ जहाँबाट हामी आएका छौं । कतै बाह्रै महिना जाडाले सिरक ओढिरहनु पर्ने नहाभारत लेक । कतै बाघ भालु र सिंह जस्ता हिंस्रक र डरलाग्दा जनावर छ्यापछ्यापती भएको चारकोसे झाडी कतै गर्मी होस वा जाडो जहिले पनि मन्द मुस्कान छर्दै संगीतका सात स्वरसँगै सुसाइ रहने नारायणीको सेरोफेरो र यी सबै चिजलाई समेट्न आतुर भएको छतिवन झर्नासाथ /हेर्नासाथ हामी मोहित हुन्छौं मोहनी लगाउनै पर्दैन । बसबाट ओर्लनासाथ चिनापर्चीका पोका फुकाउन थाल्छौं, आत्मीयता र नम्रताको सौगात बाड्दै शिर झुकाउन थाल्छौं चुरे शृङ्खलाको आवरणको यौन र उन्माद पिउन घाँटी सुकाउन थालेको थाहा पाएपछि छतिवन नवान्तुकलाई लठ्याउन स्वागतमको सुरुवात धानचमरा ओच्छ्याएर गर्छ पसिना र पुरुषार्थको मुस्कान ओछ्याएर गर्छ ॥ चिनापर्ची कसैसंग थिएन तापनि साहित्यिक कार्यक्रममा सहभागी हुन आएका हुन भन्ने थाहा पाए पछि हामीले टुहुराको अनुभव गर्नु परेन । प्रत्येक छतिवनबासीका अनुहारमा जिज्ञासा र सहयोगको भाव टन्न देखिन्थ्यो । आश्चर्य चैं मलाई के लाग्यो भने प्रत्येक व्यक्ति हामीलाई हरेक किसिमको सहयोग गर्न तम्तयार थिए । मेरा आफन्तहरू मैले राम्रो जागिर नखाएकोमा मर्माहत हुदाँहुँदै पनि साहित्यलाई

मैले अलग्याउन सकिँन। स्वार्थको धुरीमा चढेर सम्पति जम्मा गर्ने करोडपतिहरूले पनि प्राप्त गर्न नसकेको आत्मसन्तुष्टि वरालाकुरामा लाग्दा पनि सजिलै पाउन सकेकोमा म तृप्त भएँ। साहित्यमा लागेर नीच उक्रचे गरेँ थाहा छैन तर जे गरेँछु रामै गरेको रहेछु । सत्कार्य नै गरेको अनुभूति दियो मलाई यस यात्राले।

सूर्यास्तसँगसँगै हामी रमेश मोहनज्यूको डेरामा पुग्छौं । निम्त्याइएको दिनभन्दा एकदिन अगाडि नै आएको देखेर आश्चर्य र खुसीयालीको गजरा ओछ्याएर स्वागत/सत्कार गर्नुहुन्छ हामीहरूलाई। विवशतामा बेरिएर १७-१८ घण्टा परिश्रम गर्दा पनि कहिल्यै थकाइ लागको महसुस नगर्ने कयौं नेपाली पनि छन् र यही देशका उरन्ठेउला हामी २-४ घण्टा बसमा उभिंदा-बस्दा पनि थाकेका थियौं, थकाइले पाकेका थियौं र नथाकेका भए पनि थाकेको अभिनय गरिरहेका थियौं। थकाइलाई भोकमा मुछेर रमेशजीको लाचारीको फाइदा उठाउन बुताले भ्याएसम्मको बल लगाएर वहाँको कोटा घटाउँदै थियौं।

खाने बेलामा दुईखेमामा विभाजित हुन्छौं । उद्धव सापकोटा (आयोजकमध्ये एक) को अंशमा पर्छौं म र व्यास दाइ। सापकोटाज्यूको आमा सारै रसिली, गफाडी र फरासिली हुनुहुँदो रहेछ। आफन्तको भन्दा पनि ज्यादा स्नेहको सौगात सोधी-सोधी खन्याएर ख्याएर हामीलाई टन्न पार्नुभो । वहाँको शिष्टता र न्यानो माया पाएपछि हामी आत्मीयता साटासाट गर्छौं । गफैगफको गुजुल्टोबाट फुत्किएका मेरा आँखा एक्कासी बुढी आमैका सिउँदोमा पछारिँदा म छाँगाबाट खसेजस्तै झसंग हुन्छु। आम्मै नि! यस्तो खाउँ खाउँ र लाउँ लाउँको उमेरमै प्रकृतिको कुन पाशविक प्रकोपले पुछेर लगेछ उनको सिउँदोको सिन्दुरलाई? जिज्ञासाको पोको स्मृतिपटलमा पस्निन नपाउँदै उनलाई सोध्छु- यहाँको श्रीमान्.....? गोरो रंग, सुन्दर चेहरा, हँसिलो मुख मेरो प्रश्न सुन्नासाथ बत्ति निभेझैं भयाप्प निभ्छ, कालो र मलिन हुन्छ/र सुनाउन थाल्नुहुन्छ आजभन्दा २४ वर्ष अगाडिका कुरा- "लाउँलाउँ र खाउँखाउँ को उमेरमा काँधमा परिवार पाल्ने जिम्मेवारी र जमर्को बोकेर छतिवनको फाँटलाई पुरुषार्थ र परिश्रमको पसिनाले भिजाएर हराभरा पार्न कम्मर कस्ता कस्तै एक्कासी मलेरियाको नर पिशाचले चटक्क चुडेर लग्यो....." भन्दै अतीतका असैह्य पीडाको पोकालाई आँखाबाट निकाल्न धालेपछि करूणाको अत्यासलाग्दो गहिराइमा छट्पटिनु पर्ने पो हो कि भन्दै अँध्यारोको आड लिदैं बाँकी वेदनालाई बाँध्न लगाएर बिदावारी हुँदै लाग्छौं विश्राम गृहतिर ।

पछि सोध्दा थाहा पाइयो पीडाको इतिहास बोकेको कुनै जमाना रहेछ छतिवनले पनि खोज न हो वन्य जन्तुहरूको तीव्र आक्रमण, औलो अथवा कालोज्वरको अत्याधिक प्रकोप सुन्दा पनि छाति फुट्ने खालको कहालीलाग्दो र तीतो यथार्थ रहेछ। कति नवजवानहरूले पत्नीको पीरमा बनै बल्ने गरी, पाखै थर्किने गरी, चौतारै भत्किने गरी, चप्लेटि नै फुट्ने गरी रोएका रहेछन्, अर्धाङ्गिनीलाई अलच्छिनी घटनाले चटक्क चुडेर लगिसकेपछि। यौवन र उमङ्गको फूल सिउँदोमा लटरलम्म फुल्न नपाउँदै जर्वजस्ती पुछिएको रहेछ-सिउँदोको सिन्दूर कति नव यौवनाहरूको जोश र जाँगरले भरिएको हिम्मतिलो मुटुलाई, प्रहरा फुटाएर सिर्जनाको बाली लगाउने आँटलाई प्राकृतिक प्रकोपका कुनै पनि कुनियतसँग जुध्न सक्छु भन्ने भरोसालाई टुक्रा-टुक्रा, चोक्टा-चोक्टा पारेर लुछेको पनि रहेछन् यहाँका वन्यजन्तुहरूले र कति जनालाई ख्यालख्यालैमा संसाँझै लिएर कुलेलाम ठोकेको रहेछ यही पापी वकैयाले पनि । त्यहाँबाट पैदल हिड्दा निजगढ नजिकै पर्ने र मोटरमा चढेरभन्दा चाँडै पुगिने हुँदा हेटौडातिरबाट भन्दा पनि वकैयाकै बाटो हिँड्दा रहेछन्। दुर्भाग्य ! अझै पनि कतिजना लुटिंदा र हेछन्, चुटिँदा रहेछन्। मधेसबाट ल्याएको लुगाफाटो र लुगाफाटो लिन मधेस जाँदा आफ्नो रहरलाई नङ्ग्याएर, सन्तुलित शरीरलाई बङ्ग्याएर फर्कन विवश हुँदा रहेछन् यहाँका मान्छे घरि-घरि ।

अझै पनि राणा शासनको रहनी बाँकी रहेछ । राजनीतिले ७ साल १७ र ४७ सालको फड्को मार्दा पनि राजनेताले भाषणमा परिवर्तनको फल झार्दा पनि र उच्चासनमा बसेर डकार्दा पनि राहजनी र लुटपाट गर्नेहरूको पेशामा अझै पनि कुनै आँच नआएको देख्दा देशले स्वीकारेका र प्रशासनले ठोक्ने गरेका सुरक्षाका र संचारका ढ्याङ्ग्याहरूलाई तत्कालै फुटालिदिउँ जस्तो लाग्यो।

भोलिपल्ट हामी फापरवारी ("छचल्किन्छन्

आँखाहरू" भन्ने नियात्राको सेरोफेरो अर्थात धिंयाल काण्डबाट प्रभावित एरिया) तिर घुम्न जान्छौं । करिब ४ कोसको दुरीमा रहेछ फापरबारी छतिवनबाट । बिहान ५ बज्नु अघि नै छोडेका थियौं छतिवन । एकघण्टा पछि बिहानको सूर्यको स्वर्णिम किरणसँगै छरिंदै पुग्यौं हातीसुंढा भन्ने ठाउँमा । वकैयाको किनार मा रहेको टन्न मिलेर बसेको वस्ती रहेछ । नेवार जातिको बाहुल्यभएको यो वस्ती व्यापारिक केन्द्रको रूपमा फस्टाउन होस्टे र हैसे गरिरहेको रहेछ । पेट देवीलाई अलिकति धुप धुवाँर चढाएर अगाडि बढ्छौं । घाम लमतन्न भएर टाउका अगाडि तेर्सिंदै घरि-घरि हाम्रो बाटो छेक्न आउँछ तापनि वकैयाको चिसो हावाले हामीलाई कुत्कुती लगाउँछ । रुखको सिंयाल र छहारीले सुम्सुमाउन थालेपछि तेर्सिएका वाधा र अड्चनहरूलाई कुल्चंदै गफको तालमा डुबुल्की मार्दै आनन्दको किनारा समाउन पुग्छौं । केही गरी हाम्रो उम्लिरहेको जोशमा, उर्लिरहेको जाँगरमा आलस्यका आँकुरा निस्कन आँटे त्यसलाई हौसलाको ऋेनले हाम्रो हिम्मत उचालिंदै अगाडि लगाउनु हुन्थ्यो । हामी अर्थात रमेश मोहन अधिकारी, यादव प्रसाई र म रहरले फुर्लुङ्ग फुर्लुङ्ग नाच्दै वहाँको पछिपछि लाग्थ्यौं । म यस्तैमा झल्यास्स "जीउको लुरे भएर पनि यो एक सुरे छ" भन्ने पक्ति संझन्छु । साच्चै नै व्यासदाइ एकसुरे हुनुहुँदो रहेछ हिड्न लागिसकेपछि कसैले भेट्न सक्ने भा' पो ! जति मरिमेटेर कुदे पनि । अब त भेट्न आँट्यौं भन्दानभन्दै वहाँ फुर्लुक्क डालीमा चरा उफ्रया जस्तो उफ्रेर अगाडि पुग्नु हुन्थ्यो । समतल जमीनमा भने भूवन चूली भन्ने उकालोमा त कुरै नगरौं । लाज मर्नु/बेइज्जत हुन्छ । "नखाउँ भने दिनभरिको सिकार खाउँ भने कान्छा बाबुको अनुहार" पारिदिनु भयो व्यासदाइले त्यसदिन हामीलाई ।

व्यासदाइका रोचक र रमाइला गफ सस्मरण र चुड्किलाले उडाएर लान्थ्यो हाम्रो थकाइलाई । अनि हामी हौसिंदै जान्थ्यौं व्यासदाइ हसाउँदै जानु हुन्थ्यो, गफको सुरले चारघण्टाको समयलाई कतिबेर उछिट्याएछ पत्तै भएन । एक्कासी घण्टीको आवाजले हाम्रो तन्द्रा भंग गरिदिएपछि पो थाहा पायौं हामी फापरवारीको संघारमा कुल्चन पुगेका रहेछौं भनेर ।

यही फापरबारी जसको बुइमा चढ्न व्यासदाइ उलँदो वागमतीको भेलमा हेलिन पनि तयार हुनुहुन्थ्यो, चुँडिएको चप्पल हातमा लिएर चुरेको डाँडै डाँडा र अररी, बेल र मैदलका काडैकाडाँ अनि बन्माराको घारी नै घारी रेलिन पनि तयार हुनुहुन्थ्यो, साउनको झमझम पानी परिरहेको बेलामा पनि हुरी र वतासँगै डाडाँ, खाल्टा, रूख र बुट्यानमा जेलिन पनि तयार हुनुहुन्थ्यो, यसै गाउँका लागि । पचाससालको बाढीले लुछाचुँडी पारेर अधकल्चाएको बनाएको, ठाउँको निमित्त ! जहाँ पुग्न/जसलाई हेर्न व्यासदाइले यत्ति मरिहत्ते गर्नुभएको !!! के छ र यहाँ त्यस्तो अलौकिक, आश्चर्य र अनौठो कुरा? झलक्क हेर्दा विशेष केही देखिन्न । हुन त अपमानै अपमानको वर्छी स्वाभिमानमाथि बर्जँदा र त्यसको चोट सहँदासहँदा चट्टान बनिसकेको मेरो मुटु, मेरो चेतना, मेरो मन चट्टानभन्दा पनि कडा, फलामभन्दा पनि बलियो र रबरभन्दा पनि चाम्रो भैसकेको हुनाले मानवीय मूल्य र मान्यताप्रति सहानुभूति र सोचाइमा संकुचितताको पट्टी मेरा आँखामा लागेका हुनाले मैले "केही" नदेखेको हुन सक्छ । त्यसैले फापरवारी भन्ने ठाउँ अन्तै पो छ कि ? रमाइलो र रहरलाग्दो! मनमा आश्चर्यका इच्छाहरू र जिज्ञासाका मुनाहरू पलाउन थालेपछि अपरिचित मान्छेसँग सोध्न पुग्छु- यस गाउँको नाउँ? उसको जवाफको साथै कमिसनको लिउन टड्कारो रूपमा टाँसिएको कृषि सेवा केन्द्र, भेटनरी, स्वास्थ्य चौकीका साइनबोर्ड देखेपछि फापरवारी होइन कि भन्ने मेरो शंकामा वास्तविकताको ठेडी ड्याम्म ठोकियो ।

लोकहित मा.वि. फापरवारीका प्र.अ. मधुसूदन शर्मा नेपाली साहित्यमा रुचि राख्ने रमाइलो र मज्जाको मान्छे हुनुहुँदो रहेछ । दिउँसोको टंटलापुर घाममा पनि अल्छि नमानिकन हामीलाई घुमाइदिनु भयो- गुल्मे थुम्काको सेरोफेरो । अपरान्हमा ओर्लिन लागेको घामको किरणसँगै ओरालो लाग्यौं गुल्मेथुम्काबाट । यसको सेरोफेरोमा प्रगति र प्रतिभाका पंकज कालान्तर सम्म नील कमल र पारिजातजस्तै मग्मगाइ रहुन् । चेतनाको बारीमा ढकमक्क फुलिरहुन्, उन्नतिको पखेरामा खुलिरहुन् सबै जना विद्या र बुद्धिको मातमा मस्त भएर भुलिरहुन् भन्ने शुभेच्छा राख्दै विदाबारी हुन्छौं फापरवारीबाट ।

१३ गते रहरको दहमा चुर्लुम्म डुबेको थियो

छतिवन । साहित्यिक कार्यक्रममा सहभागी हुन सबै गाउँबासीहरूमा उमङ्गको छाल नै आएको रहेछ । बाढीले आयोजना केन्द्रलाई नै ढपक्क ढाकेको रहेछ । नेपालमा समयको सवालमा जतिसुकै लापरवाहीरहि आएको भए तापनि छतिवनलाई यसले छुन सकेको रहेनछ । तोकिएको समयमा नै सबै भेला भए । कार्यक्रम शुरू भयो । सबभन्दा अनौठो लाग्ने कुरा मैले त्यहाँ के देखें भने-व्यापक जनसहभागीता । ए गाँठे कस्तो रउस चलेको ती बुढाबुढीलाई जो जीवन र जवानीको अन्तिम किनारमा पुगिसकेका थिए ती बालक जो आफ्नो आमाको दूध छुटेको सन्तापमा औंला चुसेर आफ्नो तलतल धितमारिरहेका थिए तिनीहरू पनि तछाड र मछाड गरेर ओइरिएका थिए आयोजनाको शोभा बढाउन । एउटा विशुद्ध साहित्यिक कार्यक्रममा अशिक्षित र अर्ध-शिक्षित यति अनुरागयुक्त भएर चासो देखाएका थिए कि त्यत्ति त मैले साहित्यप्रति समर्पित भएका साहित्यकर्मीहरूले राजधानीमा आयोजना गरेका ठूला-ठूला गोष्ठीमा पनि देखेको थिइनँ । प्रतिभाका नयाँ पालुवाहरूले होस्टे र हैंसे गरेर अगाडि बढाउन खोजेको यस्तो कार्यक्रममा पनि प्रत्येक व्यक्तिले आ-आफ्ना घर-दैलोमा ताल र आग्ला लगाएर कार्यक्रमलाई रोचक र भव्य तुल्याएका थिए त्यस्तो टन्टलापुर घाममा गर्मी र पसिनाको पोखरीमा चुर्लुम्म डुबेरै भए पनि झन आश्चर्य लाग्ने कुरा चैं के देखियो भने कार्यक्रम समाप्त नहुन्जेल एकजना पनि चल्मलाएनन् आफ्नो ठाउँबाट ।

अचेल छापाहरूमा साहित्यिक जनरुचिमा ह्रास आएको, साहित्यमा कसैले चासो नराखेको, साहित्कर्मी भए पनि पाठक नभएको, पढ्न खोजे पनि पत्रिका किन्ने बानी नबसेको आदि कुराहरू पटक-पटक पढ्न पाइन्छ । र, धेरैतिरको जनगुनासो पनि छ साहित्यको ठाउँ सिनेमाले लियो भनेर । किन लियो त साहित्यको ठाउँ सिनेमाले ! मलाई त यो कार्यक्रम देखेपछि लाग्यो कविकलाकारहरूको कमजोरी-आलस्य र अपरिष्कृत अनि लापरवाही र साधनाहीनताबाट वाक्क भएर पलायन भएका रहेछन् पाठक । साधनारहित भएर साहित्यको शिखरमा पुग्न खोज्ने भुइँफुट्टा जमातहरूको गुनासो पो रहेछ यो । सत्य र यथार्थलाई स्वीकारेर साधनारत हुँदै विशुद्ध साहित्य सिर्जनामा पसिना चुहाउन सके सिनेमाभन्दा हज्जारौं गुणा अगाडि र सिनेमाभन्दा लाखौं गुणा मान्छे बटुल्न सक्षम हुँदो रहेछ साहित्य । यो गोष्ठीको अन्तमा घनश्याम न्यौपाने 'परिश्रमी' ज्यूको गजल, निर्मोही व्यासको साहित्यिक प्रवचन, र मेश गोर्खालीज्यूको साहित्यको उपादेयता सम्बन्धी समीक्षा सुन्दा श्रोताहरू यति मख्ख र मोहित भएका थिए कि प्रत्येकको अनुहारमा Once More को भाव छर्लङ्ग हुने रहेछ । सूर्य अस्ताचलमा लागिसकेका थिए तैपनि कसैमा कुनै हतार थिएन । श्रोतहरूको अनुहारमा हेर्दा सहजै अनुमान गर्न सकिन्थ्यो उनीहरूमा कुनै छटपटी छैन र सबैं चाहन्थे यसरी श्रोताहरूलाई मन्त्रमुग्ध पारेर कविता, गीत, गजल सुनाउने हो भने दिनभरि मात्र होइन रातभरी पनि उनीहरू सुन्न र बस्न तयार छन्, एकातिर भने अर्कातिर बालीमा बस्तु पसे- 'पसोस् न त आज एक दिन पसे के गर्छ'? कसैकोमा दूध दुहुन ढिला भएर लैना बाछा कराए-कराउन् न त एकदिन खान नपाएर मर्ने होइनन् क्यारे' । अथवा कसैका पाडा बाछा फुकेर आफ्ना माऊको दूध खाए-खाओस् न त एकदिन खाएर के गर्छ भरे दुहे पनि त्यही दूध आउँछ भोलि दुहे पनि त्यही दूध आउँछ एक साँझ खाँदैमा पूरा वेत नै बॉझिने छैन' भन्ने भाव सबै गृहस्थहरूको अनुहारमा झल्किरहेको थियो ।

अरू थोक जे भए पनि मेरालागि छतिवन मक्का मदिना नै भयो । द्वादस ज्योर्तिलिङ्ग मध्ये एउटा ज्योर्तिलिङ्गको दर्शन गरेको फल प्रत्यक्ष देख्न र भोग्न पाए तापनि मुटुमा बिछोडको किला ठोकेर मैले आफु बसेको स्थानलाई खालि गर्नुपर्‍यो । सबैले साथ दिए तापनि समयले हामीलाई साथ दिएन । साँझ पर्न थालिसकेको थियो । फेरि हामीहरूले वाध्यता र व्यवहार को भारीदेखि मुक्त हुन जागिर को गाँड घाँटीमा झुन्ड्याएका थियौं । त्यसैलाई निरन्तरता दिन भोलिपल्ट समयमै आ-आफ्नो असन्तुष्टिको भारी बोकेर कर्तव्यको कारागारमा पुग्नु पर्ने नै थियो । त्यसैले भक्कानिएको मन र आँखामा विरहको पानी लिएर आफ्नो औकातको ढुकुटीलाई नेपाली भाषा र साहित्यको श्रीवृद्धि गर्न निरन्तर लागिरहनु भएका मित्र रमेश मोहन अधिकारी र आयोजक मण्डललाई मुरी-मुरी शुभेच्छा धन्यवाद दिँदै अमिलो मन लिएर छतिवनसँग बिदा हुन्छु ।

-चन्द निगाहपुर-५

गजल

✦ पुष्प अधिकारी "अञ्जली"

रातभरि सम्झनामा हुरी चल्यो मेरो हजुर
तिमै यादमा कल्पी कल्पी सारा रात ढल्यो हजुर ।

बाटो हिंड्दा जोडी ढुकुर सँगसँगै देख्दापनि
आफ्ना त छटपटीमै मुटु मात्र जल्यो हजुर ।

साथ दिन्छु भन्नेले नै बाटो लागी गएपछि
जिन्दगीको पर्खाल नै गर्ल्याम्म गुर्लुम्म ढल्यो हजुर ।

मेरो जीवन सिंचित गर्ने, झरना नै सुकेपछि
विधवाको सिउँदोजस्तै भाग्य ड्रुट्यो मेरो हजुर

मनभित्र मायाको दिपशिखा बाल्न खोज्दा
आस्थाको दिवार पनि अचानकै ढल्यो हजुर ॥

गजल

✦ महेश मार्सेली

जति मुटु गाँठो पारूँ उति थर्किर'न्छ
सधैं सधैं साँझमा छाती चर्किर'न्छ ।

तिमी आउने दिशातिर दृष्टिहरू छरिंदा
भित्रभित्रै यो मन अन्तै फर्किर'न्छ ।

तिमीले बोकी आउने अपसकुन चपाउँदा
हरेक विहान मिर्मिरेमा घाँटी सर्किर'न्छ ।

आकाशलाई तिमीले कालो बादल बनी हेर्दा
धरती भने आँशु पुछ्तै घामपर्खि र'न्छ ।

मेरो मनको आँगनमा काँडा च्यापी टेक्दा
फूल टिप्ने हातहरु सधैं मर्किरहन्छ ।

मार्से, खोटाङ्ग, हाल-विराटनगर

गजल

✦ जोतारे धाईबा

बात मार्दा-मार्दै सानु निदायौ कि कसो !
सपनीमै घरि-घरि चिहायौ कि कसो !

वेगिंदा म छानो टाल्न सुनको कोरिया,
यत्रो वर्ष एक्लै-एक्लै बितायौ कि कसो !

मुहार मात्र पढ्न सक्छु देख्दिनँ म व्यथा,
दुःखेका ती अन्तर्जलन छिपायौ कि कसो !

भएका सितारा-इच्छा भित्रै गुम्स्याएर,
विघटनमा सबै सबै मिलायौ कि कसो !

घरको मुली 'धाई' बन्न नसकिएपछि,
आफूलाई भार सानु रिसायौ कि कसो !

गजल

✦ एम.पी.'उराठी' गौतम

कतै जाने बाटो छैन कुहीरोको काग जस्तै
यो वैशमै जोश जाँगर वैलिएको साग जस्तै ।

फसाइदियो जालमा आज समयको कुचक्रले
लाग्छ पीर व्यथाहरू सबै मेरै भाग जस्तै ।

चाहना र आकाङ्क्षामा तुषारापात भइदिंदा
जीवन नै लाग्दो रै'छ डसी राख्ने नाग जस्तै ।

फर्कू भने नसकिने विधिको यो विधान यस्तै
अतीत नै थियो बरु वसन्तको वाग जस्तै ।

कतै जाने बाटो छैन कुहीरोको काग जस्तै
यो वैशमा जोश जाँगर वैलिएको साग जस्तै ।

-अमरपुर-गुल्मी

गहिराइ

✦ मधुसूदनप्रसाद घिमिरे

गहिराई नाप्ने यन्त्रहरू बढ्दै गइरहेका छन् । पानीको गहिराइ समुद्रमा नापिन्छ। नदी-नालामा नापिन्छ । मानिसको बुद्धिको गहिराइ उसको आचारविचार भावनासँग नापिन सक्छ । तर असमानता र कुटिलताको गहिराइ हाम्रो देशमा कति प्रतिशत बढिरहेको छ । यसलाई नाप्ने यंत्रको खोजीमा पिलन्धरे भौंतारिइरहेको छ । यस्तै-यस्तै तर्क वितर्क लिएर उसले समय गुजारी रहेको छ ।

समय पनि बलवान हुँदोरहेछ । परिवर्तनशील समाजमा अबीरको रातो रङ्गलाई पनि सेतो, कालो भनिन सक्दोरहेछ । खरानीको रङ्ग पनि रातो, पहेँलो भनेर यो समाजले इङ्गित गर्न सक्दो रहेछ । पिलन्धरेको बाबुले उसलाई कुनै समयमा सुनाएको कथा अहिले ऊ संझिरहेको छ । यस्तै-यस्तै पक्तिहरूलाई ऊ आङ्गनो मनले उद्दृत गर्दै रहन्छ ।

हाम्रो देशमा भएका रीतिस्थितिका बारेमा पिलन्धरेले उसको बाबुबाट अहिले मात्र यौटा यस्तो कथा सुन्दै रहेको छ । सहर बजारमा बस्ने मानिसहरूले खाने गाइ-भैंसीको दूधमा पाउडर दूध मिसाइने गरेको छ । कुनै समयमा हाम्रो देशमा पनि यस्तो चलन चलेको पनि ऊ संझन्छ । जुन पाउडर दूध विदेशी राष्ट्रले नेपालमा सहयोग स्वरूप दिएको हो । सो दूधमा चेर्नोविल आणविक दुर्घटनाको असर परेकोले त्यो धुलो दूध मानवको लागि अखाद्य मानिएको हो ।

हाम्रो संस्कृति अनुसार तुलसी, कुशथ पंचगब्य, पंचामृत जस्ता तत्वले उच्च स्थान पाइरहेको कुरा पनि उसको बाबुको मुखारविन्दबाट निस्कने कथाका क्रममा उसले सुन्न पाउँछ । जुन शुद्ध मानिने तत्वले गर्दा हामीको बल बढेर होला त्यस्ता अखाद्य पदार्थहरू पनि हामीले पचाउन सकेका नै छौं । हाम्रा सन्ततिले पचाउन करै लागेको छ । अर्थात् अखाद्य पाउडर दूध हाम्रा गाई भैंसीको दूधमा मिसिएर हाम्रा पेटमा पुगेका छन् । हाम्रा सारा नसा रगतमा त्यस्ता दुर्घटनाको असर पनि बहिरहेका छन् । पिलन्धरेको बाबुले भनेका यस्ता कथाबाट पिलन्धरे आश्चर्यमा पर्छ । त्यस पछि उराले आफ्नो बाबुलाई सोध्छ, यी सब कसरी हुनसक्छ ?

किन नहुनु ? यहाँ अशुद्ध चीजबीजलाई सुध्याउन सक्ने हामीसँग धेरै तत्वहरू छन् । तँ अहिले यस्ता कुरा बुझ्दैनस् । पछि-पछि थाहा पाउँदै जानेछस् ।

म समय-समयमा रोगी भै रहेको पनि यही दूधको असर त हैन ? पिलन्धरे आफ्ना मनसँग प्रश्न प्रति प्रश्न गर्दै रहन्छ ।

यस्ता कथाहरू समय-समयमा उसका बाबाले सुनाउँदै गर्नु भएको नै त हो । कहिले धारा तेलमा विखादी तत्व मिसाइएको कथा । कहिले त्यहीं तेल मानवलाई खान योग्य ठहरिएका कथा । कहिले मिश्रित खाद्यका कथा, गलैंचाका कथा, दाल-आलु-देखि डलरको कथा आदि-इत्यादि कथै-कथा । पिलन्धरेको त दिनचर्या नै भैसकेको छ । सँधैसँधै बेलुका खान खाइसकेपछि अगेनाको वरि-परि बसेर आगोको मीठो तातो स्पर्श गरेको अनुभूतिमा सुन्न पाइने कथाको दैनिकी मौखिक डायरीहरू ।

आफ्ना बाबाले कथा भन्दै जाँदा पिलन्धरे सही थाप्दै जान्छ । बीच-बीचमा अँ....अँ.... भनेर कथाका बेलीहरूमा चाख राख्दै जाँदा उसका बाबालाई पनि कथा भन्न झर्को लाग्दैन । कथाको अन्त्य नभएर पिलन्धरेको तालु खिइसकेको छन् । कथाहरू ताजा नै रहिरहेको आभास उसले पाउँछ । दाँत फुक्लिएर थोते हुँदा पनि कथाहरू नटुङ्गिएको ऊ अनुभव गर्छ ।

पिलन्धरेको बाबाले भने अब स्वर्गलोक तर्फ ताकी सकेका छन् । आफ्ना सन्ततिलाई कथा सुनाउँदै बाबुको बिँडो थाम्ने काममा पिलन्धरे पनि खप्पिस हुँदैछ । देशको वास्तविक तथ्यको कथा सुन्दासुन्दै

पिलन्धरेको सुपुत्र कुहिराको काग पनि सुरिएर आउँछ। ऊ पनि बडो तुजुग देखाउँदै भन्द, बा.....बा..... अब म यो देशको कथाका पाटाहरू बदल्नका निमित्त नयाँ आयाम कोर्छु। नयाँ दिशाको पत्ता लगाउने तर खरमा म आजैदेखि समर्पित हुन्छु।

आरुना छोराको साहसी कुरा सुनेर पिलन्धरे छक्क पर्छ। ऊ छोरासँग सवाल-जवाफ गर्छ। 'तँ के कथाको पाटा फेर्छस् ? यहाँ नेताको दिमाग फेरिएको छैन। व्यक्तिको पहिरन मात्र फेरिएर केही हुनेवाला छैन बुझिस् ? मनस्थिति नफेरिएको व्यक्तिको पहिरन मात्र फेरिएका भरमा कथाका पाटा फेर्न के सम्भव होला र ? जुन हिजो क्रुर मनस्थिति लिएका नेता शासक हुन्। पंचगव्य र पंचामृत सेवन गरी उही पुरानो कुरामा रुमल्लिइरहेको पुरानै अनुहारको कथा नयाँ बन्न सक्ला भन्ने मैले कल्पना सम्म पनि गर्न सकेको छैन। जुन इतिहास सुन्दा तेलमा खोर्सानी डढाएर जनतालाई खार चलाइ दिएको भान पर्थ्यो आज त्यही खार जनताले खप्नु परिरहेको छ। बस ! खोर्सानी हिजो साधा डढाउने भने अहिले ज्यानमारा खोर्सानीको खार चलिरहेको कुरा निरीहहरूले भोगिरहेका छन्। तैपनि जनतामा नयाँ कुरा देखाए भन्ने मनस्थिति बोकेर हिँडेको नेताको अगाडि तैंले के इतिहास फेर्छस्, के कथाको पाटा बदल्छस् ?'

पिलन्धरेका यस्ता कटु सत्यताको आवाजले उसको छोरा कुहिरोको कागलाई ग्लानी छैन। शरीर भरि जोश भरिएर आउँछ। उसले नयाँ कुरा पत्ता लगाएझैं गरेर आफ्ना बाबा समक्ष आफ्ना विचारहरू प्रस्तुत गर्न थाल्छ।

कुरा बुझ्नु भो बा ? अब ती युग गइसकेका छन्। जुन युगमा मानिसहरू पैसा कमाउने तरखरमा लागेर धेरै गजधम्मेहरूले धेरै प्रकारका कथाहरू आविष्कार गरेका थिए। अब त्यो युग छैन। अब पैसाको युगभन्दा नैतिकताको युगले प्रवेश गर्नेछ। म पनि लरोतरो हैन बुझ्नुभो। चटुरामको नाति विद्वान पिलन्धरेको छोरा यो देशको शुभ चिन्तकहरूमध्ये कै म पनि एक गनिने कुहिरोको काग हुँ। कागको बठ्याइँमा परेपछि देशले काया फेर्न सक्छ। छोराको यस्तो कुरा सुनेपछि मनमा सन्तोष मानेर पिलन्धरे भन्छ - "भन् न त भन् तँ कसरी कथाको कथ्यतालाई फेर्छस् ?"

मानिसलाई भावनाको खाँचो छ। मानिसलाई पैसाको हैन आत्मीयताको खाँचो छ। मानिसलाई नैतिक र इमान्दारीको खाँचो छ। अबको मानिसले रोस्टेड चिकेन र व्हिस्कीमा रम्ने छैन्। सबैलाई पेट भर्ने दाल, भात, शिक्षा र स्वास्थ्य, बाँच्न सक्ने सुरम्य वातावरणको खाँचो छ। हिजोसम्मको इतिहासका कथाहरू हेर्दा सुन्दा केही मानिसहरूलाई द्रव्य पिचासको रूपमा कथाको पात्र बनाएर उभ्याइएको पाइएको छ। अब द्रव्य पिचास नभै द्रव्य भनेको मानिसको बाँच्ने साधन मात्र हो। त्यो द्रव्य काल पनि हैन। मृत्यु पनि हैन। शरीरको सम्वेदनशील अङ्ग मध्येको अङ्ग पनि हैन।

स्वच्छ काम गरी नैतिक तरिकाले बाँच्नेहरूको इतिहास यो देशलाई चाहिएको छ। अनैतिक काम गरी दिन दहाडै लुट-फुटबाट कमाउनेहरू समाजको तुच्छ वर्गमा पर्छन् बुझ्नु भो ? कुहिरोको कागले निकै बाठो भएर आफ्नो पिता पिलन्धरेलाई भनेपछि पिलन्धरे पनि आफ्नो छोराको आदर्शलाई मनमनै सन्हाहना गर्छ। त्यसपछि छोरालाई सोध्छ, - छोरा र तैंले गरेको कुराले त साँच्चै पुस महिनामा चर्केको घाम जस्तो लागिरहेछ। जुन घामले निष्पक्ष रूपमा सबै प्राणीको सारा शरीरभरि तातेर मीठो आनन्दानुभूति भएर आएको छ। उसको मनमा हैन तैले मानिसहरूको मन नै कसरी परिवर्तन गराउन खोजेको छस् हँ ?

बाबुको प्रश्नलाई उसले सहजै जवाङ्ग दिंदै आफ्नो बुद्धिमानी योजनाको प्रस्ताव प्रस्तुत गर्दै कुहिरोको काग भन्छ, - ल सुन्नुहोस् बाबा ! पहिलाका शासकहरूले मानिसलाई कामअनुसार जातमा विभाजन गरिदिएका रहेछन्। सफा काम गर्ने ब्राऽमण कहलाइएको छन् भने परिश्रम गर्ने क्षेत्रीय, वैश्य र फोहोरी काम गर्ने शुद्र जाति आदि इत्यादी ..... । तर आज भोलिको समय भने सफा काम गर्ने मानिसको आदत फोहरी बन्दै गइरहेको छ। फोहोरी काम गर्ने मानिस भने सफा व्यवहार गरेको देखिंदै आएको छ। ङ्गोहोरी काम गर्ने समुदायलाई समाजमा अछुत भनेर घोषणा गरिदिएको छु। अनैतिक तरिकाबाट आर्जन गरेको धनलाई प्रदर्शन गरेर ढस्सा देखाउने समुदायले छोएको खाना राष्ट्रप्रेमी चिन्तनशील स्वच्छ विचार भएको व्यक्तिले बहिष्कार गर्ने, त्यस्तो अनैतिक तरिकाबाट

कमाएको धनको पछि नलाग्ने, प्रवृतिको विकासमा म दत्तचित्तले कदम उठाउँछु ।

अनैतिक तरिकाले धन कमाउने मानिसको विचार मा फोहोरी कुरा घुसेको हुँदा ती फोहोरी काम गर्ने समुदायलाई समाजले अछुतको वर्गमा राखी अन्य सामाजिक प्राणीभन्दा तिनीहरूमा भिन्नता देखाउँदै जाने । फोहोरी काम गर्ने हालको समुदायले देखाएको तडक-भडकलाई शुद्ध काम गर्ने देशको स्वच्छ नागरिकले बहिष्कार गर्नेजस्ता कुराहरूमा मेरो गुरू योजना शुरू हुनेछ भन्दै कुहिरोको काग आदर्श छाँटन थाल्छ ।

समाजमा जात जाति जम्मा दुई धरिका छन् - ढुङ्गाको भर माटो र माटोको भर ढुङ्गा महिला र पुरुष । तर हालका परिप्रेक्ष्यमा मानवलाई धोखा दिने । मानवको पसिनाको मूल्यको बेवास्ता गर्ने । देशलाई खोक्रो पारेर व्यक्तिगत स्वार्थले भुँडी भर्नेजस्ता दुष्ट प्रवृत्तिको मानवलाई मानवको संज्ञा नदिई तिनीहरूलाई अन्य सामान्य समाजले बहिष्कार गर्ने । त्यस्ता मानिसलाई नीच विचार भएको अछुतको पंक्तिमा राख्ने हो भने इतिहासको कथ्यकल्प फेरिइन सक्दैन र ? भन्दै कुहिराको कागले आफ्नो माष्टर प्लान पेश गर्छ ।

छोराको बुद्धिमत्तापूर्ण राष्ट्रको चिन्तनको बारेमा पिलन्धरे पनि आफ्नो मन प्रसन्न पार्दै भन्छ, - मेरो छोरो कुहिरोको काग त बडो बुद्धिमान पो भएछ ।

देशको लागि सहिबाटो पहिल्याएर चिन्तनशील हुने एक कर्मठ छोराको भविष्य उज्जवल भएको कुरा पिलन्धरेले मनमनै गौरव गर्छ । ऊ ठान्छ यस्ता सपुत छोरा मेरो मात्र हैन यो मातृभूमिको नै इमान्दार छोरा भएर यो समाजमा देखाउनेछ । सायद यसैगरी समाजका वर्गहरू चेतनशील हुँदै जाने हो भने राष्ट्रप्रति वफादार हुँदै जाने हो भने हाम्रो देशको कथाका पानाहरू सुनौलो हुँदै जान पनि केही बेर लाग्दैन । पिलन्धरे सोचाईमा मग्न हुन्छ । उसको सोचाईको गहिराई कहिले समुन्द्र सतहसम्म पुग्छ । कहिले भावनामा नै ऊ विलिन हुन पुग्छ । आखिर उसको मनको उतार चढाव नै देशको परिस्थितिका बारेमा विभिन्न कथाको कायाकल्प कथ्य र सिल्पीमा बाँधिन पुगेको ऊ अनुभव गर्छ । उसले तीन पुस्ता देखि अगेनुको डिलमा बसेर सुन्दै आएका कथाहरू नै उसको मुटुमा सिंगो देशको चित्र सजिइन पुग्छ ।

□□□

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको
५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद्
अवसरमा मौसुफका गाथमा
सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

हिमालयन बैंक लि.
Himalayan Bank Limited

हेड अफिस तथा मुख्य शाखा
त्रिदेवी मार्ग, ठमेल, पोष्ट बक्स ३८१०, काठमाडौं
फोन न. ४२२७७४९, ४२५०२०१, फ्याक्स: ४२२२८००

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको
५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद्
अवसरमा मौसुफ सरकारका
जुनाफमा हार्दिक मङ्गलमय
शुभकामना टक्र्याउँदछौं ।

नबिल बैंक लिमिटेड
Nabil Bank
Nabil Bank Limited
YOUR BANK AT YOUR SERVICE
"NABIL House", Kamaladi
P.O.box:3729, Kathmandu, Nepal
Tel: 4429546/47
Fax: 0097-1-4429548, Telex: 2431 NABIL H NF
e-mail: nabil@nbil.com.np
Web Page: http://www.travel.nepal.com/nabilbank

कथा

राज्यक्रान्ति

✦ दीनबन्धु शर्मा

जेनिफर आफ्नो प्रस्तावलाई साल्बाडोरका सामू कसरी प्रस्तुत गर्ने भनी सोचिरहेकी थिइन् । घरबाहिरको सानो जङ्गलमा अग्लै-अग्ला पाइन र सल्लाका रूखहरूमुन्तिर उनीहरू निक्लिसकेका थिए । रूखका पातहरू जमिनमा झरिरहेका थिए र फुर्कादेखि हाँगाबिँगा हुँदै जमिनसम्म फुर-फुर हिउँ झरिरहेको थियो । धर्तीमा हिउँले छोडेको ठाउँ देखिदैनथ्यो बरू सेताम्मे दूध पोखिएजस्तो देखिन्थ्यो । अलि परसम्म देखिने धर्तीको विशालता धुवाँजस्तो हिउँमा हराइरहेको थियो र जाडो अचाक्ली बढिरहेको थियो ।

जङ्गल वा बगैंचाभित्र लगाइएका स-साना पर्खालहरूमाथि चिप्लो ढुङ्गाका छपनी राखेर तिनलाई बेन्चको आकार दिइएको थियो ।

'सबै कुरा उस्तै छ', साल्बाडोरले भने ।

वास्तवमा पचीस वर्ष अगाडिको इतिहासमा फर्कनु साल्बाडोर र जेनिफरका निम्ति एउटा अनौठो स्मृति हुन्थ्यो । त्यो स्मृतिलाई प्रिय वा अप्रिय दुवै भन्न सकिन्थ्यो ।

सायद स्मृतिहरू सबै यस्तै हुन्छन् - प्रिय वा अप्रिय जे भन्न पनि सकिने ।

अहिले छिमेकी जर्जको घर भएको ठाउँमा उहिले जेनिफरको मावली दाजुको घर थियो र त्यसको छोराको जन्मदिन पारेर लगाइएको भव्य भोजमा नै साल्बाडोरसँग तिनको परिचय भएको थियो । मधुरो उज्यालोमा तिनीहरू धेरैबेर नाचिरहे र नाच सकिने बेलामा लजालु साल्बाडोरको कानमा आफ्ना लालिमायुक्त तन्नेरी ओठहरू पुऱ्याएर एउटा उष्ण प्रश्वाससँग जेनिफर आफैंले भनिदिइन् - 'तपाई विध्नै राम्रो मान्छे हुनुहुन्छ ।'

साल्बाडोरलाई एक्कासी समय रोकिएझैं लाग्यो तर समय दौडिरहेको थियो । एकछिन पनि बित्न नपाउँदै छेउको कच्ची सडकमा कुई-कुई गरेर घोडाबग्गी अड्याएको आवाज सुनियो र जेनिफरको बग्गीवान ढोकामा टुप्लुक्क देखा पऱ्यो ।

यद्यपि समय टाढा पुग्यो, स्मृतिहरू झन् ताजा भएर उठ्तछन् ।

'हामीले घन्टौं बसेर समय बिर्सने गरेका यी पाइन र सल्लाका छहारीहरू उस्तै छन्, यी पर्खालहरू उस्तै छन्, हिउँ उस्तै छ र घाम उसैगरी डुब्दछ', साल्बाडोरले भने ।

'राज्यक्रान्तिपछि मलाई पुरानो अवशेष केही र हँदैन भन्ने थाहा थियो', जेनिफरले भनिन् । उनी पर्खालमा अडेस लागिन् ।

'हामी स्वयम् पुराना अवशेष हौं', साल्बाडोरले भने ।

'मात्र मृत्यु हुन वा मृत घोषित हुन बाँकी छौं हामी ।'

'साधारण मानिसको जीवन भनेको नै मृत्यु हुन बाँकी रहनु हो ।'

'तर तिमीमा उही अनौठो आकर्षण बाँकी छ जेनिफर, अझै निखारिएको छ - कमसेकम मेरा निम्ति', साल्बाडोरले फेरि भने र जेनिफरको अगाडि झुन्डिएका केसका लहराहरूलाई बिस्तारै पछाडि फर्काइदिए । उनका अगाडि इतिहासका पन्नाहरू पल्टिइरहे ।

जेनिफर मावलीदाजुको घरमा आउने-जाने बहानामा साल्बाडोरसँगको उनको परिचय प्रेममा रूपान्तरित भइसकेको थियो । तिनीहरू पाइन र सल्लाका रूखहरूमुन्तिर रात अबेर भएर बाक्लै हिउँ परुन्जेलसम्म बसिरहन्थे । जाडो लामो हुन्थ्यो । सूर्य दक्षिणी कुनाबाट उदाएर दक्षिणमा नै अस्त हुन्थ्यो र

चिसोले सारा धर्ती जर्काडिन्थ्यो । तिनीहरू आफ्नो काखमा भेडाका पाठाहरू राखेर न्यानो बनाउने चेष्टा गर्थे र एकै ठाउँ डल्लो परिरहन्थे ।

'जेनिफर !!!' जेनिफरको दाजु बरन्डामा निस्केर कराउँथ्यो र पाठो लिएर उनी घरतिर दौडिन्थिन् ।

'कहाँ जान्छ्यौ तिमी रात-रातभर ?' दाजु चिन्तित हुन्थ्यो ।

'यही पाठो माउबाट छुट्टिएर हराएको थियो, रूखको कापमा खुट्टो बल्झिएर हिउँमा डल्लिएको भेटाएँ ।'

पाठो बोल्न जान्दैन्थ्यो तर यति भन्न सकिन्छ कि उनको दाजुलाई सुइँको अवश्य थियो । बरू के पनि हुनसक्छ भने परिणाम राम्रै भएमा यसबाट उसलाई कुनै आपत्ति थिएन ।

तर अघिल्लो युगको कुरा हो ।

राज्यक्रान्ति सफल भयो । यसलाई आलाकाँचा ठिटाहरूको आतङ्कारी उत्पात भनेपनि यस क्रान्तिले समाजमै मौलिक परिवर्तन देखाउन सुरु गरेको थियो । क्रान्ति सफल हुनेबित्तिकै साल्बाडोरको बाबुले सैनिक सेवाबाट अवकाश पाइहाल्यो र घरमै बस्न थाल्यो । ऊ दिनभर ह्विस्की र तमाखु मात्र तानिरहन्थ्यो र जेनिफरको मामालाई सरापिरहन्थ्यो । त्यस छिमेकीसँग उसको दुश्मनीको कारण पारिवारिक वा आँठसाँधको झगडा नभएर राष्ट्रिय राजनीति थियो । साल्बाडोरको बाबु पुरानो राजसत्ताको हिमायती थियो र जेनिफरको मामाले भने खुलेरै राज्यक्रान्तिमा भाग लिएको थियो ।

त्यो अत्यन्त कडो मिजासको सैनिक थियो र साल्बाडोरलाई आफ्नो बाबुको अगाडि सम्म पर्न पनि हम्मेसी हिम्मत हुँदैनथ्यो । अनि त साल्बाडोरको सास बन्द भयो र उनले आफ्नो बाबुले खोजेकी अवकाशप्राप्त सैनिककै छोरीसँग बिहे गर्न आफूलाई आत्मसमर्पण गरिदिए । उनकी पत्नी नीला आँखा र पहेंलो केस भएकी विछट्ट राम्री केटी थिइन् तर एउटा छोरो हुकाईसकेपछि तिनलाई सन्निपातले संसारबाट हिंडाइदिएको थियो ।

घटनाहरू अप्रत्याशित रूपमा परिवर्तित भए । उनको बूढो बाबु पनि बुहारी मरेको वर्ष दिन नबित्तै मऱ्यो र साल्बाडोरले अर्को विवाह गर्ने इच्छा गरेनन् ।

जेनिफरको पनि विवाह नभएको भए उनी के गर्थे भन्ने कुरा अहिले अडकल गर्न सकिंदैन ।

सत्तामा गरिबहरूको कब्जा भएको थियो र पुरानो पद्धति साल्बाडोरजस्ता पुराना मान्छेहरूका स्मृतिमा मात्र सीमित थियो । घर-घरमा बिजुलीबत्ती र हिटरहरू बाल्न थालिएको थियो । छेउको सडक क्षेत्रीय सरकारले नै पक्की गरिदिएको थियो र सडकमा पुराना घोडाबग्गीहरूभन्दा आधुनिक मोटरहरू चल्न सुरु गरिसकेका थिए । त्यो त साल्बाडोरको पूर्वाग्रहमात्र थियो कि उनी अझै पनि जेनिफर आउँदा बग्गीमै चढेर आऊन् भन्ने चाहन्थे र उनी आफैं पनि जेनिफर आउँदा मैनबत्तीहरू बाल्न मन पराउँथे ।

साल्बाडोर र जेनिफर बूढो हुँदै गएका थिए, युग झन्-झन् तन्नेरी हुँदै गइरहेको थियो ।

पाइनका रूखहरू उस्तै हुन्थे, हिउँ उस्तै पर्दथ्यो, सारा धर्ती चिसो दूधमा नुहाउँथ्यो । अति छोटो ग्रीष्म ऋतु आउँथ्यो न्यानो घाम लिएर । दूधको फिंजमा नुहाएकी धर्तीलाई पानीले पखाल्थ्यो, रूखहरू क्रमशः पहेंलो र हरियो रङ्गमा उद्भाषित हुन्थे, चराहरू ग्रीष्मको गति गाउँथे र साल्बाडोरलाई यस्तोमा जेनिफरसँग भेट हुने इच्छा हुन्थ्यो ।

तर जेनिफर वर्षौंसम्म आउन्नथिन् ।

जेनिफर विधवा भएको खबरले साल्बाडोरलाई एउटा नयाँ वेदना र उत्साहको द्वन्द्वमा फसाइदिएको थियो । यो बडो अव्यक्तेय वेदना हो भन्ने उनलाई लाग्दथ्यो ।

वसन्तको पुछारतिर भ्यालबाट जूनको प्रकाश छिर्थ्यो, हावामा न्यानोपन सुरु हुन्थ्यो । त्यो विशालकाय घरको एउटा कोठामा उनी ओछ्यानमा पल्टिन्थे र जेनिफरलाई सम्झिरहन्थे । कहिलेकाहीं ओछ्यानबाट उठेर बैठक कोठामा पुग्थे र जेनिफर बस्ने गरेको कौचमा बिस्तार हातहरू डुलाउँथे । कहिले उनलाई आफैंसँग लाज लाग्थ्यो र कहिले आफैंसँग अनेक प्रश्न गरेर तरिङ्गिन्थे ।

'जेनिफरले अब आएर विवाहको प्रस्ताव ल्याएमा

उनी के गर्नेछन् ?' वास्तवमा यस प्रश्नमा घोत्लिनु उनको दैनिकी बन्दै गइरहेको थियो र यसै चिन्तनमा डुबेर अर्को हिउँद आइपुगेको थियो ।

यस्तै अवस्थामा आज नयाँ घोडाहरू जोतिएको पुरानै बग्गी लिएर उनी आइपुगेकी थिइन् ।

जेनिफरले आफू आउनुको आशय व्यक्त गर्न सकिरहेकी थिइनन् । उनले एकचोटि बिस्तारै आँखा घुमाएर साल्बाडोरलाई हेरिन् र त्यहाँबाट पर पाइनका रूखहरूमाथि कराइरहेको चरालाई हेरिरहिन् ।

अहिले घाम अस्ताइसकेको थियो र त्यहाँबाट आएको पहेंलो उज्यालो वनमुनिको हिउँमा अझै गाढा र सुन्दर देखिन्थ्यो । बायाँपट्टि जेनिफरको दाजुले सहरमा बसाइ सरेपछि नयाँ छिमेकी आएको थियो र त्यसको र आफ्नो जमिनको बीचमा साल्बाडोरले पर्खाल लगाइदिएका थिए ।

'हिउँ त बाक्लै परिरहको छ', जेनिफरले भनिन् र आकाशतिर हेरिन् । आकाश जम्मै फुसफुसे हिउँको वर्षाले भरिएर थाप्लैमाथि आइपुगेको थियो ।

'उही वाक्य बोल्यौ, उस्तै गरी', साल्बाडोरले पुरानै शैलीमा जेनिफरका औंलाहरू समाएर भने ।

'उसै गरी समायौ औंलाहरू', अहिले दुवैजना हाँसे । विगत जीवनका अव्यक्तेय तीतामीठाहरू हुँदा हुन् हाँसोमा ।

'आऊ एकछिन भूतबंगलामा बसौं', साल्बाडोर ले भने -'मैले यसलाई भूतबङ्गला भन्ने गरेको तिमीलाई थाहा छैन । आऊ अनुभव गरौं । म तिम्रै प्रतीक्षामा थिएँ, सायद म वर्षौं तिम्रै प्रतीक्षामा हुन्छु, तिमी आउँदिनौं ।'

'अब यो भूतबङ्गला हुने छैन', तिनले भनिन् । साल्बाडोर बोल्न सक्नेनन् तर उनी भावात्मक रुपमा अत्यन्त उत्ताजत भए ।

जाडोले अक्रक्क परेका चराहरू साँझ छिप्पिइसक्ता पनि कराउन सकिरहेका थिएनन् । छिमेकी जर्जका एक थान भेडाहरू जोडिएर उठेका सल्लाहरूको बीचमा डल्लिइरहेका थिए । जेनिफर सायद उही भेडाको पाठो सम्झिरहेकी थिइन् । घरको सिंढीमा समेत झरेका पाइनका पुराना पातहरू हिउँमा रङ्गिएका थिए ।

घरमा पोतिएको सेतो रङ्ग प्रायः कालो भैसकेको थियो र धेरै ठाउँमा त पूरै मेटिइसकेको थियो । ठूला-ठूला ढुङ्गो र माटोका गमलाहरू भऱ्याङको सिरान र पुछारमा राखिएका थिए र तीमध्ये अधिकांश फुटेका थिए । ती गमलाहरूमा जङ्गली झारहरू उम्रेर सुकेका थिए ।

दुईवटा भऱ्याङ उक्लिसकेपछि उही विशाल बैठककोठामा तिनीहरू प्रवेश गरे । बूढो नोकर ढोकासम्म आइपुगेको देखेर साल्बाडोरले नयाँ उमङ्गसँग भने - 'दुई माना जति चिया बसाल ।'

नोकर केही नबोली स्वीकृतिमा टाउको झुकाएर फर्क्यो ।

बैठक उस्तै थियो । भित्तामा पुराना राजाहरूका ठूला ठूला तस्बीरहरू झुन्ड्याइएको थियो । कार्पेट दामी तर पुरानो फुस्रो थियो । छेउमा खडा भएको बाघको एउटा फिलो च्यातिएर झुन्डिएको थियो ।

साल्बाडोरले उही आल्मारीबाट उसैगरी पुरानो ह्विस्की निकाले र तिनीहरू बस्ने गरेकै ठाउँमा बसे ।

तर साल्बाडोर आफ्नो शरीरमा अभूतपूर्व चंचलता अनुभव गरिरहेका थिए ।

साल्बाडोरले मैनबत्ती बाले र बिजुली निभाइदिए । कोठाको उज्यालो मलिन र रहस्यमय बन्दै गयो । सीसा फुटेको झ्यालको एउटा पल्लाबाट रुवाजस्तो हिउँ छिरिरहेको थियो । अरू झ्यालका सीसाहरूमा हिउँ छपक्क भैसकेको थियो ।

'गिलबर्ट !' साल्बाडोरले नोकरलाई बोलाए र आवाज पूरा हुन नपाउँदै त्यो ढोकामा देखा पऱ्यो ।

'मकलमा अलिकति कोइला बालेर ल्याऊ', उनले भने ।

नोक पहिलेझैं टाउको झुकाएर फर्क्यो ।

बाहिर क्रमशः कालो पोतिंदै गयो र हिउँ पोतिएका रूखहरू समेत कालो छायामा रूपान्तरित भए । सडकमा गाडीका हर्नहरू पातलो हुँदै गए र बायांपट्टि जर्जको घरबाट फैलिएको कडा बिजुलीको उज्यालो हिउँमा टाढासम्म चम्किरह्यो ।

गिलबर्टले क्रमशः चियाको कित्ली, मग र भर भराउँदो कोइलासँगको मकल राखेर गयो।

'अब हामी इतिहासको उही बिन्दुमा फर्कौं', साल्बाडोरले भने र उनीहरू दुवैजना धेरैबेर हाँसिरहे । उनीहरू अब चिया, ह्विस्की, चुरोट र मकलको न्यानोमा तातिरहेका थिए। 'सबै कुरा उस्तै छ,' साल्बाडोरले फेरि यही वाक्य भने।

'सबै कुरा बदलियो, युगै पल्टियो', जेनिफरले भनिन्।

'मानौं हामीहरू उही युगमा छौं', साल्बाडोरले भने र आफ्नो स्वभावअनुसार जेनिफरका औंलाहरू मुसारे।

'तपाईं कस्तो विचार राख्नुहुन्छ ?' सायद जेनिफर वास्तविक विषयमा प्रवेश गर्न खोज्दैथिइन्- 'तपाईंका पिताजीको जस्तै पैतृक दुस्मनीलाई खेपिर हुनभएको छ वा नयाँ सम्बन्धहरू नयाँ युगसँगै निर्माण होऊन् भन्ने चाहनुहुन्छ ?'

'मैले कहिल्यै पनि तिम्रो परिवालाई दुस्मन ठानिनँ, हो बरू मेरो तिम्रै कारणले सायद, पुरानो युगप्रति एउटा गम्भीर आकर्षण छ', साल्बाडोरले भने।

'पुरानो सत्ता पूर्णतः ढलिसकेको छ, राज्यक्रान्ति सफल भइसकेको छ र नयाँ सत्ता विधिवत् स्थापित भइसकेको छ।'

'यसलाई अस्वीकार गर्नु मूर्खता मात्र हुन्छ', अहिले साल्बाडोरले जेनिफरको वाक्य खोसेर पूरा गरे।

'आफ्ना इच्छाहरू सधैं आफैंले चाहेकै समयमा चाहेकै बिन्दुमा पूरा हुँदैनन्, तिनलाई कहीँ न कहीँ लगेर टेकाउनुपर्छ', जेनिफरले अहिले अझै सन्तुलित भएर भनिन्।

'प्रिय जेनिफर, मैले भनिसकें, म तिम्रै प्रतीक्षा गरिरहेको थिएँ, अब म यसमा लामो भूमिका आवश्यक देख्तिनँ । मेरो एउटै छोरो छ र तिम्री पनि एउटै छोरी छन्, हामी चारजनाको सम्मेलन राम्रो फूलबारी बन्नेछ। कुनै भूमिका नबनाई आफ्नो प्रस्ताव भन, म तिम्रो प्रस्ताव सुन्न धेरै समयदेखि आतुर छु', साल्बाडोरले एकै सासमा भने।

'महाशय साल्बाडोर, कस्तो राम्रो भयो, मेरो प्रस्तावको बारेमा तपाईंलाई पहिल्यै अनुमान थियो अथवा यसलाई प्रस्ताव भन्नुभन्दा सूचना भन्नु उपयुक्त हुनेछ', जेनिफर खुसी देखिइन्।

साल्बाडोर मुस्कुराएर जेनिफरलाई हेरिरहेका थिए। यद्यपि जेनिफरका केसहरू फुलिसकेका थिए, अनुहार, हात र खुट्टामा बिस्तारै चाउरीहरू देखिइसकेका थिए, उनको सुन्दरता त्यसपछि पनि साल्बाडोरका निम्ति अझै गौरवपूर्ण र आकर्षक अनुभव भइरहेको थियो।

'सुन्दरी जेनिफर, तिमी बोलिरहू, तिम्रा हरेक शब्द र अक्षरहरू मलाई स्वीकार्य हुनेछन्', उनले भने र एकोहोरो मन्त्रमुग्ध भएर जेनिफरलाई नै हेरिरहे।

'मात्र एउटा भोज तपाईंले र एउटा भोज मैले दिनुपर्नेछ, जे भयो ठीकै भयो, तपाईंले भनेझैं ती हामी दुईका छोराछोरी हुन् र हाम्रो जीवन अब तिनका निम्ति हुनुपर्छ। अहिले राज्यले र नयाँ पुस्ताले पनि अदालती विवाहलाई प्रोत्साहित गरिरहेको छ । तिनीहरूले स्कुलमा प्रेम गरे, यस्तो प्रायः आजभोलि हुने नै गर्छ । एउटा कुरामा भने हामीले मन बुझाउनुपर्छ, त्यो के भने तिनीहरूले अदालती विवाह गरिसकेका छन् - हामीले त्यसलाई सहर्ष नै स्वीकार गर्नुपर्छ', जेनिफरले आफ्नो भनाइ छिटै नै पूरा गरिन्, 'हाम्रो फूलबारी राम्रो बन्नेछ।'

साल्बाडोर केही बोलनन् । जेनिफरको यस सूचनाबाट उनी खङ्गारिएर रित्तिएका थिए। उनलाई रिंगटा लाग्यो र हठात् आफू बूढो भएजस्तो लाग्यो। उनले बिस्तारै लामो सास फेरे र छेउको कौचमा शरीरलाई थचक्क राखिदिए।

'अब अर्को भेटमा हामीले सबै कुरा मिलाउनुपर्नेछ, अहिले म जान्छु पनि', जेनिफर उठिन्। तिनी जाडोले बिस्तारै कामिरहेकी थिइन्। तिनको बग्गवान मूल ढोकामा पर्खिरहेको देखिन्थ्यो।

एकछिनपछि थर्थर कामेको शरीर लिएर साल्बाडोर पश्चिमी बरन्डामा उभिइरहेका थिए र जेनिफरको बग्गीको उज्यालो टाढा हिउँमा हराउँदै गइरहेको देखिन्थ्यो।

- फिलिपिन्स

□□□

लघुकथा

दयालु हाकिम

✦ आर.आर. चौलागाईं

राजमार्गको कुनै ठाउँ । अति विपन्न मान्छेहरू - दाउरा बिक्री गर्न ग्राहकको पर्खाइमा हुन्छन् । सवारीसाधनहरू आउने जाने क्रममा वन कार्यालयको एउटा जीप आएर घ्याच्च रोकिन्छ । दाउरेहरू भयभित हुन्छन् र आपसमा मुखामुख गर्छन् । जीपबाट वनको हाकिम र उसका कर्मचारीहरू ओर्लिन्छन् ।

हाकिम बाघजस्तै गर्जिन्छ - "खबरदार ! कोही माग्ने हैन । वन विनाश गर्ने तिमीहरू नै हैनौ ?"

दाउरेहरू एकै स्वरमा कराउँछन् - "हैन हजुर ! हामीले वन फाँडेका छैनौं । बाढीले बगाएर त्याएका मुढाहरू चिरचार पारेका हौं हजुर !"

हाकिमले आफ्ना कर्मचारीहरूलाई सबै दाउराहरू जिपमा राख्न अन्हाउँछ र दाउरेहरूसँग जे जति पैसा हुन्छ - जरिवाना भनेर झारझुर पार्छ र जीप अगाडी बढ्छ ।

बाटामा हाकिम कर्मचारीहरूलाई आश्वस्त पार्छ - बेलुकाको लागि रमाइलो खर्च पनि पुग्यो, २/४ महिना मट्टीतेलको समस्या पनि हट्यो, होइन त ? सबै हाँस्छन् ।

- हेटौंडा

केही हाइकु

✦ वी.के. पाल्पाली

चराको गीत
आवाजको नक्कल
डुकु उमाल्छु ॥

वार्ताको बेला
प्रमाणको आधार
स्वस्थानी पढ्छ ॥

सूर्यको ऐना
पिंडा उम्रेको मान्छे
हेरिरहन्छु ॥

आज देखि नै
मलामी बन्नुपर्छ
छुवाछुतको ॥

पिंजडाबाट
ब्वाँसो जस्तो बनेर
हपार्छ पट्टु ॥

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको
सुखद् अवसरमा मौसुफका गाथमा सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
टक्र्याउँदछौं ।

वीरगंज उप-महानगरपालिका परिवार

वीरगंज

लघुकथा

हजारमध्ये केही रूप प्रभुरामको

✦ अच्युत घिमिरे

"सुवास सर कोठाभित्रै थुनिनु भएछ ।" अनायाश मैले प्रभुरामतिर फर्केर भनेछु। ऊ जङ्गियो- के सुनाइरहेको पुष्पेसँग चाबी छ, खोल्न लाउनू नि ! कति रूखो बोलेको बाबै प्रभुरामले । सोमत नभएको । कति बहादुर सम्झेको होला उ आफूलाई । कसैले तपाइँ भनोस्, नभनोस्, पाजीको मपाइत्व ।

प्रभुराम धनप्रसादसँग बोल्दैथ्यो त्यो बेला । उबाट फाइदा लिन खोज्दै थियो । दह्रो हतियार भेटेको बेला मैले उसलाई अल्मल्याउन हुदैनथ्यो होला सायद! चाबी हातमा बोकिरहेको बेला उसमा क्रोध आयो त के भो ! धनप्रसादहरूसँग मित्रता गाँस्न खोज्नु उसको बानी हो । नत्र एउटा भिखारी प्रभुराम आज करोडपति हुने थिएन । प्रभुराम वर्तमानमा सामान्यहरूलाई आफ्ना नोकर चाकर भन्ठान्थ्यो । र, कुल्चन्थ्यो उनीहरुको स्वाभिमानमाथि । बाबै भयावह छ प्रभुराम ।

प्रभुरामले नचिनेको र नजानेको केही छैन । सरकारी कार्यालयदेखि संघसंस्था सबैतिर उसको पहुँच थियो । डरले भनौं या बाँच्नको लागि सबै उसको प्रचारमा रमाउँथे । भन्दाखेरी मान्छेहरु उसलाई बुद्ध भन्थे । परिवेश विचारेर बुद्ध भएको नाटक गर्थ्यो ऊ । सबैजना भन्थे-"अहो ! क्या जाति प्रभुराम सर"

थोरैले थाहा पाएको धेरैले थाहा नपाएको प्रभुराम रहस्यको पात्र पनि हो । रक्सीले लट्ठ माते पछि ऊ विगत कोट्याउँथ्यो । भन्न हुने कुराभन्दा त्यतिखेर ऊ भन्न नहुने कुरा बढी भन्थ्यो । आइमाईभक्त प्रभुराम आइमाईहरुलाई पैतालादेखि शिरसम्म नियाल्थ्यो । क्यामेराभित्र कैद गर्थ्यो । सम्भव भएसम्म आइमाईका तिघ्रा, नितम्ब, नाइँटो र छातीमा आफ्ना आँखाहरु साट्न खोज्थ्यो । एकदिन रक्सीले धेरै मातेपछि उसले भन्यो-डाइरेक्टर रमोलादेवीसँग फ्रान्समा पाँच रात सुतेको थिएँ, मेलाबाट फर्किएकी सुन्तलीलाई बलात्कार गरेको थिएँ ।

- सुरुङ्गा, झापा

Wishing A Very Happy & Prosperous On the Auspicious Occasion of *His Majesty King Gyanendra Bir Bikram Sahadev* 57th Birthday Anniversary.

NB Bank

नेपाल बङ्गलादेश बैंक

Nepal Bangladesh Bank Ltd.

Joint Venture Bank with IFIC Bank Ltd., Bangladesh

वीरगञ्ज शाखा

भाँडो

✦ सोना शर्मा

"भुजा खाने होइन ?" श्रीमतीजीको मायालु पुकार ।

"आज खाने मन छैन ।" श्रीमान्जीको महाबौद्धको झुसिलो डकार ।

आज उनले महाबौद्धको ममचा पसलबाट तात्तातो ममचा पेटभरि खाएर आएका छन् । त्यसैले उनलाई भुजा खाने मन छैन ।

"किन खानै मन छैन ?" अघिपछि भैंसीले भुसा खाएजस्तै दुई थाल भुजा खाने श्रीमान्जीले आज खाने मन छैन भनेको सुनेर श्रीमतीजीले माया मिसिएको बोलीमा अलिकति झर्केर सोधिन् ।

"खाने मन छैन भनेपछि फेरि स्पष्टीकरण किन चाहियो तिमीलाई ?" यसपटक श्रीमान्जी मासँगल्लीको पिरो बासको शक्ति निकालेर पड्किए । श्रीमतीजी ४४० भोल्टको करेन्ट लागेझैं झट्किइन् र तागतहीन भएझैं चुपचाप परतिर हच्किन् ।

माया गर्दा टाउकोमा टेक्नेलाई जेसुकै होस् । कुनचाहिँ छँडुलीकहाँ टन्न घिचेर आएको होला, अनि घरकी स्वास्नीको मायाको के ख्याल हुन्थ्यो । यसो भन्दै श्रीमतीजी भान्सातिर लागिन् । भान्सामा श्रमिान्जीको लागि भनेर मीठामीठा खानेकुरा पाकेको थियो, जसको बासनाले भान्साकोठा मगमग भइरहेको थियो । नखाएरै पनि जिब्रोले स्वाद पाएझैं हुन्थ्यो । मीठोमीठो परिकारको मीठमीठो बासनाले मीठोमीठो खानेकुराको घूस ख्वाएर एउटा सिफारिसमा श्रमिान्जीबाट तोक आदेश लाउने श्रीमतीजीको विचार थियो त्यो सब भताभुङ्ग, लथालिङ्ग होलाजस्तो भयो ।

श्रीमान्जीले नखाएपछि श्रीमतीजीलाई पनि खाने मुड भएन । खानेकुराहरू भाँडोमा हालेर फ्रिजमा हालिन् र बोर मानेर बेडरुमतिर लागिन् ।

त्यस्तो मेहनतले दिनभरी योजना गरी बनाएको खानेकुरा सब वासी हुने भयो । श्रीमतीजीलाई साच्चै नमज्जा लाग्यो । धेरै दिनपछि आजफेरि एउटा योजना बनाएको, त्यो पनि लौन नि त्यसै खेर जाने भो भन्दै उनको बोल्ने मुड भएन, श्रीमान्जीको सुन्ने मुड भएन । योजना आजपनि योजना मात्रै बन्ने भयो ।

श्रीमान्जी खाटमा उत्तानो परिसकेका थिए ।

श्रीमतीजी खाटको एक छेउमा टुसुक्क बसिन् । भ्याल खुल्लै रहेछ । भ्यालबाट छिरेको चिसो हावाले उनको कोमल गालामा स्पर्श गरेपछि उनले यो कुरा थाहा पाइन् ।

"भ्याल पनि नलगाई लडेछन्" भन्दै ढ्याम्म भ्याल लगाइन् उनले स्वाररं पर्दा पनि तानिन् । पर्दाको एक छेउमा दाग लागेको देखेर एक्लै फतफताइन्, "कुन महाशयको काम हो, पर्दाले हात पुछ्ने ।"

नियालेर दाग लागेको ठाउँमा छोएर हेरिन् । दाग लागेको ठाउँ त सुकेर कटकटिएको रहेछ । अलिअलि गन्ध पनि आउँदैरहेछ । उनलाई सोच्न करै लाग्यो । त्यो त हिजो राती श्रीमान्जीले खोज्दा नपाएर पर्दामा पुछेको दाग पो रहेछ । छ्या ..... । उनलाई घिन लाग्यो । हुस्सू मान्छेको चालै यस्तै, जहाँ पायो त्यहीँ ..... भन्दै उनी पुनः खाटमै टुसुक्क बस्न पुगिन् ।

"ए भाँडो ल्याऊ त भाँडो ।"

श्रीमान्जीले जुरुक्क उठ्दै हतारिँदै भन्यो । "कुन भाँडो ? कस्तो भाँडो ?"

श्रीमतीजीले पनि उसैगरी भनिन् "कोपरा क्या कोपरा ।"

"किन चाहियो कोपरा ?, छाद आयो क्या ।"

"छाद आयो कि जाँड आयो ? छाद भने नि जाँड भने नि आउने चिज एउटै हो ।" अर्थात् झोल, अर्थात् चामलको झोल ।

"होइन, चामलको झोल, चामल कुहिएको झोल।"

"हो हो त्यही हो ल।" श्रीमतीजीले हतपत्त कोपरा थपिन्। श्रीमान्जीले ह्वाललल्ल गर्दै आधा कोपरा भरी छ्राद आयो, जाँड आयो, छ्योयला आयो, कचिला आयो, ममचा आयो, सेकुवा, भुटन, सितन आदि आयो।

सब थोक आयो तर आउनै पर्ने कुरा आएन।

घुस आएन, कमिसन आएन, भ्रष्टाचार गरी कमाएको सम्पत्ति आएन।

यी सबै त्यसरी निस्किदिएको भए जड्याहा मात्रै होइन, घुस्याहा भनेर पनि त प्रमाणित हुन्थ्यो। जनताले जुत्ताको माला लगाइदिन्थे। यो देशको माटो र हावापानी यस्तै छ। यहाँ यस्तै रङ्गका मान्छेहरू जन्मन्छन्। यस्तै मान्छे मात्रै ठाउँमा पुग्दछन्। यस्तै मान्छेहरू नै दुई करोड सोझासीधा मान्छेहरूमाथि हैकम चलाउँछन्। अपराधी त देश हो। धोकेबाज त यो देशको माटो र हावापानी हो यस्तै मान्छेलाई यो देशले स्वीकार्छ। यस्तैलाई घूस पचाउने शक्ति यो देशले दिन्छ। भ्रष्टाचार लुकाउने र कमिसन पचाउने शक्ति दिन्छ।

एक कोपरा छ्रादिसकेपछि उसलाई सन्चो भयो। घूस खाने मान्छेले जाँड खाएकोले हो कि, सबै वहिर आयो, घूस भए लुक्ने थियो।

"कस्तो एकैचोटी पेट उमठिएर आ'को।" उसले मुख कुल्ला गर्दै भन्यो।

"स्वास्नीको मायाजस्तो हो त अन्तको ?" श्रीमान्जीको कुराले श्रीमतीजीलाई फुर्कायो। यही बेलामा एकपल्ट फेरि मौका छोप्ने दाउ छोपिन् श्रीमतीजीले।

"हैन हजुरले बिर्सिनु भो।"

"के कुरा ?"

"उही जागिरको"

"हैन, तिमीले किन जागिर खानुपर्‍यो ?"

दिनभरि घर बस्दा वाक्क आउँछ, त्यसैले, टाइमपास गर्न सजिलो हुन्थ्यो।"

टाइम त घरमा नै बसेर पास हुन्छ"

"कसरी ?"

"फिल्म हेर्नु, सुत्नु, उठ्नु, फेरि सुत्नु, लोग्नेलाई पर्खनु, यसरी नै ....।"

"यति नै हो त हाम्रो जिन्दगी ? लोग्नेले कमाइदिएको खानु, घर कुर्नु, फिल्म हेर्नु, सुत्नु, उठ्नु, फेरि सुत्नु लोग्नेलाई पर्खिनु अनि राति सँधै भाँडा थाप्नु ?"

श्रीमतीजीको कुरा सुनेर श्रीमान्जीलाई हाँसो उठ्यो। श्रीमतीजीको मुख हेरेर ऊ मुस्कुरायो। "अनि राति सँधै झैं भाँडो थाप्नु।"

वास्तवमा अहिलेसम्म उसको लागि स्वास्नी भनेको यस्तै यस्तै थिइन्, अर्थात् भाँडो। खालि थाप्ने ....। बिहानदेखि, ...। पानीदेखि जाँडसम्म। खुसी हुँदा पनि रिस उठ्दा पनि स्वास्नीमाथि नै पोख्छ। अर्थात् जे भए पनि स्वास्नी एउटा भाँडो हो। यतिमात्र कहाँ हो र ? साथीभाइसँग झगडा होस् अफिसमा काम कुरो बिग्रियोस् यी सबै टेन्सन पनि स्वास्नीमाथि नै खन्याउँछ र खन्याउने ठाउँ भनेको त्यही हो अर्थात् भाँडो। र, उसकी स्वास्नीले पनि आजसम्म खुसी-बेखुसी सँधै चुपचाप सहँदै, स्वीकार्दै आइरहेकी छिन् - उसको खुसी, उसको रिस, उसको टेन्सन उसको उत्तेजना। सबै सबै। उसको लागि पनि घरभित्र स्वास्नी नै सबै थोक हो। त्यसैले उसलाई जोश जागे पनि, उसलाई होस् गुमे पनि, आदि इत्यादी कामको लागि स्वास्नी नै चाहिन्छ।

दिनभरि घर बस्नु। मन मानेजस्तो सिगार पटार गर्नु। 'भरे कतिबेला आइसिन्छ' भनेर लोग्नेसँग फोनमा तीनघण्टा बात मार्नु। अनि लोग्नेलाई पर्खिनु। यति त हो उसको काम।

तर आज श्रीमतीजी जागिर खान कस्सिएकी छन्। र, श्रीमानजी पनि जागिर खुवाउने आश्वासन दिँदैछन्।

श्रीमतीजी दङ्ग छिन्, जागिरको कुराले। ऊ पनि दङ्ग छ श्रीमतीजीको खुसीले।

"केही समय पर्ख/हतार नगर फेरि मन्त्रि भएको महिना दिनमा नै श्रीमतीलाई जागिर लगायो भन्लान् अरूले" मख्ख पारिदियो। फेरि भोलिदेखि त्यसरी नै पिएर आयो श्रीमान्जी श्रीमतीलाई भाँडो थाप्नु पर्‍यो रक्सी र जाँडको।

भनिन्छ, भाँडोबिना केही चल्दैन। भ्रष्टाचारीको भाँडो आज सरकार भएको छ। चोर फटाहाको भाँडो काठमाडौं सहर भएको छ। गरीब र दुःखी को भाँडो मात्र सरकारको आश्वासन भएको छ।

□□□

समीक्षा

कुहिरो फुल्ने देशका कवि : विनोद गौचन

✦ रोशन शेरचन

आफ्नो प्रथम काव्य-कृति "ढुंगे साँघुको मेलामा" का कविताहरूमध्ये सबभन्दा मनपर्ने कविता कुन लाग्छ भनी सोध्दा लामो मौनतापछि कुहिरो फुल्ने देश भन्नुभएपछि मैले यो भेटवार्तालाई शीर्षक दिएँ 'कुहिरो फुल्ने देशका कवि : विनोद गौचन'।

कुहिरो फुल्ने देशका कवि आफ्ना कविताहरूलाई विगतमा सहरबाट गाउँमा लगिसकेको र अब गाउँबाट भेडिगोंठहरूमा लग्ने योजनामा हुनुहुन्छ। 'भेडिगोठ पनि नेपाल हो भेडिगोठाला पनि नेपाली हो, उनीहरूका जनजीवनलाई पनि कवितामा लेख्नुपर्छ भन्ने ठान्छु'- कारण खोतल्दा वहाँ भन्नुहुन्छ।

देशभित्रका कविहरूमा भूपि शेरचन, सरूभक्त र गीतकारहरूमा क्षेत्रप्रताप अधिकारी र कालीप्रसाद रिजाललाई अन्यन्त मनपराउनु हुने वहाँका सर्वाधिक प्रिय कृतिहरूमा तोलस्तयको 'पुनरूत्थान' र सरूभक्तको 'पागल बस्ती' रहेको छ । वहाँलाई पुनरूत्थानमा नायकले अनुभूत गरेको पश्चात्तापको उत्कर्ष र पागलबस्तीमा वर्णित स्वैरकल्पनाको उत्कर्ष सर्वाधिक मनपर्ने पक्षहरू हुन् । विदेशका कवितामा विलियम वर्डस्वर्थ वहाँको सर्वप्रिय हुनुहुन्छ।

"हाल फूलहरूमाथि कविता लेख्दैछु । फूलहरूलाई विम्ब बनाएर यौटा शृङ्खलाबद्ध कविता चाँडै नै निकाल्ने योजनामा छु। मलाई फूल अत्यन्त मन पर्छ । मलाई फूल मान्छेजस्तै लाग्छ । फूल कहिले खुशी हुन्छ, कहिले दुःखी। फूल कहिले आत्तिन्छ, कहिले मात्तिन्छ। फूल कहिलेकाहीं मान्छेले झैं ईर्ष्या पनि गर्छ, ठट्टा गर्छ र छाडा पनि बोल्छ।"

फूलहरू गमलाको फूल देखेर
आँखा तर्छन् ।

धरतीका सम्पूर्ण फूलहरूलाई समर्पित उक्त कृतिका स्रष्टा विनोद गौचन लेखनको निरन्तरताको सवालमा भन्नुहुन्छ - "कविताले लेखाएसम्म लेख्छु र मलाई लाग्छ कविताले मलाई सजिलै छाड्नेवाला छैन" । कविलाई मानव मनको अभिव्यक्ति ठान्नुहुने वहाँ कवितामा सरलताको आग्रह गर्नुहुन्छ। "भूपी शेरचन मनपर्नुका कारण वहाँका कविता सरलतामा सजीवता भएकोले हो भने सरूभक्त मनपर्नुका कारण वहाँको कवितामा रहेको कलापक्ष र विचारपक्षको विशिष्ट संयोजन हो" भन्नुहुन्छ।

वहाँको अर्को कवियोद्धाको व्यक्तित्व पनि छ - संरक्षण कविता आन्दोलनको वरिष्ठ सदस्यको। संरक्षण कविता आन्दोलन अहिलेको समयमा अति आवश्यक र सान्दर्भिक छ। हामीले बारम्बार भन्दै आएका छौं - नेपाल गाउँ नै गाउँको देश हो तसर्थ कविताले गाउँका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई समेट्ने प्रयास गर्नुपर्छ । यो आन्दोलनको भविष्यप्रति वहाँ अत्यन्त आशावादी हुनुहुन्छ। आन्दोलनको दौरानमा नयाँ पुस्तालाई स्थलगत प्रशिक्षण प्राप्त हुनेभएकोले ती पुस्ताले भविष्यमा यो आन्दोलनलाई अगाडि बनाउनसक्ने विश्वास मलाई छ।

कवि विनोद गौचनको अर्को सृजनात्मक आयाम पनि छ - गीतकारको । प्रसिद्ध गायक अरूण थापाले गाएको अमर गीत "जति माया लाए पनि ..." का रचनाकार हुनुहुन्छ कवि विनोद गौचन। उक्त गीतले मलाई जति चिनायो त्यति सयवटा कविताले मलाई चिनाएन। मैले अझ अर्को सयवटा कविता लेखेपनि मलाई चिनाउने त्यही गीतले नै हो। वहाँ उक्त गीतप्रति अत्यन्त निर्भर देखिनुहुन्छ। त्यो गीतको म रचनाकारभन्दा पनि निमित्त मात्र हुँ। पागलबस्ती अरूले लेख्न सक्दैन त्यो सरूभक्तले निमित्त भएर लेखेको हो त्यस्तै त्यो गीत पनि मैले निमित्त भएर लेखें। रहस्यझैं सुनिने यो विचारको सापेक्षमा वहाँ उक्त गीतको विस्तारमा जान रूचाउनुहुन्न।

अन्त्यमा उहाँको कविता यात्राले सोचे अनुसार गन्तव्य भेटोस् यही शुभकामना।

फूलहरू लुङ्गि फुस्केको चालै पाइनँ भनेर
मरी मरी हाँस्छन् □□□

समीक्षा

'भक्तिसूत्र' : सामयिक चिन्तन

✦ जीवन सुवेदी

समय निरन्तर घुमिरहने चक्र हो । कालक्रममा युग बिते पनि मानव जीवनसँग सारभूत रुपमा सम्बन्धित मार्गदर्शनमूलक कुराहरू सदैव जीवन्त रहन्छन् । द्वापर युगमा घटेका घटनाका पौराणिक कुराहरूबाट आजको समाजलाई पथप्रदर्शन गर्न सकिने तथ्य आदरणीय विद्वान् लेखक, श्री नरकान्त अधिकारीज्यूको "भक्ति-सूत्र" ग्रन्थको अध्ययनबाट मनन गर्न सकिन्छ । देशका नागरिकहरू राज्य सञ्चालनमा कुशल नेतृत्वको अभिलाषा राख्दछन् । आफ्नो देशको उन्नति प्रगति, शान्ति एव समुन्नतिको चाहना राख्नु नागकिरहरूको धर्म र कर्तव्य पनि हो । यस्तो उत्कृष्ट विचार भाव त्यसबेला जन्मन्छ जुन समयमा राज्य सचालकहरूप्रति नागरिकले असन्तुष्टि जाहेर गर्नुपर्ने अवस्था रहँदैन । यस पुस्तकको प्राक्कथनले युधिष्ठिरजस्ता कुशल नेतृत्वलाई पनि जनहित र सुशासनका लागि नारदले उनका कार्य व्यवस्थाको अनुगमन गरी राज्य र नागरिकप्रति जिम्मेवारीवोध गराउँदा मार्गदर्शन गरेका छन् भन्ने कुराको ज्ञात हुन्छ ।

नारद ऋषिलाई "कुरौटे" को संज्ञा दिई नेपाली भाषामा उपमाको रुपमा प्रस्तुत गरे पनि देवर्षि नारद वेदान्त, योग, ज्योतिष, वैद्यक, संगीत, राजनीतिशास्त्रका ज्ञाता, अरु अनेक विद्याका धनी, ज्ञानका खानी नै हुनुहुन्थ्यो लोकहीतको उद्देश्यले अभिप्रेरित नारद एक दिन अनायासै महाराज युधिष्ठिर को सभामा उपस्थित हुनुभयो । यसै समयमा देवर्षि नारदले धर्मराज युधिष्ठिरलाई राज्य संचालनका प्रसङ्गमा व्यक्त गर्नुभएका प्रश्न र विचार अत्यन्त मर्मस्पर्शी छन् । ग्रन्थको प्राक्कथनमा प्रस्तुत गरिएका यिनै वार्तालापका सन्दर्भहरूयहाँ प्रस्तुत गर्ने जमर्को गरेको छु । नारदजीका जिज्ञासा नागरिकका जिज्ञासा हुन् भन्नु अत्युक्ति नहोला ।

छलफलका क्रममा देवर्षिले राज्य सञ्चालकहरूले नागरिकहरू प्रति पालन गर्नुपर्ने दायित्व, राजधर्म तथा राजनीतिका पक्षबाट सहभागी हुनेले पालन गर्नुपर्ने कर्तव्य र आचरणको महत्व दर्शाएका छन् । राज्य सञ्चालनमा लाग्नेहरूको प्रमुख गुण ईश्वरभावको खोजी, शान्ति सुरक्षाका निम्ति गुप्तचरीको व्यवस्था, देशको उन्नतिको लागि कृषि, सिंचाई, व्यापार व्यवसाय, रोजगार, शिक्षा, जनस्वास्थ्य, स्वच्छ न्याय व्यवस्था, जनसमस्या समाधान गर्ने व्यवस्था, कर्मचारीहरूको व्यवस्थापन, मन्त्री तथा कर्मचारीले विवेकशून्य भएर गर्ने भ्रष्टाचार, व्यापारीबाट राष्ट्रलाई उपयोगी हुनेखालका व्यवहार भए नभएका आदि विषयमा र धार्मिक सत्संग एवं नागरिकहरूमा आध्यात्मिक चेतना अभिवृद्धि गर्ने किसिमका कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्बन्धमा समेत छलफल र तत्कालीन परिवेशको मूल्याङ्कन समेत गरेर महाराज युधिष्ठिरसँग जानकारी लिएका छन् । यसरी छलफल भएका केही समसामयिक विषय उदाहरणार्थ प्राक्कथनबाट यहाँ प्रस्तुत गरिएको छ ।

राजकाजमा दिलचस्पी लिने राज्य सञ्चालनका कलाकारहरू आध्यात्मिक नेता त हुन सक्दैनन् तथापि आध्यात्मिक सत्यलाई कर्मको आवश्यकता अनुसार ढाल्नसक्ने खुबी "ईश्वरभाव" धर्मराज युधिष्ठिरले विकसित गर्न सकेका छन् कि छैनन् ? यसका अतिरिक्त उहाँका हृदयमा आफ्नो सामर्थ्यमा दृढ विश्वास नभइकन राज्य सञ्चालन गर्न सक्ने कुरा पनि होइन भन्ने कुरा पनि खेल्न लागे । नेतृत्व दिन खोज्नेहरूमा दृढ आत्मविश्वास हुनुपर्छ । उसको विश्वासले अरु दुर्वल हृदय भएका व्यक्तिमा पनि आत्मविश्वासको महल ठड्याउन सक्नु पर्दछ । नेताको शक्तिशाली उपस्थितिले नै वरिपरिको वातावरणमा विद्युतीय शक्तिको सञ्चार गर्दछ । सत्ता सम्हाल्दैमा व्यक्ति नेता हुने होइन ।

"ईश्वरभाव" राज्य सञ्चालन गर्न खोज्नेहरूको लागि सबभन्दा प्रमुख गुण हो।

नारद ऋषिका जिज्ञासा यसरी अभिव्यक्त भएका छन्:

राष्ट्रको आम्दानी यज्ञ, दान, राष्ट्रको प्रशासन र सुरक्षाकोलागि पर्याप्त छ ?

राष्ट्रको कल्याणको लागि लागेको आफ्नो मन अरु वृत्तिपट्टि लागेर कतै आघात त भएको छैन ?

धनको लोभमा फसेर धर्मको, जनहितको काम भनेर राष्ट्रको सम्पत्तिको दुरुपयोग गरेर धनको वा विषयभोग वा सुख सुविधाको इच्छाले धर्म र धन दुवै कुरालाई अहित हुने कुरा भइराखेको छ छैन ?

धनको बढोत्तरीको उपाय निश्चित गरेर मूलधन कम्ति लाग्ने तर वृद्धि चाँडै हुने खालका कामहरू छिटो छिटो गर्ने तालमेल मिलाएका छौं ? यस्ता उद्यमी व्यक्तिहरूको बाटोमा अवरोध त पुऱ्याउने गरेका छैनौं ?

एउटा मात्र मन्त्री मेधावी, शौर्य सम्पन्न, संयमी र कुशल भयो भने राज्यलाई विपुल सम्पदा, सम्पत्ति सम्पन्न बनाइ दिन सक्छ। यस्तो कुरातिर ध्यान नपुगेको छ छैन होला ?

अनाहकमा सख्त सजाय दिएर जनतालाई भय र त्रासले आतङ्कित त तुल्याएका छैनौं ?

राज्य सञ्चालनको कार्यमा मन्त्रीहरूले सदाकाल उचित र सुहाउँदो काम त गर्ने गरेका छन् ?

तिम्रा कर्मचारीहरू राष्ट्रले निर्धारित गरेका मापदण्डलाई बेवास्ता गर्ने तथा अनुशासनको लक्ष्मण रेखालाई उल्लङ्घन गर्ने खालका त छैनन् ?

मुलुकको सबै भागमा कुला, नहर वा पानीले सदाकाल भरिभराउ भइराख्ने ठूलाठूला पोखरीको निर्माण गराएका छौं ? खाली वर्षाको पानीको भरले मात्र खेती हुँदैन भन्ने कुरा त याद गरेकै होला ?

शास्त्र कुशल विद्वान्को संगत नगर्ने, तिम्रा मूर्खमन्त्रीहरूले कोही विशुद्ध हृदय भएका श्रेष्ठ एवं पवित्र व्यक्तिमाथि झुठा आरोप लगाएर उनीहरूको घर खेत त गरिदिएका छैनन् ? यसका अतिरिक्त धनको लोभले गर्दा आजन्म कारावासको सजायको भागी त बनाएका छैनन् ?

तिम्रो राज्यमा कर्मचारीले धनको लालचमा फसेर दशीसहित समातिएका चोरलाई छोडिदिने र आपराधिक कार्य गर्दागर्दै पकडिएका व्यक्तिहरूलाई रिहा गरिदिने त गरिराखेका छैनन् ?

तिम्रा मन्त्रीहरू कुरा लगाउनेको लहैलहैमा लागेर विवेकशून्य भएर धनी व्यक्तिहरूको वा चाँडै धेरै धन आर्जन गर्न सकेका सम्पन्न व्यक्तिहरूको धनमा मिथ्या दृष्टिबाट आँखा लगाउने गरेका त छैनन् ?

यस ग्रन्थमा नारद-युधिष्ठिर वार्तालापका विषयवस्तु र सवाल जवाफका शृङ्खलाहरू व्यापक छन्। माथि प्रस्तुत गरिएका बाह्र सवालहरू वर्तमान अवस्थामा समसामयिक र मननयोग्य लागेर यस लेखमा समावेश गरिएको हो। ईश्वरभाव आचरण र कार्यलाई महत्वपूर्ण स्थान दिएर भएको यस संवादले नेतृत्व पक्ष र नागरिकका बीचमा हुनुपर्ने सम्बन्ध र भइरहेको व्यवहारका विषयमा गहिरो विश्लेषण गरेको छ। अन्य सवाल जवाफ पनि ज्यादै मर्मस्पर्शी छन्। ग्रन्थको मूलखण्डमा नारद-भक्ति-शूत्र र शाण्डिल्य भक्ति-सूत्रहरूलाई सहज र सरस रुपमा प्रस्तुत गरिएको छ। भक्ति-सूत्रहरूलाई माधुर्ययुक्त रुपमा प्रस्तुत गरिएको यो ग्रन्थ निचोडमा मानव जीवनकोलागि ईश्वरीय भाव, प्रेममय जीवन र कर्मको त्रिवेणीको रुपमा रहेको छ। □□□

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद् अवसरमा मौसुफका गाथमा सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं।

धर्मराज पण्डित

(सचिव) तथा

सरस्वती गा.वि.स. परिवार, टोखा, काठमाडौं

संस्मरण

माधव घिमिरे 'सागर' सँग जम्काभेट

✦ अरुण खत्री 'नदी'

गीतकार तथा रेडियो नेपालका समाचारवाचक माधव घिमिरे 'सागर'सँग २०४७ सालमा मैले श्री ५ को सरकारको निजमति सेवामा प्रवेश गरेर भवन विभागमा काम गर्दा पहिलोपटक भेट हुनगयो । त्यतिखेर माधव दाइले रेडियो नेपालबाट हरेक आइतवार बिहानको सेवामा प्रशारण हुने युवासंसार कार्यक्रम चलाउने गर्नुहुन्थ्यो । युवासंसार कार्यक्रममा आफ्नो कविता आफैंले रेडियो नेपालको स्टुडियो भवनमा गएर उहाँसँग सम्पर्क गरी पाठ गर्न पाइन्थ्यो । मैले दुईपटक माधव दाइसँग भेटेर कविता पाठ गर्ने मौका पाएँ । मैले पठाएको रोचक जानकारी पनि माधव दाइ र लक्ष्मी वजगाइँले सुनाइदिने गर्नुहुन्थ्यो । २०४८ सालतिर उहाँले गीतकार धनेन्द्र विमलकी पत्नी रुपा विमलसँग हरेक शनिवार बिहानको ११:३० देखि १२:०० बजेसम्म गोरखा गीति सन्देश कार्यक्रम प्रशारण गर्नुहुन्थ्यो । त्यस कार्यक्रममा एकपटक घरको ठेगानामा र अर्को पटक अफिसको ठेगानामा पत्रमित्र स्तम्भमा मेरो परिचय प्रशारण भयो र मलाई धेरै अपरिचित मित्रहरूले पत्र पनि पठाए । माधवदाइलाई भेट्दा मैले केही जिज्ञासा राखेको थिएँ । दाइको रुचि के के छ भनी सोध्दा "म सानै उमेरदेखि साहित्यिक पुस्तक पत्रिका पढ्न रुचाउँथें, विभिन्न विधाका पुस्तक पढ्दापढ्दै आफूलाई लेखुँ लेखुँ लागेर गीतहरू लेख्न थालें" भन्नुभयो । दाइको गीत श्रोताहरूले कत्तिको मन पराउँछन् भन्दा "श्रोताहरूले मन पराएर अनुरोध सगीत कार्यक्रममा पनि मेरो गीत बज्दै आइरहेको छ" भन्नुभयो । संस्मरण लेख्ने र भ्रमण गर्ने पनि माधव 'सागर' दाइको रुचि रहेको छ । उहाँ गएपछि युवासंसार र गोरखा गीति सन्देश कार्यक्रम बन्द हुनपुग्यो । २०४५ सालदेखि २०५२ सालसम्म उहाँले चलाउनु भएको कार्यक्रम श्रोता मन्च धेरै श्रोताहरूलाई राम्रो लाग्थ्यो। जापानबाट स्वदेश फर्कनु भएपछि सुखद शुक्रबारमा पुराना गीतहरूको कार्यक्रम केही समय चलाउनु भयो । एकपटक मसँगै काम गर्ने साथी विरन्ची गौतमसँग आफ्नो कामको सिलसिलामा मन्त्रालयमा जाँदा सिंहदरबारको गेटैनेर माधव दाइसँग भेटभयो । उहाँसँग विरञ्चीको पनि परिचय रहेछ । दुवैजनाले रत्नराज्य लक्ष्मी क्याम्पसमा सँगै पढेका रहेछन् । माधव दाइले आफूलाई कार्यक्रम संचालक र गीतकार भन्दा पनि समाचारवाचकका रुपमा चिनाउन चाहेको कुरा हामीलाई बताउनु भयो। मैले आफ्नो इच्छा व्यक्त गरें- दाइलेलेख्नु भएको र किरण प्रधानले गाउनु भएको "भञ्ज्याङ्को डिलमा बसी तिम्रो बाटो हेर्छु म त" र जुजुकाजी रञ्जितले गाउनु भएको "थाहै नभइ तिमी आई मेरो मनमा बस्यौ" भन्ने गीत सुन्ने मन छ ।

अहिले पनि बेला-बेलामा बाटोमा उहाँसँग मेरो भेट भइ नै रहन्छ। रेडियो नेपालमा जाँदा पनि भेट गर्छु । गीतकार तथा समाचारवाचक माधव घिमिरेको स्वर मन नपराउने कोही पनि छैनन् होला । उहाँले रेडियोबाट 'यो रेडियो नेपाल हो, माधव घिमिरेबाट समाचार सुन्नुहोस्' भनी समाचारवाचन शुरु गर्दा मलाई आफ्नै अगाडि उहाँ बसेर बोल्नु भएजस्तो लाग्छ ।

-सामाखुशी काठमाडौं-३

एक थोपा मसीले लाखौं व्यक्तिमा विचार उत्पन्न गर्न सक्छ । - वायरन
राजनीतिज्ञ त्यो जीव हो, जसले ईश्वरलाई समेत धोखा दिन्छ । - शेक्सपियर
मनुष्यको सबैभन्दा ठूलो शत्रु अहंकार हो । - अज्ञात

लघु कथा

पुरस्कार

✦ लीलाराज दहाल

यति सबैरै ?

"के गर्नु हजुर, त्यहाँ बस्न साह्रै गाह्रो भयो । हजुरलाई बिन्ति बिसाउन आइपुगें धाएर । हिजो अफिसमा घरैमा आउनु, मर्जि भा'थ्यो हजुर, म त आएँ ।" मैले भनिसक्दा हाकिम साहेब धपक्कै बले झैं उज्यालो हुनुभा'थ्यो । पछाडि हाकिम्नी साहेब पनि हुनुहुँदो रहेछ ।

ल्यायौ त ?

'के हजुर ? सरुवा पत्र त ल्याएको छु पहिलेको ।'

त्यो होइन । सरुवा गराउने कुरो पो ल्यायौ त भनेको र हाकिम्नी साहेबबाट मर्जि'भो । मैले पछि कुरो बुझें । पहिलेको ठाउँमा बस्न सुरक्षाका कारणले खतरा बढेको थियो । हाकिम्नी साहेबको अगाडि तीसवटा हात्ती छरिदिएपछि सरुवा निर्णय सदर भयो । काठमाण्डू आइपुगे ।

जनता जनार्दनहरूबाट केही पुरस्कार पाएको जम्मा पारेको थिएँ । नियम कानुनले नमिल्ने काम मिलाइ दिएपछि पुरस्कार आउँदो रै'छ । यहाँ आएपछि त झन् दिनदिनै पुरस्कार लिन थालें । केही समयमै निकै लाभ भयो । सहरको मध्य भागमा ठूलो घर हेरें ।

घरधनीलाई लिएर सरासर मालपोत पुगें । पास भएन । त्यहाँ पनि पन्ध बीसवटा हात्ती दान गरें । काम पाको भयो । अब मेरो पनि हैसियत निकै माथि पुग्यो । पुरस्कार थाप्न छोडिनँ । चारवटा घर भैसके । चारजनाको जहान जम्मा । चारवटा कार भैसके । पुरस्कार आउन रोकिएको छैन । अब त आफ्नू पद बताउन पनि लाज मर्नु भैसक्यो ।

एक दिन त अचम्मै भयो । क-कसलाई इर्ष्या लागेछ मेरो विकास देखेर । प्रजातन्त्रमा आफ्नू विकास पनि गर्न नपाउनु ? म छक्क परें । कसले उजुरी गरि दिएछ । भ्याप्पभुप चार पाँचजना आएर खाना खाँदाखाँदै समाते मलाई । केरकार गर्न थाले । मैले पुरस्कार पाएको न हो, जति भने नि पत्याएनन् । आखिर पुरस्कार लिंदा पनि कस्तो डाढ तिनीहरूलाई ? अहिले मलाई थुनेर राखेका छन् । घरको खानतलासी लिइरहेका छन् । मलाई साह्रै डर लाग्यो । मेरो तेत्रो पुरस्कार अब के होला ?

एकजनाले ओठ मिठ्याउँदै मलाई ढाडस दिए 'चारपाँच सयवटा हात्ती ठीक पार्नु, केही हुँदैन ।' म यस्तो एकान्तमा बस्न बाध्य छु मलाई यहाँ आएर त्यत्रो पुरस्कार कसले देला र ?

□□□

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको
सुखद् अवसरमा मौसुफका गाथमा सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

युनिक टायर कोल्ड रिट्रेड्स

पिपरा-१७, वीरगंज

कथा

बुढेस कालको पुरानु घाउ

✦ लक्ष्मी पौडेल

बाह्र बजेछ, निद्रा लागेन आडमा नातिनी सुतेकी छ। यो पछाडीको फिरपातो दुखेर निद्रै परेन । धेरै पुरानु घाउ बेला बेलामा दुःख दिइराख्छ। जाडो महिनामा त नदुखेको वर्षै हुँदैन। साह्रै दुख्यो बूढेसकालको शरीर । असी वर्ष लागि सकें। आमाबाबु लोग्ने सबै अघि लाएँ । छोरा बुहारी नाति नातिना छन्। छोरीहरू आफ्नै घर घरमा छन्। फुर्सद मिले आउने हुन्।

एक्लै फतफताएर पापिनी कति अत्याचार गर्थीन् म माथि । सबै मैले सहनु परेको थियो। नसहेर पो के गर्थे! जाने ठाँउ कहाँ थियो र मेरो ! जन्म दिने आमाले टुहुरी पारेर गएकी थिइन् । बाबु कान्छी आमाकै भएका थिए । कसरी उनैकै भाषा बोल्थे र मै माथि खनिन्थे । मैले केही गल्ति गर्नु पर्थेन, अरिङ्गाल खनिए झैं सबै खनिन्थे ।

उनीले जे भेट्टायो उसैले पिट्थिन् । मैले आवाज निकालेर रुन् पनि पाउँदिनथें जोरी पारीले सुन्लान् भनेर । आमा त मरिन् मरिन् मामाले पनि केही गरेनन् । आमा पछिका मामा भन्छन् नि अरुका त। कसरी माइजूले उठ् भने उठ् बस् भने बस् पारेकी थिइन् । हामी आमाको त सोझाको खलक रे। आमा साह्रै सोझी हुनुहुन्थ्यो रे । मामा पनि उस्तै नत्र माइजूले त्यसरी हेप्थिन र!

मेरो रुने ठाउँ कहीं थिएन । आफ्नो भन्ने कोही हुँदो रहेनछ । साह्रै दुखेको बेलामा त बरु मर्न निकोजस्तो हुन्छ । काल पनि भनेको बेलामा कहाँ आउछ र! यति धेरै बूढी भैसकें । खनाती देख्ने बेला भैसक्यो । सुधाकी ठूली पनातिनीको बिहे गर्ने हो भने खनाती ल्याउदिन त! कोसँग पोख्ने मनको पिर! लोग्नेसँग त पोख्न मिल्थेन सबै कुरा, छोराबुहारीसँग । 'आमाले पनि टेन्सन मात्र दिनुहुन्छ । टन्न खायो हरे राम भन्यो बस्यो, जे भन्यो त्यही पुऱ्याइदिएकै छ ।' छोरो भन्ने गर्छ ।

बोल्नै हुँदैन,बोल्यो कि पोल्यो । यो शरीर मोटो भएपछि पनि गाह्रो हुँदोरहेछ । उठ्न बस्न पनि गाह्रो । दुष्टले दिएको प्याओ बेला बेलामा उकल्ची राख्छ । किन त्यसो गर्थिन् तिनले आफ्ना छोरा-छोरीलाई त कति माया गर्थिन् ठेस लाग्न पनि हुन्थेन । मलाई मात्र कति अर्घेली सम्झेकी थिइन् । आखिर म पनि कामै गरेर खान्थें । तिनकै हात सारो, तिनकै छोराछोरीको हेरालो न थिएँ । कसरी गुन्द्रुक र ढिंडो पनि बलिन्धारा आशुँसँग निल्नु पर्थ्यो मैले । अगुल्टो आसी कोदाली केही भन्थिनन् ।

तिनलाई कस्को डर थियो र! पापको न लोकको डर! चार साँझ कोचिकोचि घिचेकी छ खाने बेलामा निकाले जस्ती, यसो जिउडाल भएपो । कोही पनि माग्न आउदैनन्। मुख पोल्ने दिन पनि कहिल्यै आएन । राम्रो मुखले मसँग बोलेको त कहिले पनि थाहा थिएन । जगल्टयाएर पठाउन मिल्ने भए पनि पठाउने थिइन । कसरी जुत्तै जुत्ताले कुटेकी थिइन् । बैंसको बेला पनि भन्न पाएकी थिइनँ मैले । सानैदेखि कुट्ने गरेकी । कुट्दा कुट्दा अररिएको जिउ ।

मरेपछि पनि नर्कतिरै छन् कि जस्तो लाग्छ । मान्छेले बाटामा फालेका केटाकेटी लगेर आफ्नै छोराछोरी जसरी पालेका छन् । तिनले नपाएकी भए पनि तिनको लोग्नेको सन्तान त हुँ नि म पनि । तिनकी छोरीको जत्तिको हक छ,त्यतिको हक मेरो पनि त थियो नि। कसले भनिदिने, निसाब गरिदिने को थियो र ? अर्काले मुखले कठै भनेर पनि नहुने, आफ्नै मनखाने पनि कोही थिएन ।

मैले जति नै काम गरे पनि तिनीहरूलाई खुसी पार्न सँकिनँ। दिनको बीसैभारी दाउरा पो किन नल्याउँ जंगलबाट। सबैका मोजा पेटिकोट कट्टू सबै धुन्थें म। दुई दिन मामाघर गए पनि फर्किंदा फोहर लुगा र घरभरी कसिङ्गरको थुप्रो भरिएको हुन्थ्यो। घरभित्र

पस्न नपाउँदै कुचो समाउन पर्थ्यो । भैंसी हेरेर रुज्दै आउँदा पनि कसरी गाली मात्रै गर्थिन् । भान्सामा चिसो ढिडो सेलाइरहेको हुन्थ्यो । तरकारी दाल केही हुन्थेन । त्यही पनि नबोली खान दिने हो र! उ जुनीको साहु के के हो के के! म झस्याङ्ग झस्याङ्ग हुन्थें, गर्न लागेको काम पनि डरले बिग्रिन्थ्यो । कामबिग्रे पछि त बसिखानु हुन्थेन । आफुले गर्नसम्म गर्थिन् फेरि बेलुका बासँग कुरा लाउँथिन् । हैन मान्छले स्वास्नीले भनेपछि जे पनि पत्याउँछ । केसम्म हुन सक्छ के हुन सक्दैन छुट्याउने खुबी पनि उसमा हुँदैन । दुबैजना मिलेर बाघले झैं झम्टन्थे । आमाले त के कुरा बाले पनि बलिरहेको अगुल्टोले पिटेर कसरी चिउँडामा पोलेको थियो ।

त्यो खत कसो बसेन । पुरानु भएपछि हराउँदै जाँदो रहेछ । स्वास्नीको कुरामा लागेपछि इज्जतको पनि डर थिएन । हुनेखाने बाबु हुँदाहुँदै जोरीपारीको अगाडी रुँदै हिड्न पर्ने हो त मैले । नजिकका आफन्तलाई के थाहा थिएन र ? कसैले बोल्नु पो हुन्थेन, उचाल्दिए भनेर । अर्काले कठै भनेर पो के गर्नु । आफ्नो जन्म दिने बाबुले नै माया नगरेपछि । म कति पटक डाँको छोडेर रोएकी छु- हे भगवान् मलाई बाघको मुखबाट लैजाउ भनेर । भगवान पनि कति निष्ठुरी हुदा रहेछन् ।

लोग्ने पनि अर्काको रगत माइतमा माया गर्ने कोही छैनन् भनेपछि हेप्ने । जुन ठाँउमा कमजोर छ त्यहीं हिर्काउने । मैले त बिहे हुनुअगाडी लोग्ने साह्रै नजिकको साथी हुन्छहोला भन्ने ठानेकी थिएँ । मनमा लागेको सबैकुरा गरौला भन्ने कल्पना गरेकी थिएँ । आफ्नी आमाजस्तो कोही हुँदो रहेनछ । घरमा पनि खानुसम्मको हण्डर खानुपरेको थियो । कसरी शासन लाउथे देवर जेठाजु नन्दहरू । सबैका मैला लुगा बटुलेर धुनु, भाडा माझ्नु, कसेर लाउनु, भारी बोकेर ओराली उकाली गर्नु, ढिकी जाँतोले मलाई कैले छोड्थ्यो र !

लोग्नेका पालामा नपाएको सुख छोरा बुहारीको पालामा । कसरी छेक्न जान्छे बुहारी । छोराले पाँच रुपैया आफ्नी आमालाई खुसीले दिन पाउँदैन । मेले पनि कति गरेर पालेको पढाएको छोरो । त्यसै ऐलै नोटका बिटा वर्षनी हुन्थ्यो र ? केही नदेखेकी, कोही नभएका ठाँउमा भुमन्याएर । छोरोलाई त उसैको बनाइसकी । अर्काको घरमा बेबारिसे भएर बसेकी, मेरो घरमा आएर मालिक्नी भएकी छ ।

फूपूले पालेकी र! आफ्नै बाबुको सम्पत्ती हुँदा त कति गोता खाइयो आफूले । त्यसै फूर्ति लाउछे सुखैसुख थियो भनेर । घरमा आएर दुःख पाएँ र ! आफ्नी नन्दलाई त माया गर्न सक्तिन त्यसले । त्यसलाई को हुन् को फूपूका बुहारीले माया गर्छन रे ! धाक लाउछे । भाग्यमानी रै'छ डाक्टर लोग्ने पाई, मैले कति गरेर जोडि दिएको घर सम्पति पाई । सबै उसैको भयो । मेरो त के भयो र नि अब त ।

छोरीहरु नाती-नातिना आउँदा हातमा पाँच रुपैया हाल्दिन पाउदिनँ । खप्नै सकिनँ कति दुखेको, भोलि बिहान नातिलाई त्यही खानी गरेको योगराज गुगुल ल्याइदे भन्छु । छोरालाई दुनियाँका बिरामी हेर्दै ठिक्क छ । यसो पुवासुवा खुँडेर खाम भने पनि बुहारीको हात छ । मीठो मीठो खान स्वाङ्ग पारी भन्छे । कति दुखेको कर कर खप्नै सकिनँ ।

- महाराजगंज, धारापाटी

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको
सुखद् अवसरमा मौसुफका गाथमा सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

कलैया नगरपालिका कार्यालय
कलैया, बारा

लघुकथा

श्राप

✦ हरिप्रसाद सिलवाल

लामो समय पश्चात् विदेश गएर ठूलो धनराशी कमाई सुखसँग बाँकि जीवन बिताउने अभिलाषा बोकेका बद्री गह्रौं पाइला बोकेर आज घर फर्कियो । जीवन र मृत्युको दोसाँधमा कयौं दिनसम्म थला परिरहेका उस्का हजुरबाउ नातिको मुख हेर्न स्वयं भगवान प्रत्यक्ष भई उसको प्रतीक्षा गराइरहेको अनुभूति हुन्थ्यो । उसको घरमा आगमन पश्चात् हजुरबाउको कानमा पुगेपछि उनी एक्कासी जुरुक्क उठेर बसे । तर त्यसमा उनको केहि खुशी, केही बेखुशी, केहि पश्चातापको भाव झल्कन्थ्यो । उनले जीवनभर आफुले खाई नखाई जोगाइदिएको खेतबारी बेचेर काम गर्न विदेश जान्छु भन्दा आफ्नो नाति बद्रीलाई उनले नाइँ भन्न सकेनन् आखिर को हो र आफ्नो रगतको प्यारो छोराको छोरा, छोराको उत्तराधिकारी आफूलाई पिण्डपानी दिनुपर्ने मान्छे, नाति । आइ.ए. सम्म पढेको नातिले देशमा काम नपाएर बरालिएर हिडेको देखेर पनि कपिलदेव बूढाले सो स्वीकृति दिएका थिए। आफ्नो जीवन दुःखमा व्यतित भए पनि उसलाई सुख हुन्छ भने ठिकै छ। दिए स्वीकृति सम्पूर्ण सम्पत्ति बेच्न ।

विदेशमा गएर पैसा कमाउन र आफू र आफ्नो परिवारलाई सुखसँग राख्ने अभिलाषा बोकेर बद्रीले घर खेत बेचेको गाउँघरमा नै सँगै हुर्केको हाल विदेशमा मान्छे पठाउने काम गर्दै आएको डाँडाघरे सुब्बाको जेठोछोरो विक्रमलाई दियो । सबैथोक तयार भईसकेपछि पनि विदेशको लागि उड्ने दिन कहिल्यै आएन। आज गयो भोलि आउ भोलि गयो पर्सि आउ ,यसरी दिन धेरै व्यतित भएपछि हैरान भएको बद्रिले पैसा फिर्ता माग्न थाल्यो। तर त्यसमा पनि ऊ सफल हुन सकेन । हैरान भएपछि के गर्ने घर मा गएर के भन्ने भनेर बोझिलो पाइला लिएर घर आएको नातिलाई उनले सोधे:- 'के भयो? कसले के गऱ्यो?' सबै कुरा सुनिसकेपछि बूढाले तनक्क खुट्टा तन्काएर भने त्यस जिम्मावालको नाति विक्रमले तँलाई धोका दियो । त्यसको बाजे बराजु नै यस्तै थिए। हाम्रो घरको कुटो कोदालो नै आजसम्म त्यसको घरमा छ । जग्गाको बाली बुझाउन ढिला भयो भने त्यसको बाउ दुनियाँको घरमा जे छ सो टिप्दै हिड्थ्यो। आज त्यसैको नातिले तँलाई त्यसै गऱ्यो । त्यसको कहिल्यै राम्रो हुने छैन । आँखा चिम्लेर बूढा सरक्क सुते हल्ला भयो अब मठमा लैजानु पर्दछ।

- नलाङ-८,धादिङ, हाल काठमाडौं ।

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको ५७ औं शुभजन्मोत्सवको उपलक्ष्यमा मौसुफ सरकारमा हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना टक्र्याउँदछौं ।

टेलिफोनमा जथाभावी कुरा गर्नु सामाजिक अपराध हो ।

नेपाल दूरसंचार संस्थान

परिवार

नवप्रतिभा

हाम्रो देश

✦ सन्तोष खनाल 'प्रशान्त'

गौतम बुद्ध जस्ता महापुरुष जन्मिएको हाम्रो देश
सगरमाथा उच्च शिखरले चिनिएको हाम्रो देश ।
अरुको देशमा युद्ध हुँदा हाहाकार हुने हाम्रो देश
राजनीतिमा विविधता र द्वन्द हुने हाम्रो देश ।

भ्रष्टाचार गरी रातारात महल ठडिने हाम्रो देश
गरिबहरू जिउनै मुश्किल कस्तो हाम्रो देश ।
गरिब जनता थिचिनुपर्ने हाम्रो देश
सतीले सरापेको कस्तो हाम्रो देश ।

दुधराक्ष-५, रामापुर
रुपन्देही

नवप्रतिभा

आमाप्रति

✦ माधव पन्त

कुन कष्ट भोगी नौ महिना बोकी पेटमा लुकायौ
कुन मैक्क छेपी कुन साइत हेरी धरतीमा झुल्कयौ
त्यो तिम्रो दुःख सम्झेर आज बेचैन हुन्छु म
दुःखको भारा तिरुँ कसोरी सम्झेर रुन्छु म ।

हे आमा ! तिम्रो बिर्सु कसोरी बेथा र वेदना
साहुले खोसेको चोरले लुटेको सम्पत्ति गहना
पोले'नि घामै पिटे'नि आमै नेपाली उखान
दूधको भारा तिर्न नसकिने आमाको दुखान ।

बलेटक्सार-८, गुल्मी
हाल : नयाँमील, रुपन्देही

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको
५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद्
अवसरमा मौसुफका गाथमा
सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

चौधरी प्लाष्टिक उद्योग
आदर्शनगर, वीरगंज

श्री ५ महाराजाधिराज सरकारको
५७ औं शुभजन्मोत्सवको सुखद्
अवसरमा मौसुफका गाथमा
सुस्वास्थ्य तथा समृद्धिका लागि
हार्दिक मङ्गलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

तिरुपति डाइङ इण्डष्ट्रिज प्रा.लि.
रामपुर, टोकनी, बारा
फोन नं. ८०४२१